

M. Tört. O

1366

II.

450

GRÓF

SZÉCHENYI ISTVÁN

ÉS

AZ AKADÉMIA MEGALAPÍTÁSA

A SZÉCHENYI-SZOBOR LELEPLEZÉSI ÜNNEPÉRE

A M. TUD. AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

SZÁSZ KÁROLY

RENDES TAG

BUDAPEST

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA

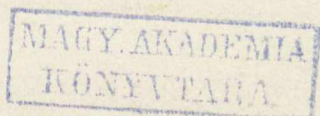
(AZ AKADÉMIA. ÉPÜLETÉBEN)

1880

98 1/50

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Szentgyörgyi Flóra 10
Rozsányi Podm. u. 6.

fest. Amerling F.

metz. Doby Jenő.

Zeichen-Album

Neum. Karyl F.

228 150

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN
ÉS
AZ AKADÉMIA MEGALAPÍTÁSA.

A SZÉCHENYI-SZOBOR LELEPLEZÉSI ÜNNEPÉRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

SZÁSZ KÁROLY

R. T.

MTAK

BUDAPEST.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN).

1880.

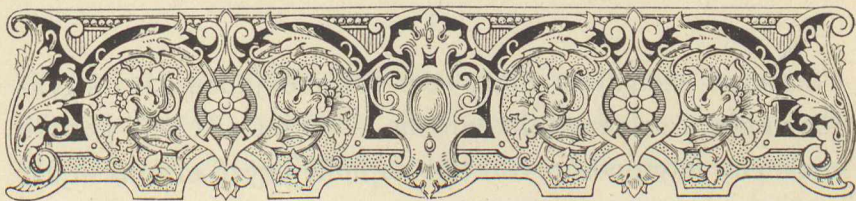
027742

MAGY AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

FRANKLIN TÁRSULAT NYOMDÁJA.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN.

Abból a nagy mozgalomból, mely a két évtizedig tartott francia háborúk által anyagilag kimerült s államtönkkel sújtott, a szükkeblű, gyanakodó, minden szabaddb irányt elfojtani törekvő rendőri kormányzat által elcsigázott országot s nemzetet a mily nemes felbuzdulással, oly következetes kitartással törekedett az anyagi és szellemi jobblét magas polczára emelni, mely a jelen század második negyedét egészen betöltve, fokozatosan vitte az országot a haladás pályáján folyvást előre, míg 1848-ban, külesemények nyomása alatt is, egyszerre s váratlanul tört egy dicső eszméktől vezetett de végül romboló hatású forradalom viharába ki, — mint óriás emelkedik ki *gróf Széchenyi István* nagy alakja.

A hazának polgári, egyházi és hadi téren annyi jelesekett adott család sarja, a nemzeti muzeum nagynevű alapítójának fia, a lipcsei csatában oly kiváló szolgálatot teljesített s személyes bátorsága által kitünt és érdemjelekkel kitüntetett huszárcapitány, a ki gyermek s ifju korában túlnyomólag idegen műveltséget nyert *

* Bár, hogy magyarul is tudott s az atyai háznál rendszeren a magyar nyelvet beszélte, alaposan vindikálja Toldy, Széchenyiről írt Nekrológja

s katonai szolgálata alatt sem volt módjában azt magyaros nemzeti színezettel vonni be, — mint 1814-től kezdve csaknem folytonosan vezetett naplóföljegyzései tanúsítják, sokkal szélesebb látkört nyert, tanulmányai, utazásai s világban forgottsága által és sokkal előbb s sokkal inkább tájékozva volt országos állapotaink, nemzeti szükségleteink iránt és inkább tisztában volt saját irányával s föladatával, mint valaki sejtheté: egyszerre, váratlanúl, látszólag minden előkészület nélkül, úgy lépett ki a nyilvánosság terére, *egy oly tettel*, mely nemzetiségünk s művelődésünk irányzására messze kihatóvá vált s melyről az, ki további pályáját figyelemmel tekinti, ma már nem lehet kétségben az iránt, hogy az nem történt előre elgondolt és jól megfontolt terv nélkül.

Gróf Széchenyi István pályája, az első tetteges fellépéstől az 1825. november 3-ki kerületi gyűlésen, az utolsó tragikus katasztrófaig a döblingi kórházban, elejétől végig oly összhangzatos, oly következetes, annyira magán viseli minden részletében a tervszerűség s egy magával teljesen tisztában levő szellem nyomait; az egymás-után, melyet ő az általa fölvetett, vagy fölkarolt eszmék valóításában követett; a szellemi és anyagi célok és érdekek annyi különböző, egymást kiegészítő és feltételező ágazataiban való folytonos, fokozatos, fejlesztő munkássága; az eszmék és a tett embevének, a kezdeményezésnek és a kivitelnek ritka egyesülése benne; a tapintat és erély, az ildom és a szivósság azon csodás párosulása, melylyel semmit nem kezdett nem épen a kellő időben, de aztán semmit sem is

hagyott abba, végrehajthatlan, a mit megkezdett: mindez annyira kizárja a valódi lángésszszel sokszor összevett szeszélynek és kapkodásnak még a feltehetőségét is, hogy bizvást elmondhatjuk: nem volt még történelmünkben ember, ki magasabb czélt s nagyobb feladatot öntudatosabban tűzött volna maga elébe s választott pályáján és kitűzött iránya felé egyenesebben, következetesebben és lankadatlanabbúl haladt volna, mint gróf Széchenyi István.*

Első tette egy szó volt, a pozsonyi rendek körében, a kik latinúl hozták a törvényt s tanácskoztak is részben, és németül társalogtak; egy magyar szó a magyar nyelv s nemzeti és tudományos művelődés érdekében; de nem üres szó, mely másokat biztasson, hogy tegyenek valamit, hanem egy nagy tett váratlan s annál gyújtóbb kinyilatkoztatása, — megdöbbenő a múlt mulasztásaira vetett fénynyel, lelkesítő a szebb jövőre; egy szikra, mely a parázs és hamu alá temetett, de gyúlékony anyagba esett s hirtelen robbanást idézett elő, de úgy, hogy állandó tüzet gyújtott általa. Ez első szó, ez első tett, bár maga még naplójában is csak mellékesen jegyzi föl, életének mind végig legnagyobb ténye maradt, — mert lelke egész gondolatát s összes irányát fejezte ki; azt a vezér-eszmét, melyet mind végig, minden tetteben maga előtt tartott: anyagi eszközök által szellemi haladást s ezzel a nemzet emelkedését és erős-

* Nagy ellenfele Kossuth mondja róla (Feleletében a *Kelet Népe*-re): «Gróf Széchenyi, újjait a kornak üterére tévé és megértette lüktetéseit. És ezért tartom én őt a legnagyobb magyarnak; mert nem ösmerek más senkit historiánkban, kiről elmondhatnók, hogy százados hatásra számított lépései sem korán sem későn nem érkeztek».

bülését idézni elő. Ez első szava és tette volt egész életének programja, s azért nem lehet, hogy ez csak pillanatnyi felhevülés szüleménye s mintegy véletlenül esett lett volna.

Kimondva e szót, — mely létrejötté körülményeivel s következményeivel e lapok foglalatát teszi s azokat egészen betölti — gróf Széchenyi István körültekintett az eszközök után, a melyekkel, — s az utak és módok után, a melyeken kitüzött célja eléréséhez juthasson, vagy inkább juttathassa nemzetét.

Az eszközt legegyszerűbben az eszmék mozgalmának irodalmi úton előidézésében találta föl; s miután egy — látszólag alárendelt, de nemzetgazdasági tekintetben elég fontos s a mellett az arisztokratia előtt, melyre mindennek fölött hatni akart, nem kevésbé érdekes tárgyról, a *Lovakról* irt röpiratát közrebocsátotta, csakhamar egy nagy irodalmi tényre készült, melyben, minden téren annyira hátra maradt hazája anyagi és általában létérdekei megóvására s nemzete regenerálására irányzott programját ha nem egyszerre teljesen kifejteni, de annak irányát megjelölni s proklamálni szándékozott. A *Hitel* az akadémia megalakulása évében (1830) jelent meg s valódi forradalmat idézett elő az eszmékben.

Széchenyi előtt nem volt váratlan az ellenzés, melylyel fellépése találkozott. A ki az alvót és tespedőt hozzász, megszokott és megkedvelt pihenéséből s mintegy önkivületből rázza fel: annak készen kell lennie, hogy a nehezen ébredőnek első dolga lesz: ráfordulni ébresztőjére, még mielőtt megköszönné neki, hogy a fölötte égő háztető alatt, vagy a meredek szélén, a hol elaludt, felköltötte. — De gróf Széchenyi István nem az az

ember volt, a kit jól átgondolt munkaprogramjától a visszatetszés eltéríthetett volna. A Hitelre a *Taglalat* (gróf Dessewffy Józseftől, a Kazinczy barátjától, a felvilágosult, klasszikus műveltségű, hazafias, de a Széchenyi fellépését károsnak, mert eléggé elő nem készítettnak és rohamosnak tartó mágnástól), — a Taglalatra pedig Széchenyitől a *Világ* következett, részint elég keserű, mert a gúny nyilaival vérig sebző s az érvek súlyával megsemmisítő válaszul a megtámadásra, részint a Hitelben előadott nézetei bővebb kifejtéseül. Röpiratai: *A magyar Játékszinről* (1831) s a *Budapesti Lánchidről* (1833) csak jelzői voltak összefüggő programja sok oldalúságának; magát e programmot, ugyanazon évben irt, de meg csak később (s jellemző: külföldön, Lipcsében) jelent *Stádium*-ában fejtette ki.

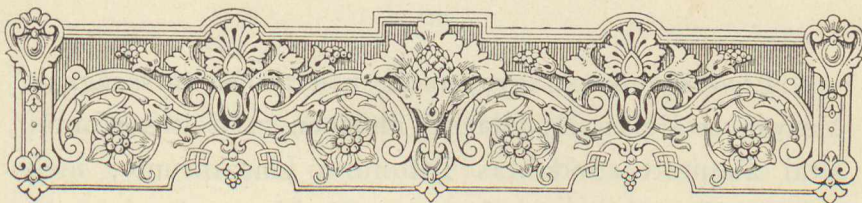
S most egyszerre, s ettől fogva szakadatlanul, új meg új irányait jelölte ki a haladásnak, melybe lángszellemével s — lázasnak mondanók, ha oly meggondolt és következetes nem lett volna* — lankadatlan tevékenységével ragadta nemzetét. Az anyagi, különösen a közlekedési-, a társadalmi s jelesen a társulási-, a tudományos, jelesen az akadémiai-, s a törvényhozási, kivált az adóreform-téren, megannyi tett-számba jövő irattal, élő szóval s nem kevesebb tettel és munkával lépett föl, hatott és mutatott példát. De ha százfelé szakadt is

* «— annyit mondhatok», mondja magáról, a *Kelet Népe*-nek alább, a maga helyén teljesebben idézendő helyén, «hogy semmit sem tettem rögtönzésekép, vagy pillanatnyi felhevülés következtében, de minden lépteim, minden tetteim egy előre kiszámított, messzeható tervnek szüleményei. Vérem meggondolatlanul s kitűzött elveimmel ellenkezőleg, soha el nem ragadt; mert nem szenvedelemből léptem a nyilvános élet mezejére, de kötelesség utáni elszántságból.»

munkássága és hatása, mindenüvé az egész ember jutott belőle; mert mindenben és mindenütt *egy gondolat* vezette, mely egész lelkén uralkodó szenvedélyes vágygá vált benne: anyagilag és szellemileg emelni, haladásra bírni, nagygyá tenni *nemzetét*. Igen, nemzetét — vagy mint ő szereté mondani: *fajunkat*; mert a férfiú, ki oly egyetemes európai műveltséggel bírt mint fajából csak kevesen, *magyar* volt érzelmében, és a magyar nemzetiség fentartásaért s erősítéseért majdnem a rajongásig lelkesülő, mint talán senki előtte s csak kevesen mellette és utána. Mert ő volt, a ki nemzete és nemzetisége veszélybe — úgy látszék végenyészetbe — bukását, szíve és elméje húrjai összhangzatának megbomlásával előbb, majd a kétségbeesés egy gyászos percében önkéntes halálával fizette meg.

Élete *egész munkáját* — csak vázolni is: sokkal felül múlja erőnket. Ily kísérletre nem is vállalkozhatunk volna. Ez alkalmi mű — mely a Nagynak leleplezendő szobra talapzatára csak szerény koszorúnak van szánva — nyilvános életének első, de következményeiben oly messzeható tette: *a magyar tudományos akadémia megalapítása* emlékének van szentelve csupán.

II.

AZ AKADEÉMIA ELŐZMÉNYEI HAZÁNKBAN.

A «Magyar Tudós Társaság», a mint megalakulásakor nevezték s nevezte magát, s még kevésbbé a «Magyar Tudományos Akadémia» a mint ma nevezzük, sőt a «tudományok magyar akadémiája», a mi valójában, — nem szökkent készen elő, mint Minerva, gróf Széchenyi István zeüsi homlokából. Nem csak arra tekintve nem, a mivé első megalakulása óta fejlődött, hanem a tekintetben sem, hogy létesítésének eszméje nem akkor szülemlett meg, mikor alapítója a létesítő szót kimondotta. Az akadémiai eszme sokkal előbb élt már hazánkban s hosszú előzményei vannak Széchenyi föllépése előtt. De épen abban áll föllépésének fontossága s érdeme, hogy a mit már száz év óta czéloztak, a miben annyi fej fött s annyi munkálat és terv készült, a nélkül, hogy létesítése csak egy lépéssel is ment volna előre: ő azt egy szavával létesítette.

Nem czélom, nem is férne e kis mű keretébe, oly részletesen rajzolni az akadémiai eszme történetét hazánkban, mint Döbrentei* és Toldy** tevék.

* «Magyar Tudós Társaság Története, a nyelv országos régibb állapotjának rövid előadásával. (*A M. Tudós Társaság évkönyvei.*) I. k. 1—47. II.

** «Az akadémiai eszme Magyarországon Bessenyei előtt» (1871).

Első nyoma Magyarországon a tudós társaságnak, Mátyás király és II. Ulászló idejében, a Celtes Konrád által alapított «Sodalitas Litteraria Ungarorum», mely később «Danubiana» nevet vett föl, Magyarországon kívül a többi dunamenti országok s tartományokra is kiterjedvén, s egyike volt az e kitünő humanista által, különböző nevek alatt és területi hatáskörökkel alapított számos sodalításoknak, melyek azonban több-kevesebb idő multán, s jelesen a Danubiána, már a II. Lajos alatt beállott nagy zavarokkal s általános nemzeti pusztulással örökre megszűnt.*

Toldy Ferencz *Összegyűjtött Munkái*, VII. kötet (*III. Irodalmi szakaszok*) 354—394. ll.

* Toldy (i. h.) e sodalitásról csak futólag tesz említést; Döbrentei (i. h.) bőven szól róla. Legújabbán dr. Ábel Jenő, jeles philolog s irodalomtörténetnyomozó fiatal tudósunk, *Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság* cím alatt akadémiánkban bemutatott értekezésében, első forrásokból szerzett nyomokon s alapos kritikával adja elő annak keletkezését s rövid élete rajzát. Celtes Konrád (szül. 1459. Schweinfurtban), Olaszországban szerzett műveltségével hazatérve, egész Németországot igyekezett megnyerni a renaissance szellemének s a humanizmusnak. Mint ingolstadt-i tanár alapította a «rajnai tudós társaságot». Majd Lengyelországba, Krakóba, ment — s innen hazájába visszatérőben hazánk felé vette útját, (1490 elején) hogy Budán, a Mátyás udvarabeli tudósokkal megismerkedjék. Ezek a poéta laureatust szívesen s tiszteletteljesen fogadták. Készen talált-e, közöttök, már szervezett Sodalitas-t, vagy az ő ösztönzésére alapítottatott az meg? eltérnek a vélemények s ma már biztosan meg nem határozható. Tény, hogy a Sod. litter. Ungarorum ez időtájt létrejött, s midőn Celtes 1497-ben a bécsi egyetemre hívatott meg tanáru, az osztrák és a lengyel tartományok sodalításaival a Sod. litter. Danubianába egyesült. Ám Mátyás halála után, az udvarában tartózkodott olasz humanisták nagy része hazájába tért vissza s velök — s Mátyással — a tudományos élet jóformán megszűnt, legalább igen meglankadt, hazánkban. Azonban Ulászló német tudósokat igyekezett udvarába vonni s ezek közreműködésével vált lehetővé, az említett évben (1497) Budát újra meglátogató Celtesnek a dunai társaságot megalapítania és szerveznie. A társaság székhelye és középpontja Bécsben vala ugyan, de Magyarországon állandó s némileg önálló contuberniuma volt; sőt Erdélyben is alakult ilyen, Sodalitas litter. Septemcastrensis névvel. Az egész Danubiana-nak pedig elnöke magyar volt, ifj. Vitéz

Két teljes századon át — a nemzeti lét s állami fönmaradás kétségbeesett küzdelmeinek két hosszú százada! — semmi mozdulat az irodalmi társulás felé. Ámbár tudományos életnek, s habár kívülről ültetve át, helylyel-közzel nemzeti irányban induló fejleményekkel is, e súlyos korszakban sem volt hijával hazánk. Nem elég-e Erdősit, az első (maig is első, mert a Janus Pannoniusé csak sejtelem vagy épen alaptalan tévedés), magyar nyelvtan íróját, Werancsics Antalt, a megmagyarosodott dalmatát s magyar krónikaíró, Zrínyit, a költőt, Pázmány Pétert s nagyszombati egyetemét, Esterházy Miklóst, a nádort, Bethlen Gábort s gyulafehérvári kollegiumát tanáraival, Lorántfi Zsuzsánnát, a mûzsák magyar fejkötös mûzsáját és sárospataki Helikonát stb. említeni, annak bizonyosságául, hogy Pannonia bércei közt a tudományok iránti szeretet annyi nehéz viharok alatt sem aludt ki végkép soha. Mikor magyar asszonyok, ma is irodalmi becsü, magyar leveleket írtak egymásnak s férjeiknek, a magyar nyelv és szépirodalom mécsének elalvásától, legalább a házi tűzhelyen, nem lehetett tartani.

Mikor végre a szathmári béke visszaadta a zakla-

János, akkor veszprémi püspök, s a bécsi egyetem administratora. — Mit tett e dunai tudós társaság, a tudományok mívelésére s az irodalom fejlesztése vagy terjesztése érdekében? e kérdésre valóban rövid a felelet. Mit hatott a magyar nemzeti irodalomra? még rövidebb. Erre épen semmit, mert tagjai latin verseket írtak s ha összejöttek: latinúl társalogtak, s mulatoztak. Nemzeti irodalomról s tudományról akkor szó sem volt. S a mit Döbrentei mond (i. h. 5. l.), hogy a latin nyelvű tudós társaság, ha megél és fennmarad vala, talán szintúgy átment volna, vagy egyszázad múlva, a nemzeti nyelvre, mint az olasz, — csak úgy teljesülhetett volna, ha a mohácsi vész s török uralom s az ország ketté szakadása őt is s minden irodalmi és tudományos életet el nem söpört vala — még ha Celtes halála (1509.) meg nem szünteti is.

tott országnak — ha nem politikai szabadságát, legalább nyugalját: «találkoztak — mondja Toldy* — nem sokára oly buzgó férfiak, kik majd a magyar irodalom, majd általában a tudományos műveltség ügyét szívökön hordva, még III. Károly király idejében *társulatok útján* kívánták azokat előmozdítani».

Az első kezdeményről, az 1730-ban alakult «Magyar Nyelvjavító Társaság»-ról, nem is egykorú, csak negyvenöt év múlva írt megemlékezés maradt fenn** s az is csak a társaság szerkezetének legfőbb vonásaira szorítkozik: az *előljáró* (elnök) és *gondviselő* (titkár) hivatalára s az *összejövetelek* (ülések) tartására, melyek hetenként két óra tartamra voltak határozva s «ez alkalommal valamely tag egy olvasásra méltó értekezést terjeszt elő, melyet a többiek a legszigorúbb kritika szabályai szerint meg-bírálnak» — mondja az alapszabály.

Talán még ennyire sem ment s csak eszme és jámbor ohajtás maradt az a másik, emezzel közel egykorú kezdemény, melyről Magyarország ama névtelen*** történelme értesít, mely akadémiai kéziratárunk egyik becses kincse, s mely szerint Ferencz lotharingi herczegnek —

* Id. h. 355. l.

** E sovány értesítés Tersztyánszky Dániel — a bécsi kamarai levéltár titkára, s utóbb a magyar kamarai levéltár igazgatója által kiadott *Allergnädigst Privilegirte Anzeigen aus sämmtlichen k. k. Erbländern* folyóirata negyedik évfolyamában (1775. a 141. s köv. l.) jelent meg, egy névtelentől, kinek e följegyzésért is hálával tartozunk; mennyivel inkább, ha a társaság székhelyének s működő tagjainak megnevezésétől valamely indokolhatatlan tartózkodás vissza nem tartotta volna. Szerinte a társaság, buzdtítás és pártolás hiánya miatt, nem szilárdúlhatott meg s csakhamar fel is oszlott.

*** Cornidesnek helytelenül tulajdonított, mert még III. Károly alatt készült, tehát 1732 és 1740 között, mivel Lotharingi Ferencz az előbb nevezett évben lett kir. helytartó.

később Mária Terézia királyunk férje és német császárnak, 1732 óta kir. helytartónak — Germethe nevű tanácsosa, gróf Batthyány kancellár elnöksége alatt tudós társaság felállítását tervezte, mely az ország összes tudósait körébe vonva, három osztályban működött volna, u. m. *politikai* (tehát történelmi és jogtudományi), *gazdasági* (tehát természettudományi), és *irodalmi* (tehát nyelv és széptudományi) osztályokban, és így akademiánk mai szervezetének nagyjában megfelelőleg. A társaság székhelye Pozsony lett volna, az ország akkori fővárosa, a kormány székek helye, elnöke a kancellár, pártfogója a király. De a szép terv csak eszmének maradt. Nem talált-e felsőbb helyen pártfogást, vagy csak a pénzalap hiánya gátolta-e életbe léptetését? Talán mind a kettő. Bizonyos, hogy a történetíró buzgó ohajtása, melylyel följegyzését végzi: «Deus addat coeptis augmentum» (Isten adjon növekedést a kezdeménynek!) nem teljesedett rajta.

Ugy látszik, ez nem magyar nyelvmívelő s a tudományokat nem is kizárólag magyar nyelven művelő, hanem általános *Tudományos Akadémia* lett volna. Ellenben egészen *magyar* tudományos társaság körül forognak amaz egyszerű falusi református pap buzgó óhajtásai, a ki — korlátolt helyzetéhez s tehetségéhez képest — különben is annyit tett és hatott a magyar nyelvű tudományosság és irodalom érdekében, mint előtte és utána kevesen, a Magyar Athénás tudós szerzője s irodalomtörténelmünk megalapítója, Csernátoni Bod Péter, magyar-igeni (Erdélyben, Alsó-Fehér vármegyében) ref. lelkész. De az ő jámbor óhajtásai, melyek 1756. szeptember 20-án Ráday Gedeonhoz intézett levelében van-

nak letéve * ép úgy nem érhetek tetté, mint az előbbi kezdemények. Hiába ismételte magánlevélben kifejezett óhajtását a lelkes Bod Péter később nyomtatásban is, egyháztörténelme (1760) előszavában — «igen jó volna, tudós emberekből álló *Magyar Társaságot*, a magyar nyelvnek ékesgetésére, mint más nemzetekben vagyon, felállítani» — a szép eszme csak eszmé maradt, s nem csak tettbe nem ment át, de befolyás nélkül is maradt a későbbi kísérletekre s fejleményekre.

A második *megvalósult* kísérlet a «Pozsonyi Tudós Társaság», melyet Wallaszky említ,** de — néhány tagja megnevezésén kívül — alig mond róla valamit; ezt Windisch Károly Theofil, pozsonyi tanácsbeli, szervezte 1761-ben «a különféle tudományok» (de ismét nem kizárólag magyar nyelven) «mívelésére»; szabályzattal s némi jutalmi alappal is volt — úgy látszik — ellátva, de másfél évi fennállás után megszűnt.

Ismét csak tervben maradt, életbe nem léphetett, Perlici János Dániel tudós társasági indítványa, a múlt század hetedik tizedében, melynek fő célja hazánk állapotának, minden irányban, ismertetése lett volna. Maga a terv is kéziratban maradt s csak kevesek figyelmét ébresztette föl.***

* Megvan a dunamelléki hely. hitv. egyházkerület (pesti ref. theologiai intézet) tulajdonában levő Ráday-könyvtár kéziratgyűjteményében. «Jó volna — írja Bod P. — valami literáta societast föllállítani, melynek tagjai Magyarország és Erdély minden részeiből lennének» továbbá, lehetne «egyesíteni az eddig kiadott magyar grammatikákat s egyet jót csinálni» — azután «ki kellene nyomtatni valami válogatott régi magyar históriákat és verseket», a melyek «tisztán magyarok».

** Conspectus Reipublicæ Litterariæ in Hungaria-jában. Második kiadás, Buda, 1808. 403. l.

*** Említi *Weszprémi*: Succincta Medicorum hung. Biographia-jában

Az akadémiai kezdemények közé sorozza Toldy* a Mária-Terézia indításából, hazánk több megyéjében alakult gazdasági egyesületeket is, melyek a mult század hetedik évtizede végétől kezdve, némely vidékeken szép virágzásra jutottak s a többi közt Erdélyben irodalmilag is működtek, a nélkül, hogy tulajdonképeni tudományos társaság színét öltötték volna föl, s nem sokára meg is szüntek.

Sokkal messzibb ható s szélesebb alapra fektetett tervezet volt, szintén azon időtájban (1770), egy «Academia Augusta» terve, melylyel egy, — Toldy szavai szerint — «a tudományok életfontosságát mélyen érző, hazáját forrón szerető férfiú», kinek kilétét ma már nem tudhatjuk** lépett Mária Terézia magyar király s német császárné elébe, hogy ennek magas pártfogása által tegye lehetővé egy *Pozsonyban felállítandó Magyar királyi Tudományos Akadémia* létrejöttét s felvirágzását.

A terv, mely szerint az Akadémia négy osztályból állott volna, az I. *philosophiai*-ból, hova a matematikai és physikai ismeretek is tartoznának; a II. *történelmi* és *államjogi*-ból, mely az összes politikai tudományokat

(1774. I. köt. 138. l.); valamint Wallaszky is (id. m. 41. l.), de bővebb ismertetés nélkül.

* Id. h. 364 s köv. l.

** Toldy, ki valamennyi (Bessenyei előtti) akadémiai kísérlet között ezt tárgyalja legrészletesebben (id. h. 369—394. ll.) s a célba vett akadémia tervét és alaprajzát, az eredeti kézirat nyomán bőven ismerteti; megvallja, hogy annak szerzőjét még csak nem is sejtí. Egymás után találgtatja azt Kollár Ádám Ferenczben, Tersztyánszky Dánielben, a Ratio Educationis szerzőjében, majd I. Teleki Józsefben, a költőben, — de egymás után is czáfolja meg saját, időnként támadt, de meg nem alapíthatott föltevéseit, mindenikre nézve nyomós és megczáfolhatatlan okokkal. — Döbrentei (id. h.) e kezdeményről mit sem tud még; annak nyomát, az udvari levéltárban bújárkodó Horváth Mihály találta meg, s vezette reá Toldyt.

ölelné föl, s (nagy eszélyességgel) magának a dicső király-asszonynak történetei megírásához gyűjtené s készítené elő, egy következő nemzedék számára az anyagot; a III. *köz- és mezei gazdasági*-ból; s IV. *irodalmi és encyclopaediai*-ból, melyre az egyetemes tanügy vezetése és irányozása is bíztnék, bele foglalva a külföldi tudományos művek magyar nyelvre átültetését s a magyar nyelv kiművelése végett egy szótár és nyelvtan megírását is; mely szerint továbbá a társaság egész szervezete is meghatározott, összes és osztályuléseivel, igazgatói, (elnökei) és kanczellárjai (titkárai), tiszteleti, rendes, segéd (levelező) és nevendék tagjaival, mindez a királyné mint fő pártfogó gondjai alatt, — pecsétén is e körirattal: «Maria Theresia Augusta fundatrix Academiae Augustae — a terv, mondom, melyet Toldy kiváló előszeretettel s részletesen ismertet: a királynő által udvari tanácsosainak adatott ki véleményadás végett. Lehetett-e kétség, a bécsi tanácsos urak által adandó vélemény iránt? Ugy látszik a javaslattevő sem igen volt kétségben az iránt. Javaslatában nem egyedül a kegyes királynőre, hanem inkább német tanácsosaira kívánt hatni érveléseivel, melyekkel magyarellenes érzelmeik élet igyekszik elvenni. S még akkor Bécsben sem lévén ily egyetemes tudományos akadémia, e kezdemény által azt is elő akarja készíteni. De engedhették-e a bécsi urak, hogy ilyesmiben Magyarország által megelőztessenek? Nagy szálla lehetett szemökben az is, hogy a javaslatkészítő, a felállítandó akadémia anyagi alapját is meg akarván vetni s felvirágoztatása eszközeit biztosítani, e végből fekvőségeket — a tapolczai és szegszárdi apátságokat — jelölte ki, melyek akkori birtokosaik halá-

lával, az akadémiának lennének adományozandók. Bár papi javaknak világi s jelesen tanulmányi czélokra adományoztatása nem vala példátlan — mint történt legközelebből is, a dunaföldvári apátság javainak 1769-ben az akkor még nagyszombati, de egyúttal királyivá emelt egyetemnek lett adományozásával — e czélzat még sem lehetne alkalmas az akadémia eszméjének megnyerni a bécsi tanácsurakat. Még kevésbbé az, a mit a javaslattevő ismételten hangsúlyozott, hogy a katolikus részen levők közt kevesebb tudományos férfiú levén található, mint az akadémia mindenik osztálya működésének avagy csak megkezdhetésére is kívántatnék, abból az akatholikusok sem lennének kizárandók. Hiába igyekezett a javaslattevő mindezt lehetőleg tetszetős ruhába öltöztetni s loyalis szinezet alá rejteni: a lényeg kirítt a jámbor törekvés alól.

A javaslatra adott vélemény csakugyan elvető is lett. Érvekkel igyekezett ily kezdemény hivságát kimutatni; de az érvek fölötté gyengék voltak — s a *nem akarom* rítt ki alólok.

A terv elesett s az udvari levéltár iratcsomói közé temettetett.

Szerencsére nem feltámadás nélkül. Az eszmék lassan érnek; sokáig küzdenek a lét jogáért; de soha sem halnak meg.

Az Augusta Akadémia terve 1770-ben született s aludt el. 1772-től, Bessenyei György s a magyar testörök felléptétől számítjuk a magyar irodalom újjászületését. És bármily nagy hatása volt is Bessenyeinek általában irodalmi működése által, összes irodalmi munkái közt sincs hatalmasabb, mint azok az ismételt felszóla-

lásai, melyekben az egyesületi tudományos és irodalmi munkálkodás, vagy is egy magyar tudományos akadémia, eszméje mellett buzgólkodott s buzditott.

Bessenyei György lelkében és írásaiban az akadémiai eszme több változaton ment át s fokenként fejlődött és érlelődött meg.

Először (*Magyarság* című röpiratában, 1778) a Nagyszombatból épen akkor Budára áthelyezett királyi egyetem mellett ohajt vala egy, a magyar irodalom emelésére rendelt, osztályt állíttatni. »A budai nagy universitásnak — ugymond — miért ne lehetne olyan magyarokat magához kapcsolni, csak becsületből, fizetés nélkül, kik hazájok nyelvét tudják? Új szókönyvet jó volna oztán csinálni, hol meghatároztatnának az új magyar szók. Az universitas magára vehetné a jó magyar könyveknek megvizsgálását, kinyomtatását. Fordíthatatná magyarra Cicerót, Epiktetust, Senecát, Rollint, Millotot, Hübnert stb. Hadd lehetne magyarul is *tanítani*.* Megvennék az ilyen munkákat és így az universitásnak pénze, a nemzetnek pedig magyar könyvei lennének.»

Egy évvel később (a *Holmi*-ban, Bécs, 1779.) már nem köti össze a tudós társaság eszméjét az egyetemével, hanem elválasztva a tanintézettől, önállóan képzei azt: »Ha a nemzet akarja, fundálhat egy *Magyar Társaságot*, mely néki mindig magyarul írna. Be dicsőséges dolog lenne!» S tovább, világos bizonyosságát adva, mennyire felfogja a magyar tudományosság föladatát s hatását a nemzeti életre s mily tisztában van ily kezdeménynek, ha tetté érhetnék, messzeható következményeivel, így

* Kell-e mondani, hogy a tanítás nyelve, a középiskolákban és az egyetemen, akkor kizárólag a latin volt?

folytatja: «Ha anyanyelvünk porban marad, higgyük-e, hogy idegen nyelvek által nemzetünket közönségesen * a széptudományokra felemelhetjük? Legalább azt tapasztaljuk, hogy csupán idegen nyelven soha még egy nemzet is e földön, a maga anyanyelvét megvetvén, bölcsességre, tudományokra nem emeltethetett. A görög görögbe, a deák deákba, az anglus anglusba, a francia francziába, mentek fel. ** Valameddig a nemzetek anyanyelveikkel el nem kezdtettek fényleni, addig homályba nyögtek.»

Ez eszmékből indult ki s még bővebben kifejtette azokat Bessenyei az ország főrendeihez (1781-ben) intézett híres röpiratában, az «Egy Magyar Társaság iránt való Jámbor szándék»-ban melyet azonban nyomtatásban csak 1790-ben adhatott ki Révai.† «Az ország boldogságának — írja ebben a többi közt — legfőbb eszköze a tudomány. Ez mentől közönségesebb (átalánosan elterjedtebb) a lakosok között, az ország is annál boldogabb. A tudomáynak kulcsa (értsd : közege) a nyelv, még pedig a számosabb részre nézve, a melynek sok nyelvek tanulásában módja nincs, minden országnak született nyelve.»

Bessenyeinél tehát, mint a szép-literátortól várhatók s neki talán meg is bocsátanók, a nemzeti nyelv nem csupán kellemes és hasznos időtöltés, hanem a nemzeti értelmesség feltétele, Toldy szavai szerint,†† mely

* Értsd: átalánosan, az egész nemzetet.

** Értsd: emelkedtek, művelődtek.

† Bele igtatta ugyan már 1788-ban, *Amalthéa*-jába, de e gyűjteménye meg nem jelenhetvén, 1790-ben, a József császár halála után, abból kiszakasztva, külön adta ki, lelkes előszó kíséretében s a «Hadi történetek» kiadói (Görög és Kerekes) segítségével.

†† A Szent István-Társulat által kiadott «Egyetemes Magyar Encyclopædia» II. köt. 16. s köv. lapjain: *Akademia* (Magyar Tudományos) czikk.

viszont egyik feltétele a *nemzeti jóllétnek*, vagy mint ő mondja: *boldogságnak*.

Nem lephet meg, hogy Bessenyei, az irodalomban is a francia iskola megalapítója, a francia irodalom és tudományosság tején növekedett szellem, a francia akadémia szervezetét tartotta eszményül szeme előtt, egy magyar akadémia tervezésénél is. Szerinte a Magyar Társaság feladata lenne, hogy «a mi nyelvünket minden tudva lévő dolgokra (értsd a tudományok minden ágára) kiterjessze; annak szólásának formáit kipallérozza; vagy újakat is, a dolgoknak és a nyelvnek természetéhez alkalmazottakat, találjon; s maga, mind a fordításokban, mind egész (t. i. új, önálló) munkák írásában, az egész magyar hazának példát mutasson.» Nem is maradt csak az eszménél s a cél kitűzésénél, hanem a király megegyezésével s a főrendek és az ország költségével felállíttatni javasolt ily intézet *rendtartásait* is, a francia akadémiaé mintájára, tervezetben elkészítette. Ezek szerint a Magyar Társaságnak (melyet azonban ő még nem nevezte Akadémiának), «meghatározott számu, bizonyos fizetésű és különös jussokkal bíró *rendszerint való* (azaz: rendes) tagjai légyenek; egy minden fertályesztendőnként változó praesesök vagy directoruk, egy állandó secretariusok; különös (azaz: külön, saját) könyvnyomtató műhelyök, könyvtartóházuk; minden esztendőben valamely munkára jutalmak tétessenek; ezen kívül légyenek becsületbéli (azaz: tiszteleti) tagok is, a kik csupán csak a becsületért a Társaság dolgait előbbmozdítsák.»

Mint az 1770-diki Javaslat Névtelen-e, Bessenyei is kimondja, hogy a tagok választásában «minden val-

lásbéli különbséget félre kellene tenni» — s a tájszólásokra való tekintetből — «a Társaság tagjai az országnak minden nevezetesebb részeiből választassanak»; továbbá, az akadémia egyetemessége czéljából, súlyt fektet arra, hogy «egy tudomány (t. i. a tudomány egy ága) se lenne olyan, a melyben illendő erejű ember kettő vagy három is ne találhatnék a Társaság tagjai között, hogy így a mit ezek különösen (értsd: külön-külön, egyenként) kidolgoznának, az bátran mehetne a Társaság gyűléseiben közönséges ítéllettel alá.» — A tagok választása concursus (azaz: föladott tárgyak kidolgozása) alapján történjék, és «ebben bíráknak, természet szerint, az ország főrendjeinek kellene lenni.»* Mivel pedig a Társaság «legegyszerűsebben ugyan a magyar nyelvnek, de következésképen a *tudományoknak előmenetelére is czélozna*» (az Akadémiának később így formulázott czélja: a magyar nyelvnek — s a tudományoknak magyar nyelven — művelése): *lexicont és grammaticát* kellene készíteni, sőt erre (vagyis a nyelv törvényei s szavainak és kifejezéseinek jogosultsága megítélésére) «egyedül a Társaságnak kellene jussának lenni» (a Richelieu francia Akadémiája!) »úgy mindazonáltal, hogy szabad lenne akármely érdemes tudós embernek a maga vizsgálódásait és gondolatait a Társaságnak által küldeni», (annak ítélete alá bocsátani), «sőt ugyan kértetnének az ország minden tudósai erre.» A kritikát is hasonlókép az akadémia kiváltságává akarja tenni, mely e szerint, mint a francia akadémia, a szellemi

* Kétséggel csak az első alakuláskori választásra értendő; mert a későbbi választás nem illethetné többé az ország rendeit, hanem «természet szerint» magát az akadémiát.

művek legfőbb ítélő széke s országos főhatósága leendett: «A magyar nyelven iratott könyvek *recensiója* is, ugymond, a Társaságot illetné, melyet akár minden hónapban, akár csak minden fertály esztendőben, szakaszonként kibocsáthatna (kritikai szemleszerű folyóirat). Végre a Társaság, az általa jutalmazott pályamunkákat, a «maga könyvnyomtató műhelyében adná ki». Különös föladatai közé tartoznék pedig a *törvénytár* (Corpus Juris) magyarra fordítása, «hogy a törvényes dolgok magyarul folytattathassanak». Első kezdemény az egészen latinra vált magyar törvénszerzés hazai nyelvének, mint a nemzeti királyok (és erdélyi fejedelmek) alatt volt, visszaállítására.

Bár Bessenyei Jámor szándéka ép oly kevéssé valósúlhatott meg akkor, mint megelőzőié s akadémiai tervezete szintén csak terv maradt: öt kell még is, a negyedfél évtized múlva oly egyszerre gyümölcsöt érlelt akadémiai eszme tulajdonképeni magvetőjének vallanunk. Mert tőle kezdve ez az eszme nem aludt el többé; s tőle szakadatlan sorban adták azt kézről kézre: lelkes mozgatók, törvényhozás és fejedelmi személyek, tudósok és főrangúak s *az ő eszméi szerint* ment át az a nemzet vérébe, az intézményekbe és a valóságba.

Révai Miklós, a mint költő is jeles, mint hazafi nagyobb, mint a mai magyar nyelvtudomány megalapítója legnagyobb, volt az első, ki Bessenyei kezéből az izgatást, mint örökséget átvette s azt majdnem a valóság pontjáig tudá vezetni. Mindjárt 1784-ben azzal a czéllal vette át Ráth Mátyás utódjától Barczafalvi Szabó Dávidtól a pozsonyi *Magyar Hirmondó* szerkesztését, hogy a — bár még akkor hatalmassággá ki nem nőtt

— időszaki sajtó útján hathatósabban izgathasson egy magyar tudóstársaság mellett, s a Bessenyeitől átvett terv alapján készített újabb tervét és azt kísérő folyamódását személyesen nyújtotta be József császárnak. Ez azt nyájasan fogadta ugyan; de éppen ez az év hozta meg a közigazgatásban és az államélet minden ágában «a kihalt deák és az igazgatásra alkalmatlan magyar nyelvet» mindenből kiszorító német nyelvet érvényesítő rendeletet; lehete-e várni, hogy bármely nemzeti törekvés s különösen éppen egy magyar nyelvmívelő társaság kegyelmet találjon a nivelláló németesítés e korszakában? «Privatorum molimine» — mondja Révai — de valóban az uralkodó elv miatt, a kérelem és a terv siker nélkül maradt. Révait azonban nem csüggesztette el az első kísérlet megghiúsulta. 1790-ben — a császár halála után — kiadta a Bessenyei tervét, a magáét pedig latinra fordítván,* azt az akkor magyarul tanuló Sándor-Lipót főhercegnek, a haza nagyreményű fiatal nádorának, oly kéréssel nyújtotta be, meg nem nevezett «társai nevében is», hogy ez, a javasolt társaság oltalmazó fejedelemségét (protectoratus) elfogadván, atyjánál, II. Lipót királynál — ki bátyja József utjaitól eltérve, az alkotmány visszaállításával kezdette meg uralkodását, annak helybenhagyását eszközölné ki. Ugy látszik, mint-ha az idők e részben is jobbra fordultak volna s a fel-lépés nem maradna sikertelen.

Révai terve szintén négy osztályát javasla a Tudós Társaságnak: nyelvtudományit, philosophiait, mathema-

* *Planum erigendae Eruditae Societatis Hungaricae. 1790.*

tikait és természettudományit. Magyar játékszint is kívánt, és pedig az akadémia igazgatása alá helyezettet. Sőt a képző művészeteket is össze kívánta kapcsolni a nyelvtudományi osztálylyal: rajzolást, festést s azonkívül a zenét is; a két előbbihez pedig a rézmetszést oly módon, hogy az akadémia rendes rézmetszője fizetést húzzon. A sajtó-szabadság nagy elvét is először monddotta ki, az akadémia — s jelesen a titoknak — felelősége alá helyezvén az akadámiának az előleges censurától mentes, kiadványait, melyek az akadémia saját könyvnyomtató műhelyében nyomtatnának. Az akadámiának a nyomdával egy (saját vagy kibérlendő) épületben elhelyezendő könyvtára s két «újságírója», kik az igazgatóság rendelkezésére adatnának, egészítette ki a tervet, melyhez Révai a köz-(tanulmányi) alapokból költséget is kért, remélve egyébiránt az ország főrendei s nagybirtokosai adakozásában is, melyeknek tökéje saját jövedelmet adand az akadámiának, még könyv-kiadásaiából is szaporulandót.

Ilyen volt a jól átgondolt s részletesen kidolgozott terv, mely a fiatal nádornak benyújtván, ez által, véleményezés végett, a m. kir. helytartó tanácsnak adatott ki. Ez ajánlólag terjeszté ismét fel; s a vett királyi rendeletre, gróf Zichy Károly, 1790. július 30-áról, elnöki leg azt válaszolá Révainak, hogy: «addig is, míg ezen, nem csak dicséretes, nem csak széptudományok terjesztésére, hanem közboldogságra is célzó intézet képe tiszta rendbe állíthatnék, — jövedelme, helye kijelöltenék, — terjeszsze elő a megkivántató költségeket, az előrajzon *(vele együtt)* dolgozottak neveivel; adjon vélemény: nem lenne-e eleinte a budai kir. könyvnyomtató

intézet — s ülések és gyűjtemények számára annak épülete — is elegendő.» *

E kérdések mutatták, hogy az ügy elvégre komoly megfontolás alá vétetett. Révai előterjesztéséből (melyben többek nevében beszélt) az vétetvén ki, hogy ily társaság már meg is alakult, hozzá eziránt rövid időn kérdés intéztetett, kik légyenek társai.

Révai a kérdésbeli felhívásra nem is késlekedett a felelettel. Terve időközben az országgyűléshez tétetvén át, ő ugyanazon napon (1790. november 10-kén) válaszola a kérdésekre. Eloszlatá a félreértést, mely szerint a társaság már megalakult volna, mert hiszen az csak királyi engedelemmel alakulhat; ő csak a rokon-érzelműek, s kisebb egyesülésekben irodalmilag munkálkodók (mint Kassán a Magyar Muzeum szerkesztői, Bécsben a hadi történetekéi, Komáromban a Gyűjteményei) nevében szólott; sőt az első kinevezést felsőbb, tekintélyes helyről várja; huszonnégy rendes tagot kíván, s meg is nevezett negyven érdemes író és tudóst, kik közül azok választathatnának; azonkívül határozatlan számú tiszteletbelieket a tudományok kedvelői s vagyonos és magas állású pártfogói közül. Előterjeszté a tervezett akadémia első megalakulásának s további fentartásának költség-előirányzatát. A kir. könyvnyomtató intézetben ajánlott helyet megköszöni, de ragaszkodik ahhoz, hogy a társaságnak saját nyomdája legyen, melyből legbiztosabb jövedelmét várhatja. S az egy házban való elhelyezés vagy egyik vagy másik intézetet megszoríthatná és akadályozhatná munkálkodásában, ő a helyett

* *Döbrentei*: id. h. 30. l.

a megszüntetett szervezetek valamelyik budai vagy pesti házáért esedezik.*

Az országgyűlés azonban minden tudományos ügyet egy irodalmi küldöttségre bízván (1790, LXVII. t. cz.), ennek jelentése csak egy későbbi országgyűlésre lőn beterjesztendő, s a «magyaros» bizottsági tárgyalás szokott módja a Révai buzgó igyekezeteinek is nyakát szegé!

Bekövetkezett a francia forradalom, üszköt vetve egész Európára; a francia háborúk, melyek Ausztriát s vele Magyarországot is a lét és nemlét küzdelmeinek örvényébe sodorták, a trón és nemzet roppant erőfeszítéseit híva ki. Az országgyűlés ha összegyűlt is, csak a hadi költségekről s a subsidiumokról való gondosko-

* Révai ez újabb előterjesztése: előbbi tervének teljes és jóval részletesebb átdolgozását foglalja magában, felhasználva abban a Decsy Sámuel eszméit is, melyeket e buzgó hazafi a *Pannoniai Phoenix*-ben (Bécs, 1790.) fejtegetett. Az akadémia első szervezkedésére legalább 14,000 forintot kért a tanulmányi alapból; az évi költségeket pedig, részletezve, 27,000 forintra tette. Folyamodó társakül csak huszonkettőt nevezett ugyan meg; de nevenkénti indokolással terjeszté elő a tiszteleti és rendes tagság jelöltjeinek névsorát. Tiszteleti tagot csak nyolczat ajánlott és pedig: a főrendek közül gróf Gvadányi József és báró Ráday Gedeont; az egyházi rendek közül: Molnár János és Majláth Antal apátokat s Nagy Jánost; a nemesi rendből: Barcsay Ábrahámot, Báróczy Sándort és Kazinczy Ferenczet. — Mindannyi közül csak ez utóbbi, és a rendes tagság negyven jelöltje közül Bacsányi János, Görög Demeter és Simai Kristóf érték meg, negyven év múlva, a magyar tudós társaság valósággal megalakulását. — A Révai terve szerint az akadémia, egy elnök és egy titoknak vezetése alatt, határozatlan számú tiszteleti, egyelőre 24, később 36 rendes, és szintén határozatlan számú rendkívüli (a későbbi levelező) tagokból állt volna. (Az ügyet tárgyzó terv, folyamodások, intézvények, névsorok stb., mind együtt találhatók Révai e című könyvében: «Planum erigendæ Erud. Societatis Hung. alterum elaboratius. Vindobonæ, 1790.» — «Oly munka — jegyzi meg Toldy, az Egyetemes Magyar Encyclopædiában olvasható s fentebb is idézett dolgozatában, — mely magában is elégséges: szerzője s ez ügy kifejtője és előmozdítója nevét halhatatlanítani.»

dásra hívatott fel a korona által. A societas tervéről országosan szó sem lehetett.

Csak az irodalom, ez a virasztó mécs a nehéz idők szomorú éjszakájában, nem hagyta elaludni, nem ejté el ez életkérdést. Sőt annál nagyobb hévvel karolta azt föl, minél inkább elfoglalták az elméket fön, az ország külső védelmének s a harczba tódult egész Európa állapotának gondjai. Az irodalomban addig soha és semmi ügyben ki nem fejtett erélylyel folytak a magyar akadémia felállítása körüli eszmecserék.

Schedius* és Öttinger** német nyelven írt, de elhangzott felszólításaik után Kulcsár István 1804-ben jutalomkérdést tűze ki, melynek egyik ága a magyar nyelv előmozdítása eszközeit kívánván tárgyalatni,*** huszonegy felelet érkezett be, közte kettő latin, egy német nyelven, a többi magyarul. Kis János, a soproni (iskolai) magyar társaság alapítója, a bölcsész költő s később superintendent, nyerte el az első jutalmat. A második a Pánczél Pál feleleteé lön; s még egy harmadik írás (Pucz Antalé) is jutalomra méltónak talál-

* Festetich János ösztönzésére s eszméi szerint írta Sch. 1802-ben «Plan zu einer ungarischen Gesellschaft für Naturkunde, Ökonomie und Medicin» című röpiratát, melyet József nádor nem csak figyelmére méltott, de saját észrevételeivel is egészített ki

** Öttinger, szász eredetű, Derecskén salétromgyár-igazgató, szintén nem irodalmi s nem kizárólag magyar társaságot tervezett: «Plan zur Gründung einer Gesellschaft, zur Beförderung nützlicher Wissenschaften und des Gemeinen Besten für Ungarn».

*** A Kulcsár kérdései ezek voltak: «Mennyire ment már a magyar nyelv kimíveltetése? Micsoda módok s eszközlesek által kell azt nagyobbra vinni? és miképen lehet ezen eszközöket foganatosakká tenni?» — Jutalmúl 50 forintot tűzött ki; de báró Prónay László, csanádi főispán s val. b. t. tan. maga részéről 100-at adván hozzá, ez lön az első, amaz a második jutalom. Harmadikúl a Putz művének báró Prónay Sándor (a László fia) szintén 50 forintot ajánlott fel.

tatott. A két első meg is jelent. «Kérdésen kívül való, írja Kis, hogy tudományok előmenetele, nyelvnek virágzása s nemzet dicsősége megkívánna egy jó plánumon épülő és az ország védelme alatt levő Tudós Társaságot.» De ő ilyent felállíthatni most nem remél. S megelégszik az írók és tudósok lazább szövetségével, levelezés útján s folyóiratokba való dolgozással.

A második dolgozat írója, Pánczél Pál sem táplált vérmesebb reményeket az akadémia felállíthatása iránt, s megelégedett némi jutalmak kitűzésének indítványozásával, melyekre buzgó és vagyonos hazafiak adnák össze a tőkét, melynek kamataiból állandóan jutalmaztathassanak meg: egy nyelvészeti, egy költői s egy szónoki mű.

A kit azonban a Kulcsár kérdései szintén feleletre buzdítottak, a nélkül hogy a kitűzött jutalomra pályázni kívánna s dolgozatát, «Buzgó esdeklései»-t* nyíltan adá a bíráló bizottság elé.** gróf Teleki László volt hivatva arra — hogy gróf Széchenyi Istvánon kívül s ennek előfutójaképen a legtöbbet tegye az akadémia életbe léptetésére.

Buzgó esdeklései-ben maga is *heroicum*-nak nevezi «a magyar litteratura előmozdítása» eszközei közt, de egyedül biztosnak, egy nagy Tudós Társaság felállítását s bár maga is vázolja annak — a mint ő gondolá — szervezetét és elveit, ezzel meg nem elégedve, hogy

* *A magyar nyelv előmozdításáról buzgó esdeklései* — gróf Teleki Lászlónak. Pest, 1806.

** A bíráló bizottság a fiatal báró Prónay Sándornál, s ennek elnöke alatt ülésezett. Tagjai voltak: Schedius Lajos, Virág Benedek, Révai Miklós, Kulcsár István, Verseggy Ferencz.

közelebb lépjen a célhoz: szorosabbra vevé a Kulcsár kérdéseit, hogy azok elől, mint a jutalmazott feleletek is tévék, kitérni ne lehessen, — kétszeres jutalmak: 200 és 100 frt. mellett — a következő kérdést tűzé ki, 1806. július 2-kán:

„Micsoda intézet szerint lehetne Magyarországon oly Tudós Társaságot legkönnyebben felállítani s leghelyesebben elrendelni, a mely nem csak a magyar nyelvet és literaturát gyarapítaná, hanem a külföldi tudós dolgoknak megkívántató ismeretét is az országban a nemzet javára elterjesztené?”

Ime a huszonnégy évvel későbbi Magyar Tudós Társaság — sőt a Tudományok magyar Akadémiájának — egész eszméje, valódi. alaprajza, magában a föltett kérdésben!

Míg a pályázat határideje (1807. június 2.) lejárna, az 1807-diki országgyűlésen elővétellett a Révai tervére nézve kiküldött irodalmi bizottságnak Vay István és Luby Károly bizottsági tagok által még 1792-ben benyújtott javaslata; de csak hogy ismét letétessék a háborús idők miatt; mint a következő évben is, bár ekkor már törvényileg (az 1808. VIII. t. cz. által) kimondatott* a Tudós Társaság felállításának óhajtása. A létesítés megint az alap hiánya miatt napoltatott el — mert a pénz a háború folytatására kellett s nyelvmívelésre és tudományos intézetre nem jutott.

* «De erigendo Musæo Nationali, aliisque promovendæ Culturæ lingvæ hungaricæ adminiculis» — ebben a rendek kérik a nádort s általa Ő Felségét, hogy «addig is, míg e dologban — t. i. a magyar nyelvmívelés előmozdítására — több történnék s jelesen a jövőendő országgyűlések által a tudós társaság is felállíttathatnék . . . ezt (t. i. a múzeumot) támogatassák s előmozdítsák.»

E közben a Teleki László jutalomkérdésére 13 pályafelelet érkezék be s három jutalomra is méltónak találtatván, közülök az első Fejér Györgyé, a pesti egyetem nagy tudományú tanáraé, nyomtatásban is megjelent.*

Fejér teljes alaprajzát adja a létesítendő akadémiának. Mint Bessenyei és Révai, ő is négy osztályt ajánl: a nyelvtudomány (és irodalom), a philosophia, a természettudomány és a történettudomány (s jog) osztályait. Bölcsen számot vet az intézet felállítását eddig akadályozott okokkal és fenforgó nehézségekkel s hogy megalkudjék a legfőbbel, a pénz hiányával, minden előzőinél szűkebbre szabja a költségek előírányzatát. Egyelőre évenként csak 1600 forintra teszi ezeket; 600-at jutalomkérdésekre, 500-at kiadásokra, 500-at a titoknak évi díjául szánván. Mert úgy véli: csak életbe lépjen egyszer a társaság s megindíthassa munkálkodását: lesznek nagylelkű alapítók és adományozók, a társakat pedig buzgóság és ügyszeretet lelkesítendi, jutalom nélkül is, kitartó dolgozásra. Azért ő első sorba teszi a társaság munkásait, a rendes tagokat, kiknek számát 24-re határozza; másodikba a tiszteletbelieket s harmadikba a fiatal, készülő erőket, kiket levelező tagoknak nevez. A társaság igazgatását is a rendes tagokra bízza, kik közül nyolcznak Pesten és Budán kelle lakni, s közülök lenne a társaság elnöke is választandó. Pártfogónak («védelmező»-nek) azonban József főherczeg nádort óhajtja, ki

* Jutalomra érdemesített Értekezés egy Magyar Tudós Társaság legkönnyebb s leghelyesebb felállításáról. Irta Fejér György, a pesti universitáson kir. oktató. Pesten.

a közületeken elnökölne, vagy ha ebben akadályozva van, maga helyett egy helytartósági tanácsost küldene.

Gróf Teleki László, ki már a Kulcsár kérdései alkalmából is előadta volt véleményét, most a saját pályázatára beküldött véleményeket is a maga nézetei bővebb előadásával kísérte. A döntő körökre való tekintetből német nyelven bocsátotta közre ez újabb dolgozatát,* melyben még közelebb lépett, a részletezés által, az akadémiai terv megvalósításához, mely most minden tekintetben megérleltnek látszék. Ő 26000 forintot kívánt esztendőnként, melyből a fizetések, az előlülőén kezdve, s egyéb kiadások kiteljenek. Alapot erre vagy a tanulmányi alapból, vagy valamely kamarai jószágból, melyet a társaság könyvsajtója s nemzeti könyvkereskedése is növelne. Védnek ő is az ország nádorát óhajtá. A tagok rendeit ő már az igazgatókkal egészítette ki, kiknek számát 12-re tervezte. A munkás (rendes) és tiszteletbeli tagok számát nem kívánta meghatároztatni, érdemtől tevéen a felvételt s azzal a számot is függővé. A tiszteletbeliek közé kívánta sorolni a külföldieket is. Osztályt pedig hatot akart: 1. magyar szépirodalom, — 2. régi és új külföldi irodalmak ugyanazon ága, — 3. természet-tudomány, — 4. hazai és külföldi, politikai, egyházi és irodalom-történet, — 5. szemléleti bölcsészet és mennyiségtudomány, — 6. hazai és külföldi törvény és politikai tudományok számára. A társaságot, kiadásaiban, mentnek kívánta más censurától, de magától kívánta a mérsékletet és tartózkodást a szabadsággal való visszaéléstől. A tagok választását kívánta, de a Védőnek

* *Ueber die Einrichtung einer gelehrten Gesellschaft in Ungarn.*
Unmassgebliche Meinung des Grafen Ladislaus Teleki. — Pest, 1810.

engedte a jogot, hogy a választást megerősíthesse vagy visszavethesse, valamint azt is, hogy a netalán bűnbeesőkre kizáró ítéletet mondhasson és a jegyzőkönyvekre észrevételeket tehessen. Végre a jövedelmekről és kiadásokról nyilvános (nyomtatott) számadást követelt.

Ily, minden részleteikben kidolgozott tervek mellett is, az országgyűlés, a gyakorlati megvalósítás helyett, csak a magyar nyelv művelésének általános szükségéről s annak az állami közigazgatásra és a törvényhozásban való jogosultságáról beszélt. Az 1811-diki országgyűlésen számos követ, különösen Vay József, gróf Dessewffy József, Szentkirályi László, Péchy Imre, s mások, hatalmas beszédekkel hozták emlékezetbe mind I. Ferdinánd biztosító leveleit, mind a nyelvről szóló régibb és újabb törvényeket, kívánva a magyar nyelv további emelését. De eredmény nem lett.

Társaság keletkezése helyett egy magános, Marczibányi István (megh. 1810. december 21-kén) indított tettelegesen mozgalmat a nyelvművelő irodalomban, végrendeleti alapítványával, melyet testvére — Marczibányi Imre — 1815. július 1-sejével tett folyóvá, az alapítás 2. pontja szerint ily szavakkal: «hogy a nemzeti Muzeum minden esztendőben három kérdést bocsásson, vagy hibás szók javítására, vagy némely kétséges állítások megfejtésére, anyai nyelven, közre; és a ki, Pest vármegyének kinevezendő biztossága által megvizsgálandó kinyilatkoztatását anyai nyelven legjobban adja bé, jutalmat 100 forintot kapjon. A ki továbbá legbecsesebb és jó erkölcsöket tárgyzó, vagy historiákban, vagy törvényes és orvosi tudományokban, vagy classicusok fordításában hazai nyelven készült munkát fog kibocsá-

tani, annak hasonlóképen Pest vármegye biztossága által a szükséges tudósok (helyesebben: a tudósok szükséges) egyetértésével 400 fr. adassék».*

Nem feladata e lapoknak a Marczibányi - Intézet történetét, avagy csak vázolni is. De annyival inkább meg kelle ezt az akadémia *előzményei* közt említeni, mert ez volt az első tényleges formája, megtestesülése, egy társulatilag működő s elmeműveket jutalmazó irodalmi intézménynek s mert az, 1835-ben, tényleg bele is olvadt az akadémiába, mely — nagyjutalmai mellékdíját s azonkívül nyelvtudományi és történeti pályadíjai egyikét ugyan-e Marczibányi-alapból tüzi s osztja ki ma is.

Szintoly kevésbé mellőzhetjük az akadémia előzményei közt az erdélyi mozgalmak főlemlítését, melyek ott is, saját tudományos társaság felállítására irányultak. A Bod Péter szava még zengett Erdély bércei közt s a lelkes Aranka György vala az első, ki ez ügyet Erdély külön országgyűlése elé vivé, első alaprajzát** 1791. január 2-kán, a második kidolgozottabbat*** még azon év augusztus 1-én bocsátván közre is. Terve szerint a «magyar nyelvmívelő társaság» feladata lett volna, nyelvtan és szótár készítése mellett, a nyelv megtisztí-

* A Marczibányi-intézet jutalmai először 1817. november 23-kán osztattak ki, nagy ünnepélyességgel Pesten, a múzeum épületében. József nádor, a pestmegyei bizottság elnökévé gróf Teleki Lászlót nevezte vala ki, a ki — az intézet második jutalom-osztásánál — 1819. szeptember 13-kán, hazafiúi öröme mellett azon ritka apai örömet is megérte, hogy a két kihirdetett pályakérdés (a nyelvújítás elmélete s bírálata — s egy teljes magyar szótár terve) mindenikét saját fiának, az akkor még ifjú gróf Teleki Józsefnek, az akadémia későbbi elnökének, zárt levél mellett beadott dolgozatai oldották diadalmasan meg.

** Magyar nyelvmívelő Társaság felállításáról rajzolata a Haza felséges Rendeihez. Kolozsvárt, 1791.

*** Erdélyi magyar nyelvmívelő Társaság, Kolozsvárt, 1791.

tása a becsúszott idegen szavaktól és szólásmódoktól; de egyszersmind a tudományok terjesztése is, magyar nyelven, hogy a tanulni és világosodni kívánó nemzedék ne szoruljon minden lépten nyomon külföldi munkákra, a tudomány minden körében. Tovább ment; a nyelv-mívelést a hazában lakó többi nemzetiségek nyelveire is ki akará terjeszteni, német, oláh, görög, tót, örmény grammatikák készíttetése által. A Társaság székhelyeül Kolozsvárt tervezé; tagjai közül a rendeseknek fizetést kívánt, titoknokot 500, — irnokot mellé 200 fr. fizetéssel; a társaságnak saját házat, melyben olvasó, társalkodó és játszó szobák legyenek, mintegy — akkor még nálunk ismeretlen — kaszinóképen. A kiadások fedezését a fejedelem és főurak adományaiból, a honosítási díjakból, a nyomtatványok jövedelmeiből remélé. Akadtak is lelkes ajánlattevők; így b. Nalátzi József ezer forintot ajánla, a két örmény városnál, Szamos-Ujvár és Ebesfalvánál (Erzsébetváros) 9—9000 forint állá készen, mások kisebb összegeket ajánlának, maga a javaslattevő Aranka is, csekély hivatali fizetésének tizedrészét, három esztendőre. A dolog azonban elaludt; valamint a kéziratban levő erdélyi történet- s emlékirók kiadására, ugyancsak Aranka indítására megalakult külön társaság némi lobbót vetett mécse is. *

S csak «1818-nak tavaszán — írja Döbrentei** — melege dének ismét az elmék a megszakadt fonal felfo-

* Pedig ez már kiadásait is megkezdette. Így jöve ki Eder gondozása mellett Schesæus (1797-ben), Simigianus I. része (1798—1800.); továbbá Háner II. része, s Felmerhez Éder jegyzetei. Aranka kétszáznál több kéziratot jelölt ki s jegyzett össze kiadásra.

** Id. h. 42. l.

gásához . . . Cserey Miklós, a királyi Tábla birája», — a Kazinczy barátja — «buzdította, majd Székely Mihály ítélőmester, az Erdélyi Múzeum kiadóját» — magát Döbrenteit — «előrajz írására: Miképen kellene az Erdélyi magyar nyelvnevelő társaságot felélesztetni? Ezt most az előrajz-író *Tudományosnak* is nevezte. Különben az 1792-ki országgyűlés rendszeres küldöttsége véleményének nyomán indula el. Osztályt ajánla ötöt: nyelvtudomány, történettudomány, philosophia, mathesis, természettudomány»; s ezek alá foglalta az összes tudományokat. A társaság teendői közé sorozta: kitünő idegen művek fordítását, egy tudományos, egy mulattató s egy népi folyóirat kiadását, pályakérdések kitűzését. Az egésznek évi költségét 62.000 váltó forintra számította, de a társaság ennek felével, vagy harmadával is megkezdheté vala munkálkodását.

A buzgón felfogott ügy szerencsés sikert látszék ígérni. 1819 tavaszáig 30 ezer forint alapítványi tőke volt ígéletben. Igazgató választmány alakíttatott; már a tagválasztásra is előkészületek tétettek. Az udvari cancellária is, melynek élén a tudós könyvtáralapító gróf Teleki Sámuel állott, kedvező véleményt ada. Mindazáltal a dolog megint csak elaludt.

Egyidejűleg az erdélyi utolsó kísérletekkel, hasonló tervezés nyomára akadunk Magyarországon is. A Nemzeti Múzeum kéziratárában, egy eddig föl nem használt s tudunkra sehol sem említett, akadémiai tervjavaslat eredeti kézirata — és pedig kettős, tisztázatlan fogalmazványban, őriztetik: latin és magyar szövegben. A magyar fogalmazvány látszik az eredetinek, ennek mutatja legalább a rajta levő tömérdek törlés és

javítás (bár ilyeneknek a latin sincs hijjával), a latin ennek — bővebb s csinosabb átdolgozása inkább mint szószerinti fordítása. Emez az ország nádorához, fenséges József cs. és kir. főherczeghez intézett ajánló s esedező levéllel van bevezetve. Aláírása: «humili et obsequenti N. J.» Nem csak a név kezdő betűi, hanem a kézírás maga, minden kétséget kizárólag, Jankovics Miklóstra vall, mint a tervezet szerzőjére s a nádornak benyújtójára. Sem a terven magán, sem az ajánló levelen nincs idő kelte; de a tervből, mely a «Societatem Eruditam ad procurandum Scientiis et Artibus incrementum . . . fundendi, erigendi et stabiliendi Modus»-t az 1808-dik évi VIII. tcz.-ben kifejezett kívánságra alapítja, kitűnik, hogy annak a mondott év *után* kellett készülnie. Még közelebbi meghatározás valószínűségét nyújtja az, hogy a 10. pontban a Társaság *pecsétje* tervezetvén, annak köriratába ez javalltatik: BUDAI K. TUDÓS TÁRSASÁG PECSÉTTYE. MDCCCXVI;* a mi arra hagy következtetni, hogy a terv 1815-ben vagy 1816 elején készült s azzal a jó reménységgel, hogy a társaság még azon évben életbe lép s annyira mehet, hogy már pecsétjét is elkészíthesse.

Jankovich munkálata — melyet azért tartok érdekesnek kissé bővebben ismertetni, mert róla még eddig sehol sincsen említés — öt részre oszlik.

Az *első* a társaság nevééről és czíméről szól. Szerző a *magyar* elnevezést kerülni kívánja, nehogy féltékeny-

* Kétségkívül tollhiba a négy C, három helyett. Így a magyar fogalmazványban. — A latinban már helyesen MDCCCXVI. (A pecséten itt fölkelő nap áll «Magyar Apollo» fölirattal s a föntebbi körirattal.)

séget költsön a társaság iránt, már eleve, az ország más ajku lakóinál: szerinte a név: Budai királyi Tudós-Társaság volna; teljes czíme: «Királyi Budai Tudós Társaság a Tudományok és Mesterségek gyarapítására» — a megszólításban pedig «Tekintetes».

A *második* rész a Társaság székhelyét határozza meg, és pedig, budai neve daczára, egyenesen Pestre, mint legalkalmasabb helyre, érintkezésben a nemzeti muzeummal, tudomány-egyetemmel, ezek könyvtárai-val stb.

A *harmadik*, legterjedelmesb, fejezet a társaság szervezetéről szól, és pedig *a)* a tagok minőségéről és választásáról; *b)* a tagok teendőiről s foglalkozásáról, ide értve a társaság tisztviselőit is; *c)* a jutalmazásokról. A tagok, helybeliek vagy rendesek, kiknek számát 12-re; vidékiek vagy rendkívüliek, kikét 36-ra (kezdetben, az alakuláskor, csak 24-re); továbbá tiszteletiek, végre külföldiek, kikét határozatlanra javasolja. Első ízben, több tudósok ajánlására a nádorispán, mint pártfogó, nevezné ki a tagokat; a tiszteletieket azután is; a rendes és rendkívüli (t. i. az irodalommal foglalkozó, munkás) tagok azonban, a már megalakult társaság által közgyűlésileg választatnának.

A tisztviselők a pártfogón kívül: első és második elnök, kiket első ízben szintén a pártfogó, azontúl a tiszteleti tagok gyűlése nevezne ki, a mágnási vagy a főpapi renden levők közül; továbbá a titoknok, jegyző, számvevő (pénztárnok), kiket a rendes és rendkívüli tagok közgyűlése, hármass kijelölés alapján választ három esztendőnként; kijelölésbe hozandó mindig a hivatalt tényleg viselő s mellé még két érdemes egyén.

Részletesen tárgyalja, indokolja s határozza meg a tervezet a társaság teendői s munkálkodásai körét és tárgyait; az ülések tartása és tárgyalásaik módját; ellenben röviden a jutalmazásokét, melyekre nézve csak általános és szabatlan meghatározásoknál marad.

A *negyedik* fejezet a társaság tudományos munkálatait, a tudományszakok szerinti felosztást, a pályakérdések ügyét s a sajtó útján eszközlendő kiadásokat tárgyalja. A tudományszakokra való felosztás Jankovicsnál is ugyanaz mint elődeinél. Ő azonban a társasághoz beterjesztendő és a tudományos üléseken fölveendő munkálatok körét a lehető legszélesebbre kívánja szabni. Fölveendők s — a kellő megbirálás után — az üléseken előadandók, vagy ha arra érdemesek, sajtó útján is közrebocsátandók: »1. mindennemű tudománybeli értekezések; sőt több kötetből álló könyvek is, melyek a tudományok véghetetlen vidékét stb. akármikép tárgyazzák; 2. magyar hazánknak leírását, régiségeit, történeteit, törvényeit, szokásait, nyelvét vizsgáló és érdeklő írások; 3. a szépmesterségekben, rajzolásban, metszésben, vésésben, muzsikában tett előmeneteknek példái; 4. mindennemű műveknek tökéletesebb karban való helyheztetése, újabb találmányok; 5. a mezei gazdaságban, marhatenyésztésben, természetményeknek szerencsésebb haszonra való fordításában, építésben stb. tett tapasztalások«.

A kihirdetendő pályakérdésekre a pályamunkák — a Marczibányi-alapítványra tekintettel — a nemzeti múzeum igazgatójához küldessenek; bírálók a társaság által neveztesse ki; az ítélet és eldöntés szavazatok többsége szerint történjék.

A kiadványok közt nevezetes helyet foglalnak el a

Társaság Tettei (Acta Societatis), a jegyzőkönyvek, határozatok, üléseken történt felolvasások és tárgyalások stb. Továbbá a társaságnak *Serkentő* cím alatt kiadandó tudományos közlönye, a tudományok haladásának folytonos hirlelője.

Az *ötödik fejezet*, a költségekre való alap beszerzése módjairól szól; taposva mindig a régi malomban: várva a nemes alapítók jó akaratát.

Végre egy toldalék-fejezet, a társaság kényelmére, társalkodó, olvasó, játszó helyiségekről, kaszinói alakban, kíván gondoskodni.

Jankovics e tervezetben részletes alapszabály-javaslatot akart adni, inkább mint új eszméket egy tudós társaság létrehozására, szervezetére, céljaira s feladataira. Úgylátszik mindezt eléggé megérleltnek és tisztázottnak tekintette már, a Bessenyei, Révai, Fejér György, Teleki László s mások munkálataiban. Méltán. Tervekben s alapszabály- és ügyrendi javaslatokban nem vala már hiány. Ezt az utóbbi harmincz év (1790—1820) bőven meghozta s kifejtette már. Csak az áldozók kellett, a kik a papiron megalkotott tervek életbe léptetését, anyagi eszközeik által, lehetővé tegyék; s kíváltkép egy: kezdő, példaadó, a ki után az áldozatra talán kész buzgók, annak megtételére felbuzdúlnak.

S ezt — az 1825. év vala meghozandó.

III.

AZ 1825-DIKI ÁLLAPOTOK.

Mielőtt a Magyar Tudós Társaság megalapításának mozzanatára térnénk, vessünk egy pillantást hazánk s nemzetünk akkori állapotára politikai, különösen közmívelődési tekintetben, legsajátabbán pedig azon tudományos és irodalmi állapotokra, melyeket az 1825-diki november 2-ka talált az országban.

Az a nagy, nemzeti visszahatás, mely II. József halálakor az általa ignorált alkotmány s a mellőzött nemzetiség jogainak visszakövetelésére oly hangosan tört ki s melyet II. Lipót bölcs, fájdalom nagyon is rövid uralkodása, az 1790—1-iki törvényhozás alkotásainak szentesítésével s minden irányban reményt nyújtó s a nemzet jogait nyiltan elismerő intézkedésekkel meg tudott nyugtatni, újabb és fenyegetőbb alakban mozdult meg ismét, mikor Ferencz király, ki a franczia háborúk alatt annyiszor hivatkozott — s nem hiába — a magyar nemzet hűségére és áldozatkészségére, befejeztök után még sem akart határozott lépést tenni a nemzet érdekében, késlekedett, sőt egyenesen vonakodott kielégíteni az ország legjogosultabb aspiratióit s nem csak az 1790—1-iki országgyűlés ígéreteit nem teljesítette, de absolut irányú

és magyarelles érzelmű tanácsadóira hallgatva, maga is gyanakodó, szűkkeblű s a magyarok és minden szabadelvűség iránt bizalmatlan természetű létére, az alkotmányosságnak még külformáit sem tartotta tiszteletben, annak lényegét s szellemét pedig minden lépten-nyomon megsértette s az ellenállást kihíva, a nemzet elkeseredését a legmagasabb fokra csigázta maga és kormánya ellen.

Pedig a magyar nemzetet, mely 1740-ben hűségével és hősiességével megmentette vala a dynastiát; mely 1790-ben egy jó szóval le hagyta csillapíttatni méltó felgerjedését; mely egy egész Európát sarkaiban meg-rázkódtató háború alatt nemcsak rendületlenül hű maradt uralkodójához, de a trónnak oly jó szolgálatokat tett s oly erős támasznak bizonyult: a magyar nemzetet 1815 után is vajmi könnyen meg lehetett volna nyugtatni, sőt megnyerni is a dynastia érdekeinek s a korona szándékainak, ha azok nem állíttatnak a nemzet érdekeivel szembe, ezek pedig nem lettek volna egyenesen nemzet- és alkotmányellenesek.

Kétségtelen, hogy Magyarország irányában más politikát kellett volna követni, mint a minő Ferencz alatt tényleg követtetett.

De a francia forradalom — melynek a francia császárság csak folytatásának tekintetett — minden szabadsági, sőt alkotmányos törekvések iránt gyanakodókká, s annak szerencsés elnyomatása, egész Európa összesített súlyával, elbizakodottá tette az uralkodókat s különösen Ferenczet, az első *ausztriai* császárt, a kinek a gyanakodásra még több hajlama volt, mint — természettől félnék levén — az elbizakodásra. Ő minden sza-

bad eszmében jakobinus irányt volt hajlandó látni s a nemzet hagyományos loyálisában csak forradalmi aspirációk álcáját vélte lappangani. A bécsi kabinet kétesbecsű, de eszélyességet negélyző politikáját a bécsi kongresszus általánosította s a szent szövetség biztosította. A reactio lassanként fölemelte fejét; lassanként, mert egyelőre még a népek obhajainak való kedvezés síma álarczába burkolózott; de mihelyt biztosan kezdé érezni magát: nyiltan is föllépett.

Gróf Szedlniczkynek (1817. május 19-én) rendőrmíniszterré kineveztetésével léptek egymás után életbe azok a megszorító rendszabályok, melyek által Ausztriát egyenesen rendőri állammá tenni igyekeztek. S bár a bécsi rendőrfőnöknek Magyarországon semmi törvényes hatósága nem volt, sőt ilyesmi ellen törvényeink számtalanszor s a leghatározottabban tiltakoztak, — volt mód, hogy az osztrák rendőrfőnök mégis nagy befolyást gyakoroljon hazánkra, természetesen nem közvetetlen rendeletekkel, hanem a magyar kormányzések útján. A kormányzésekhez a király nevében menvén a rendeletek, ezek kénytelenek valának meghajolni előttök. Azon magyar kir. kanczellár vagy tanácsos pedig, — mondja Horváth Mihály* — a ki Metternichchel vagy Szedlniczkyvel ki mert volna kötni, hivatalát nem sokáig tarthatta volna meg. Rendőri ügyekben törvényeink is hézagosan rendelkezvén, ezekben a központi kormánynak elég tág hatáskör maradt fenn arra, hogy hatalmát a közigazgatás minél több ágaira kiterjessze. S így rendre rendre a sajtót és a censurát, a tanintézeteket s az egész oktatás-

* Huszonöt év Magyarország Történelméből. Második kiadás. I. köt. 22-ik lap.

ügyet illetőleg ugyanazon vagy hasonló szabályok vétettek fogamatba nálunk is, mint az osztrák örökös tartományokban; a titkos rendőrség pedig, a kormányshékek mellőzésével, egyenesen a bécsi rendőr-főnöktől függött, attól vette a rendeleteket, ahhoz intézte tudósításait.

Országgyűlés — nehogy mint az 1812-ki, ellenzéki szellemben lépjen föl ismét — ez év óta nem tartatván: a tiltakozás ily kormányzati rendszabályok ellen csak a megyei gyűléseken volt lehetséges. Ezek — mint ősidők óta az alkotmány úgynevezett védbástyái — meg is kísérelték ezt, habár kevés vagy semmi eredménnyel. Felirataik agyonhallgattattak, vagy ha követelőbbeké kezdtek válni, megróvást, dorgálást, egyenes visszautasítást, sőt királyi biztosok a megye nyakára küldését is vonták maguk után. A kormány, hogy ez alkalmatlan ellenmondóktól szabaduljon, megkísérelte aláásni, megrontani magát a megyei intézményt: a független főispánok helyett administratorok kinevezésével, a három évenként tartatni kellett tisztújítások bizonytalan időre elnapolásával s a tiszti karban időközben támadt ürességeknek helyettesítés útján, kész eszközökül vállalkozó egyének általi betöltésével, a közgyűlések helyett a székhelyen lakó táblabírákból alakított állandó sedriák felállításával s több ily, a megyei rendszert lényegéből kiforgató intézményekkel.

Különös, hogy ez alkotmányellenes eljárásokat a kormány a törvényesség külszínével, sőt tüntető nyilatkozataival tudta palástolni s midőn Ferencz király 1820-ban Budát meglátogató, az őt üdvözlő küldöttségnek adott válaszában még maga inté a nemzetet az alkotmányához való ragaszkodásra. «Szeressétek, mondá,

ez őseitektől öröklött alkotmányt, mert én is szeretem azt — s valamint eddig megtartottam, úgy ezentul is megörzendem s a maga épségében szállítandom maradékaimra » — de másfelől nem mulasztá el: figyelmeztetni az Európában ismét háborogni, mozgolódni kezdő forradalmi elemekre — « totus mundus stultisat » — mondá s óva intett azoktól. A jó magyarok készpénzül vették a szép szavakat; de a kiknek a szemök fölnyílt, undorral fordultak el a zajos és fényes fogadás csinált lelkesedésének a komédiájától.*

A spanyol és portugál forradalmak távolabb voltak s helyhez kötöttebbek, hogysem a monarchia népeire befolyásuktól lehetett volna tartani. De méltán aggaszthatá a bécsi kormányt, hogy az ibériai félsziget példája Olaszországot is maga után ragadá; s az olasz félsziget déli részéről, Nápolyból, északra, Piemontra is áthatott a forradalom s félő volt, hogy az osztrák uralom alatt álló, de azt gyűlölő lombard-velencei királyságra is elragad. A forradalmak azonban mindig kétszeres erélyre hívják ki a reactiót. Így történt most is. S nemcsak a fellázadt részekben, Nápolyban és Piemontban, nemcsak a fenyegetett Lombard-Velenczében, hanem a monarchia egyéb részeiben is diadalmaskodott a reactionarius politika, s megszorító rendszabályaitól Magyarország sem maradt megkímélve, mely pedig semmi okot nem adott, sőt még csak ürügyet sem szolgáltatott arra. Elfojtva, csak annál elkeseredettebb lön azért a közhangulat; s

* Lásd gróf Dessewffy levelét, Kazinczy Ferenczhez, 1820. október 22-kéről. — Kazinczy és Dessewffy Levelezése, III. köt. 73. s következő lapjain.

mindenki érezte, hogy a megfeszített húroknak végre is pattanni kell — és talán nem sokára.

Lehetetlen volt, hogy ezt maga a kormány is ne érezze. S azért, míg a lényegben, az alkotmánykérdésben nemcsak mit sem engedett, sőt egyre szigorúbban bánt a vármegyékkel, igyekezett más téren kárpótolni némileg a nemzetet, vagy legalább megnyugtatólag hatni a közhangulatra. Tett egyet-mást az anyagi érdekek s a népek külső jólléte emelésére. A közlekedési eszközök javítása, folyamszabályozások, mocsárkiszárítások; a súlyos vámszabályok némi könnyítése; s az 1811-ki devolvatio után ismét nagy zavarba sülyedt pénzügynek, a papírpénz újabb érték-leszállítása és a bécsi bank megállapítása által némileg jobb állapotba hozatala: voltak e téren a kormánynak némi elismerést mindenesetre érdemlő lépései. Gyökeresen azonban ezek által sem javult a helyzet; s a félrendszabályok átka: hogy csak engedményeknek látszanak, melyek senkit sem elégítenek ki, itt is érezhető volt.

A nemzeti hangulat folyvást nyomott maradt, sőt évről évre nyomottabbá vált. Sokakon a tétlen elkeseredés vett erőt, abban a meggyőződésben, hogy a magyar nemzet jobb napjai örökre elmúltak, s a haza sorsán úgy sem lehet változtatni. Mások, kivált a főrangúak, jobbára még inkább Bécs felé fordultak, annak mulatásaiban, a császári udvar fényében, a székváros zajában, élveiben, szórakozásaiban keresve maguknak kielégítést, minek aztán még ártalmasabb visszahatása lett a nemzeti állapotokra: főnemeseink nagy része, mely állandólag Bécsben lakott, e czéltalan, minden komolyabb gondolkozástól üres, élvámoros életben még könnyelműbbé

lett, nyelvre és érzelemre még inkább elnémetesedett, sokan közülök vagyoniilag is elsülyedtek.*

Bármily örvendetes jelenségek tünedeztek föl, — mint a közélet sivatagának enyhítő oázai — a közművelődési téren s különösen az irodalmi mozgalmakban: itt sem volt a fény erős árnyékok nélkül.

Már a század első tizedében Festetich György a Georgicon, az ország rendei a Ludoviceum, s mindek fölött gróf Széchenyi Ferencz a nemzeti Múzeum alapításával s ennek az 1808. VIII. t. cikkben nemzeti intézetté emelésével, kétségkívül nagyot lendítettek a nemzeti köz- és szakmívelődés ügyén. A nemzeti színészet ügye is, hábár félénken, emelgette szárnyait. A közoktatás ügye lassabban mozdult s nem tudott sem nemzeti irányban, sem általában igaz és életerős fejlődésnek indulni. Közép és felső iskoláink jó formán abban az állapotban valának még, a melybe Mária Terézia korában jutottak. Az 1790—1-diki országgyűlések által a tanügy rendezésére kiküldött országos bizottság munkálata ugyan, Ferencz király által némely módosításokkal elfogadtatván, 1806-ban, «Ratio educationis publicæ» cím alatt közrebocsáttatott s az abban megállapított rendszer életbe is léptettetett, és — a kir. kath. iskolákban — egészen 1850-ig — az 1827-ki és 1836-ki országos bizottságok által javallott némi módosításokkal — tényleg érvényben is állott, de csak merev formai rendszer levén, a tanügybe szellemet nem bírt önteni. A protestánsok közép iskolái, különösen pedig felsőbb iskolái, merev és általános szabályzatokkal kötve nem levén, szabadabban

* Horváth Mihály. Id. m. I. köt. 43. l.

s bizonyos saját egyéniséggel fejlődhettek ugyan, de e fejlődés is nagyrészt 1825. után, s jelesen a század negyedik s ötödik tizedében vett határozottabb irányt s öltött nagyobb arányokat. Maga az ország legelső tanintézete, a tudomány-egyetem is, mióta Mária Terézia által a negyedik — az orvosi — karral is kiegészítve királyivá emeltetett (1769-ben) s utóbb (1777-ben) Budára, majd József által (1784-ben) Pestre helyeztetett át, nem csak szabadabb fejlődést nem nyert, sőt sok részben megszorításokat is szenvedett. Ferencz király, a ki a szabadabb mozgást a tudományban sem tűrhette s szeretett mindent szigorúan ellenőrzés alá vetni: már 1806-ban elnököt adott az egyetemnek, egy első rendű állami méltóság (Ürményi József országbiró, utóbb államminiszter) személyében; 1819-ben pedig, ennyivel sem elégedve meg, minden egyes kar élére igazgatókat állított, kik a karok tanulmányi és személyzeti ügyeit vezessék s az elnökkel és a helytartó tanácscsal egyenes levelezésben állva, az egyetemi ügy referensei s kormányközvegei legyenek, míg az egyetem kebli tanácsának, a szertartási képviselőten kívül csak a fegyelmi és a belgazdasági ügyek hagyattak hatáskörében.* Végre a népoktatási ügyeket, melyeket a Mária Terézia által 1777-ben kiadott (első) Ratio Educationis szabályozott először igazán, helyesen különböztetve meg a falusi, kisvárosi (ma mondjuk felső nép-) s a nagyvárosi (a mai polgári iskolának megfelelő) elemi iskolákat s megadva a tanítóképző intézetek némi csiráját is, — nem fejlődhettek, a papirra irott malaszt daczára, valóban: mert a fejlő-

* A vall. és közokt. miniszternek a közoktatás állapotáról az országgyűléshez terjesztett *második* jelentése. 1872. — 187. és 188. l.

dés, sőt jó formán a létezés alapföltételei hiányoztak: nem lévén sem anyagi alap, miből az iskolák fentartásának, sem általános iskolakötelezettség, sem képzett tanítók. S a nemzet előtt jól ismert germanizáló törekvés s a protestáns autonómiának e téren is megszorítására irányzott intézkedések, még ha különben felvirágozhatott volna is az elemi s általában a közoktatás ügye, azt már eleve gyanússá s népszerűtlenné tették; különösen a népoktatást illetőleg, a nemesi rend s az urak nem hitték, sőt egyenesen tagadták, hogy a parasztok (a nép) gyermekeinek oktatásra volna szükségök s hogy az az államnak s a társadalomnak javára válnék. A második (1806-diki) Ratio Educationis, bár az előbbi nyomokon kétségtelenül tovább haladt s tökélyesbítette a szervezetet, lényeges haladást épen ez okokból, szintén nem eszközölhetett s a közmívelődést általánossá szintén nem tehetette.

Hogy ily állapotában, különösen a felsőbb tanügynek is, valódi tudományos élet nem fejlődhetett, természetes. Egyesületi élet sem volt, a mi eszmecserére alkalmat s a köz- és a közmívelődési ügyek iránti általános érdeklődésnek folytonos táplálékot nyújthatott volna. 1795 óta a kormány, nehogy politikai klubok alakuljanak, minden zárt testületet s egyesülést akadályozott és tilalmazott. S erre az okra vihető vissza, hogy az akadémiai eszme is, bár irodalmilag annyira fejlődött, tényleg meg nem valósúlhatott. Támogatásban a kormány- sőt az általa pórázon vezetett törvényhozás és rendek részéről sem részesült, sőt minden kitelhető módon akadályoztatott. Oly ház, mint a Kulcsár Istváné, mely gyülekező helye volt a Pesten lakó s az ide vidék-

ről felránduló íróknak, édes és hasznos menedéke lehetett ugyan a szellemnek: de közhatásúvá, már csak módja korlátoltságánál fogva sem válhatott. S maga a Marczibányi-intézet is, ez áldozatnak ép oly nemeslelkű, mint kezdeménynek rendkívüli fontosságú alkotás: nagy hazafiui tett volt ugyan, de szerkezete természeténél fogva, csak jutalmazó alap lévén, sem egy tulajdonképeni akadémiát nem pótolhatott, sem általában a tudományok fejlesztésére egyetemesb hatást nem gyakorolhatott.

A közszellem ébresztésére és fejlesztésére legtöbbet az irodalom tett, és pedig — tudományos szakirodalom ily körülmények közt alig fejlődhetvén — főleg a nyelvészeti és költői, vagy a szorosán úgy nevezett nemzeti irodalom. S valóban a század ez első negyede meglepően gazdag nagy nevekben, kik egymás kezét fogva s egymás nyomába lépve, mint a Hórak a hitrege képzeletében, a nemzeti szellem tavaszi ébredését jelenték a megújuló századnak. Oly nevek ezek, mint a Révayé és Virág Benedeké, mint a Kisfaludi Sándoré és Károlyé, Berzsenyié és Kölcseyé, Kis Jánosé és Csokonaié, Döbrenteié és Helmezyé, a Pázmándi Horvát Endréé — s ki mindnyájok vezére és éltető szelleme vala: a Kazinczy Ferenczé, és a ki a korszakban utolsó fellépő vala, de neve fényével nem sokára mindnyáját elhomályosítandó: a Vörösmartyé; kikhez a tudomány különböző ágaiban Fejér György és Horváth István, Szilasi János és Guzmics Izidor, Sárváry Pál és Köteles Sámuel, Szlemenich és Kövy, többnyire felsőbb iskolai tanszékeken ülő, de irodalmilag is működő jeleseink csatlakoztak, míg a főrendből gr. Teleki József és gr. Dessewffy József.

De még ez irodalmi kör s élet, működésének anynyi fénye mellett is, nem vala elhomályosító árnyoldalak nélkül. Egy nagy kérdés, ép annyira fontos a nyelvre nézve elméleti mint gyakorlati tekintetben, nyelvészeti s irodalmi egyaránt, két táborra osztotta a nyelvészeket és írókat s a két tábor valódi elkeseredéssel küzdött egymás ellen, a vita tüzeiben személyes gyűlöletig élesítve s edzve az elvi vitatkozás fegyvereit. Mondani sem kell: hogy a *nyelvújítás* kérdése volt e vita tárgya.

A nyelvújítás zászlaját Kazinczy Ferencz tűzte ki; és pedig leginkább s leghatározottabban fordításaival. A mi eredetit írt, kivált prózában, — tanúink: Pályám emlékezete, s Levelezései — az ellen talán az orthologia szempontjából sem lehetne, kivált ma, a nyelvújítás diadalra jutása után, sok kifogást tenni. Fordításai azonban, melyekben az eredetiek nyelvének kifejezés- és szórendbeli sajátságai olykor erőszakos átvételével saját nyelvünket akarta s vélte gazdagítani és művelni, legkinyomottabb jelzői nyelvújítási törekvéseinek. Ő az idegen írókat magyarul szólaltatva meg, azt akará, hogy mind írói egyéniségök, mind nyelvök sajátságait is megtartsák; Marmontel és Rochefoucauld francziául, Gessner és Goethe németül, Sallustius latinul szóljon magyar nyelven is. Merész, ha nem lehetetlen, — de semmi esetre nem szerencsés igyekezet; mert ha szavakat, létező, de megnevezetlen, fogalmakra lehet és szabad is, kell is, a nyelv törvényei tiszteletben tartásával, alkotni: szólalmokat csak kivételesen, szórendet pedig éppen nem. Kazinczy ezt is megkísérelte s így mindenesetre túlment a józanul kitűzhető határokon. Ellenzői azonban nem elégedtek meg azzal, hogy e túlhajtásait ellenezzék,

hanem megtámadták azt is, a miben a nyelvújítás és csinosítás szabados határai közt maradt. Hogy pedig korábban ezekre szükség volt, azt még az elfogútlak is alig merték tagadni. Új szókra, mert sok fogalom jött be a közélet és irodalom eszmekörébe, a mire nem volt szavunk; és csinosításra, mert az írott nyelv az élőbeszéddel versenyzett, sőt azt még túlhaladta, pongyolaságban, terjengésben, felesleges szószaporításban s a kifejezések amaz elnyújtásában, mely ered akkor, ha a fogalmak árnyalatait egy szóval vagy egyszerű szóképzéssel kifejezni nem bírván, körülírással akarjuk kifejezni s három-négy szó összerakásával (s gyakran mily esetlen összerakással!) jelöljük az egy fogalmat. E pongyolaság és laposság ellen kelt síkra Kazinczy, tanilag úgy mint gyakorlatilag, elméletet s példát adva egyszerre, epistoláiban, Poétai Berkében, epigrammaiban (a Tövisék- és Virágokban), a Dayka és Báróczy életeikben s mindenütt, a hol magánlevélben vagy a közönséghez szólhatott. «Az Erdélyi Múzeum — írja Toldy* — e nyelvfordalmi irány állandó közlönyévé vált, s lelkes tanítványok álltak a mester mellé, senki nem lelkesebben és merészebben mint Berzsenyi Dániel,** ki új és szokatlan nagyságban ragyogott fel a költészet országában. Az elfogútlak, kik sajátja és csak képzeletökben létező képét rajzolák magok elé egy szűz nyelvnek;*** kik az újítás-

* Emlékbeszéd gróf Teleki József felett. Összegyűjtött Munkái. V-ik köt. 354. lap.

** Voltak Berzsenyinél merészebbek is, bár szerencsében s érdemben hozzá nem hasonlíthatók. Elég Döbrenteit és Helmeczyt említeni.

*** Ezt a nyelvújítás feltétlen híve Toldy mondja; de elfogútlakról szólva maga is a másik oldalon elfogultságba esik. A szűz nyelv nem csak az akkori ósdiak képzeletében élt; élt a régi, XVI. és XVII. századi iroda-

ban a magyar nyelv megvesztegetését, az ízlés műveiben annak megrontóit látták: mind szóval, mind sajtó útján vészharangot kongattak. A keszthelyi kör,* a különben hála nélkül nem említhető gróf Festetich György vezérlete alatt tömött ellenzékkép lépett újtókba e lelkes igyekvéseknek, eleinte ugyan csak szóval, magán és közkörökben, utóbb azonban a sajtó útján is, az általa szuttyongatott s oly pirító hírre vergődött *Mondolattal*,** mely nem javalandó de természetes visszahatásként a Szemere-Kölcsey-féle *Felelet*-et idézte elé az új iskola részéről. A két fél közti ellenkezés szenvedélyes gyűlölséggé fajult, mindenik túlment saját elve határain» és mint Teleki József mondja† «szegény nyelvünk keservesen nyögött merész csapásaik alatt; minden, pártot nem fogott, hazafiak, sőt még a két fél közül is a kevésbbé hevesek, rettegve és lelkendezve várták a csata kimenetelét, a dolog bővebb kifejtését, a kérdés végelhatározását. A győzedelmesnek dühe, akármelyik legyen is az, kikerülhetetlen romlással fenyegeti nyelvünket».

lomban is, s ha gazdagításra és csinosításra szorult is, hogy természetéből kiforgattassék ennek ürügye alatt, arra sem ok, sem szükség nem volt. A túlzás vádjá alól ma egyik félt sem mentjük föl.

* Kisfaludy Sándor, Takács József, Pázmándi Horvát Endre, Ruszek apátúr stb. Támadásuk Kazinczy mellett főleg Berzsenyi ellen volt intézve, kinek dicsőségét legjobban irigyelték.

** «Mondolat. Sok bővítményekkel és egy kiegészített új szótárral együtt. Dicsőhalom (azaz Veszprém) 1813.» Ez annak idején sokat emlegetett gúnyirat, a túlhajtás fegyverével igyekszik a nyelvújítást nevetségessé tenni. A *Felelet* (1815.) hasonló fegyverrel él s gúnylevelekben és toldalékkul gúnyversekben (nagyon erősen is, de «a milyen a mosdó, olyan a törülköző!») teszi viszont a támadást nevetségessé. Olvasható Kölcsey Minden Munkái. (Második bővített kiadás Toldy Ferencz által. 1860.) IV. köt. 157—206. l.

† «A magyar nyelvnek tökéletesítése új szavak és szólásmódok által», Marczibányi-jutalommal koszorúzott pályamunka. (Jutalom-feleletek a Magyar Nyelvről, kiadta Horvát István. I. Pest, 1821.)

Végre is a harczot nem a vitairatok, * hanem maga az írók gyakorlata s jelesen a költői irodalom döntötte el. Akármily erős érvekkel küzdöttek is amazok, ezé kellett hogy legyen a döntő szó, mert a nemzetre nem elméleti fessegetések igaza, hanem az hatott, melyik fél nyelve szól szebben és igazabban. S ott a hol maga Kazinczy — és mellette Kölcsey, Berzsenyi, Vörösmarty, halhatatlan művekkel s a nyelvnek addig soha sem ismert, nem is sejtett erejével, bűbájával és fordulatossággal léptek föl, — a nemzet minden érvek ellenére is igazolva látta a nyelvújítást, melynek iskolájából ilyen nyelv s ilyen írók kerülnek ki. És Teleki József, már említett koszorús pályaművében, befejezett ténykép mondhatta ki, hogy a harcz el van döntve és pedig a nyelvújítás jogosultsága javára.

Talán ha már akkor meg van az akadémia s az, minden jelek szerint, szintén a nyelvújítók részére áll: a diadal gyorsabb lehetett volna; a tekintély szava min-

* Ezek nagy számából legyen elég némelyeket megemlíteni. Az ósdiak részéről a harczot *Beregszászi* Pál, 1815-ben megjelent, latinul írt értekezésével (*Dissertatio philologica de vocabulorum derivatione et formatione* — a szószármaztatásról és szóképzésről) s *Sipos* József, *Helmeczy* s társai ellen intézett Ó- és Új-magyarjával (rövid értekezés, miképen kelljen az ó-magyarsággal együtt az újat egyesíteni? Pest, 1816.) nyitották meg. — A keszthelyi kör, a már említett Mondolaton kívül, Kazinczy Munkái (*Szépliteratúra*, kilencz kötet) Recenziójában támadta meg élesen a nyelvújítást, s kivált annak vezérét, mire ez Antikritikájában s «*Orthologus és Neologus* nálunk s más nemzeteknél» czímű, ma is figyelmet érdemlő, becses értekezésében felelt. *Helmeczy*, a *Berzsenyi* második kiadása előtt, «Az úgynevezett újításokról a nyelvben» értekezett s történeti úton igyekezett megállapítani az újítás jogosultságát. *Teleki* József pályanyertes értekezése az előbbi jegyzetben volt említve. *Kölcsey* a kérdés gyakorlati tisztázásához, a Mondolatra (*Szemerével* együtt) készített Feleletén kívül még három kis értekezésével járult, melyek szintén Munkái IV. kötetében (I. f.) olvashasók: A szókurttításról, A szószármaztatásról, Új szók — címek alatt.

dig erősen esvén a mérlegbe; de talált volna-e oly általános elismerésre s végződött volna-e a harcz oly közmegnyugvással, a kimondott *ítélet* nem idézett volna-e még makacsabb s keserűbb visszahatást elé? — Kérdés. Tény, hogy mikor az akadémia alapköve, első alapítói ajánlatával, letétetett: a nyelvújítási diadal már teljes volt; Zalán futása meg volt írva — s az orthologok utócsapatai csak félénken húzódtak, az éj leple alatt szállingózva, táborhelyeikre vissza.

A nyelvújítás e diadala, a magyar költői nyelv és szép próza e megállapítása, talán többet tett az akadémia előkészítésére irodalmilag, mint az előbb említett, s gyümölcsözésig érni nem tudó tervezések mind összevéve.

De ne tévedjünk: ez maga még sem lett volna képes az akadémia létrejöttét előidézni, bármi nyereség volt is különben, hogy általa e nyelvmívelő társaság számára a talaj oly jól előkészítettetett. Az irodalom az előtt is mindent elkövetett, hogy akadémia legyen — s még sem lett. Mostanában már meg is szűnt azt sürgetni. Teleki László második, német nyelvű, felszólalása (1810), a Jankovics-féle, eddig lappangott tervezet (1816) s a Döbrentei erdélyi előrajza (1818) voltak az utolsó felszólalások; s kérdés, a nagy nyelv-vita szerencsés eldöntése után is, mely e közben az elméket egészen elfoglalva tartotta vala, megújítottak volna-e?

Az akadémia megalapítása nem *pusztán az irodalom ténye*, bár ez is hathatósan közreműködött rajta, — azt az összes közállapotok feszült viszonya, a fenyegetett alkotmány és nemzetiség érzete hozta létre.

Láttuk, e fejezet elején, mikép feszültek inkább és inkább e viszonyok; lássuk most, mikép értek kitörésre.

Mindenek előtt a szabadságaikban fenyegetett vármegyék keltek a nyelv és irodalom védelmére. Bars vármegye hatalmas feliratban szólalt fel (1820) a censura ellen, különösen az időszakai sajtó érdekében, melynek jelentőségét, mint a nemzeti érzület lüktető erének, a haza és a külföld közötti érintkezés közvetítőjének s általában a folytonos eszmecsere legalkalmasabb csatornájának, ily alaposan és a mellett lelkesen fejtegetve itt találjuk talán először irodalmunkban. «A hirlapok — ugymond — a külföldre nézve mind megannyi barátságos levelek, melyek által a nemzetek egymással közlekednek, az eseményeket, előhaladásokat, sovargásaikat, egymással kölcsönösen tudatják. Oly szükséges kellékek azok a barátságos viszonyban levő népek szorosabb összeköttetésére, az ipar és kereskedelem felvirágzására, s a nemzeti műveltség előmozdítására, hogy polgárosodott nemzetek azokat teljességgel nem nélkülözhetik. A belállapotokat illetőleg pedig a hirlapok organumai a közvéleménynek, mely mint a tó, ha annak szabad kifolyás engedtetik, ezernyi ereken szétterjedve termékenyít lefolyásában, míg ha elébe gátok vettetnek, feldúzzadva ezeket szétrombolja, s pusztítva ront mindent, a mi folyását akadályozza.» * Míg Bars e fölíratában a külföldi hirlapok behozatalának tilalma s a hazaiknak a censura önkénye alá vetése ellen szólalt föl, más vármegyék, s a legtöbben, az országgyűlés egybehívását s az országgyűlési — régebbi — bizottsági munkálatok tárgyalás alá vételét sürgették felirataikban. S minél inkább mellőztettek, — többnyire egyszerűen hallgatással

* Horváth Mihály, id. m. I. köt. 82. l.

— jogos sürgetéseik, annál inkább erősödött az ellenzéki szellem a megyékben s annál sürűbben és merészebben szólalt fel, magán és közkörökben is. Még az udvarhoz hajló s a trón iránti hűségökről kétségbevonhatatlanul ismeretes főurak is fel-felszólaltak a nemzet jogos kívánságai s különösen az országgyűlés egybehívása érdekében. **

Hiába; a reactio csak annál makacsabb volt s annál inkább növekedőben. A bécsi kormány annyira ment, hogy — minden törvény és alkotmány ellenére — önkényes újoncz-szedést mert elrendelni, a magyar ezredék kiegészítésére, bár az ellen maga az udvari kanczellária, alkotmányra s törvényekre hivatkozva, ép oly erőlyesen mint tiszteletteljesen, tanácslólag, felszólalt. Az újoncz-szedés elrendeltetett, a megyék felirtak a törvénybe ütköző parancs ellen, de felirataik ép oly kevéssé vétettek figyelembe az udvar által, mint «az engedelmes kanczellária» óva-intő előterjesztései. Az újoncz-szedést a hadi adó szintoly önkényes fölemelése követte. A megyék, egyen, a nevének ezúttal megfelelni kívánó Békés vármegyén kívül, újra felirtak, némelyek egyenesen meg is tagadtak a törvénytelen rendelet végrehajtásához minden segédkezést; tizenöt megye, felirataikra választ sem nyervén, a főispáni helytartónak a kir. rendelet foganatosítására tett intézkedéseit megsemmisítette, adószedőit s más tisztviselőit a hadi adó beszédésétől eltiltotta. A kormány azonban, — a forradalmak a spanyol és olasz félszigeteken le levén verve s biztonságban érezvén magát a reactio erejében — királyi biz-

* Lásd egy névtelen Emlékiratáról u. o. 89. l.

tosokat küldött az ellenszegülő vármegyékre. Ezek, elkeseredtökben, makacs ellenszegüléssel fogadták a biztosokat; némelyik el sem fogadta, vagy elűzte. A biztosok katonai kísérettel tértek vissza; fegyveres erővel fogatták körül a gyűléstermeket; erőszakot gyakoroltak, vagy igyekeztek gyakorolni a tisztviselőkön. Bars, hogy ily erőszakot megelőzzön, feloszlatta tiszti karát s kimondta, hogy a királyi biztos által összehívandó közgyűlésre senki sem fog megjelenni; egyszersmind még egyszer felirt a király személyéhez, kérve, sürgetve, követelve, e törvénytelen állapot megszüntetését. S midőn a feliratra, a királyi harag teljes súlyának kitörése, fenyegető parancs érkezett: hogy a feloszlátott tiszti kart azonnal állítsák helyre, ezt teljesítették ugyan, de csak azon esetre és feltétel alatt, ha kir. biztos nem jő a megyére.

Míg a királyi szigor néhány megyét az ellentállás abba hagyására indított, másokat viszont Bars példája lelkesített a kitartásra. Pest vármegye átalában a kir. biztosok visszahívását sürgette, 1823 junius 10-ki föliratában, felkérve egyszersmind József nádort az udvarnál való közbenjárásra. De a nemzet iránt rokonszenvvel viseltető s alkotmányos érzelmű nádorra Bécsben rég nem hallgattak már s mostani közbenjárásának sem lett sikere. Sőt megfélemlítéssel igyekeztek hatni az ellenzéki megyék vezérférfiaira. A közügyigazgatóval, magának ennek (Németh János) ellen-előterjesztései daczára, hűtlenségi keresetet indítottak; de ő bátorsággal s eszélylyel meg tudá hiusítani a szándékot.*

* Mint tudva van (Horváth Mihály id. m. 128. l.) elkészíté ugyan a vádiratot, de üresen hagyá abban az idézendő törvények helyét, melyek

A renitensek egy «királyi intésre» való beidézttetéssel beérték.

i Az udvar átlátta, maga Ferencz király, kiben az absolutizmusra való hajlammal s az alkotmányosság gyűlöletével csodálatos képen vegyült az igazságszeretet és jószívűség, érezni kezdé: hogy az erőszakoskodás czélhoz nem vezet s túlhajtása által nem a nemzetet töri meg, hanem magát teszi lehetetlenné.

A rendszer módosítása elhatározottat s el az is, hogy bár nem rögtön, az országgyűlés is egybehivassék. Előkészületül szolgált erre a főispánságok s a kormány-
széki főhivatalok olyatén betöltése, mi a nemzetnek is biztosítékot nyújthatott a kedvezőbb fordulatra.

S 1825. július 3-kán, Bergamoban, kelt királyi leveleivel Ferencz, azon év september 11-kére — a rég sovárgott országgyűlést valóban egybe is hívta.

2 A helyzet ugyanaz volt, mint 1790-ben, mikor II. Lipót, bátyjának II. Józsefnek alkotmány-ellenes újításait, január 28-diki rendeletével eltörlé. S az 1790—1. diki és az 1825-iki országgyűlések közt, melyek különben egészen hasonló helyzetben s hangulatban jöttek össze, csak az a különbség vala, hogy míg amaz az alkotmány helyreállításán s megszilárdításán túl, a közbejött európai események miatt nem mehetett: emez oly reform-mozgalmat indított meg, mely huszonhárom évi folytonos és növekedő tevékenységével az ősi alkotmány-

alapján a vád alá fogatásnak történnie kelljen. E miatt kérdőre vonatván, kijelenté: «hogy törvényt, mely a fenforgó esetre alkalmazható volna, mint előbb is nyilatkozott, nem ismer; azt tehát nem idézhetett. A vádiratot, parancsolat szerint elkészítenie, tisztii kötelességében állott; a hézagot töltsek be azok, kik a pert sürgetik.»

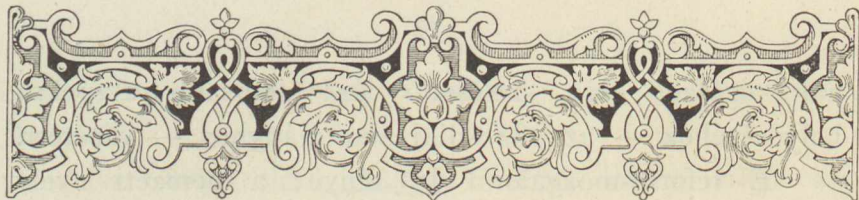
Ez még maga
József vette
meg!

nak egészen új, szélesebb és biztosabb alapokra helyezéséhez — az 1848-diki alkotmányhoz — vezetett.

E reform-mozgalom első ténye: a nemzeti nyelv biztosítása s fejlesztése — mint minden egyéb fejlődés alapja s főfeltétele — érdekében: a magyar akadémia megalapítása volt.

S ezzel, igénytelen, munkánk tulajdonképeni tárgyához érkeztünk.

IV.

AZ 1825. NOVEMBER 2. ÉS 3-KAI TANÁCSKOZÁSOK.

A szeptember 11-kén összehívott országgyűlés — a szokásos három nap engedtetvén a gyülekezésre, másik három nap előleges ülésekkel telvén el, — szeptember 18-kán a legjobb előjelek közt nyitvatott meg.* Ferencz király személyesen olvasta fel trónbeszédét, mely a múltakra fátyolt borítva, békülékeny hangon szólt a múlt-ról s biztatólag a jövőre. Mily általános hatást tett e trónbeszéd, melyet hír szerint maga a király fogalmazott németül s úgy fordíttatott latinra le, egy érdeketlen szemtanú ** is bizonyítja, az országgyűlési jegyzőkönyv hivatalos följegyzései mellett. «Leirhatatlan az a szivbeli

* Horváth Mihály (id. m. I. 145. l.) szeptember 15-kére teszi az országgyűlés megnyitását; talán csak tollhibából: mert egykorú tudósítások (Guzmics Izidor naplója — közli Vaszary Kolos — és Szoboszlai Pap István eredeti levelei — közli Révész Imre — mindkettő az akadémiai «Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből» VI. kötet, VI. számában, 1876: «Adalékok a m. tud. Akadémia megalapítása történetéhez. I. Szilágyi István levelező tagtól. II. Vaszary Kolostól. III. Révész Imre levelező tagtól» cím alatt) — egyezően szeptember 18-kát írják s oly részletességgel az előző és következő napok eseményeiről, hogy tévedés nem foroghat fenn.

** Szoboszlai Pap István másnapi (sept. 19-ki) levele, az *Adalékok* stb. 78. lapján.

megindulás — írja — mely ezen atyai kegyelmes beszédnek hallására elfogta a jelenlevőket. Nem volt senki a ki sirás nélkül hallgatta volna. Négy ízben szakasztódott (szakított) félbe a felséges beszéd a vivát, — még pedig elsőben hármas, azután hatszoros, azután számtalan vivát-kiáltások által . . . Soha még diéta ilyen beszéddel meg nem nyittatott. Soha még példa reá nem volt, hogy fejedelem semmit ne kívánt volna a maga részére, hanem csak az ország javát (érdekeit) tette volna tanácskozás tárgyává.» — Beszélték azt is, «hogymikor felséges asszonyunk kiment a szálából, a nyakába esett ő felségének és sirva összecsókolták egymást, nagyon megindulva lévén a magyar rendek kimutatott szeretete által, melyet az ő felsége olyan példa nélkül való kinyílt szívvvel tartott kegyelmes beszéde annyira felserkentett.»

Ez a felséges asszony ahhoz egy hétre, szeptember 25-kén, nagy fénynyel magyar királynévá meg is koronáztatott s ezzel az ünnepélyek végét értek és az országgyűlés hozzá foghatott a munkálkodáshoz. Aszeptember 27-ki ülésben már felvétettek a gravamenek, s azok előlegesekre* — melyeknek azonnali orvoslása szükségkép követelendő — és másodrendűekre, melyek

* Ezek a következők voltak: az országgyűlésnek legfőlebb minden három évben meg nem tartása; a végrehajtó hatalom túlkapásai s a tisztviselőknek egyedül a király — nem egyszersmind az alkotmány, s az ország törvényei iránti hűségre is fölesketése; a megyék szabad mozgásának s egymás közötti levelezéseinek akadályozása; törvénytelen adók kivetése s ujoncz-szedés; az előbbi országgyűlések által kirendelt országos bizottságok u. n. rendszeres munkálatainak elmellőzése és félbeszakítása, melyeknek újra felvétele követeltetett. Követeltetett, hogy a törvénytelen rendeleteket kibocsátó kormányzások tagjai bűnvádi kereset alá vettessenek s a hétszemélyes tábla elé idéztessenek.

szintén orvoslandók, különböztettek meg s az irántok teendő fölrát kidolgozása bizottságnak adatott ki. Az e bizottság által, különösen Nagy Pál — soproni követ s ez országgyűlésen az ellenzék, vagy nemzeti párt vezére — befolyása mellett szerkesztett első sérelmi fölrát, a főrendekkel aziránt váltott többrendbeli izenet után már október 22-kén fel is küldetett a királyhoz. A királyi válasz erre november 9-kén kelt.

Ez időközben az előlegesek közé föl nem vett, de szintén orvoslandó sérelmek fölött, kerületi — vagyis előkészítő — ülésekben folytak a tanácskozások; s ezek egyike volt a *magyar nyelv és nemzeti közoktatás ügye*.

Az úgy nevezett kerületi ülések szintén nyilvános, de csak tanácskozó s nem határozó ülései voltak a követi táblának. Ezeken tétettek az indítványok; itt vitatták meg, mintegy értekezletképen, a tárgyakat, mielőtt azok az országos ülés elé vitetnének. Itt volt helye a kölcsönös kapacitáczióknak, a tárgy részletes s minden oldalról való kifejtésének; s itt dőlt el tulajdonkép a határozatok sorsa: a mennyiben tudniillik az alsó táblát illette az. Mert a Karok és Rendek határozatai, üzenet alakjában, előbb a Főrendekkel közöltettek, mielőtt a felséghez felterjesztethetnének. S ha a két tábla közt vélemény-különbség forgott fenn, a mi gyakori — sőt majdnem kivétel nélküli — dolog volt, mindaddig kelle üzeneteket váltani, míg a megegyezés létre jött, vagy ha ez végre sem sikerült, az ügy letétetett. Nem volt példátlan, hogy fontosabb tárgyban tíz-tizenöt, sőt több üzenet is váltatott a két tábla között. Ha végre az egyesség létre jött s a felirat a királyhoz felküldethetett, kezdődött egy új alkudozás: a kormány és az ország-

gyűlés közt. A felíratra leirat, erre ismét fel- s ismét leirat jött, s ha, a hozandó törvény szövege iránt még sem jöhetett megegyezés létre, a két rendbeli ide-oda írás végre is meddő maradt; ellenkező esetben azonban a törvény, a kormány által szövegeztetett s országgyűlés által is elfogadtatván, szentesítettett.

E nehézkes, hosszadalmas s nem egyszer végre is sikertelen maradó tárgyalások első foka volt tehát a kerületi gyűlés, melynek a négy kerületből felváltva voltak elnökei és jegyzői s melyen az országos ülések tárgyalásai előkészítettettek.

A magyar nyelv és nemzeti nevelés ügye, ily előleges tanácskozmánykép, a november 2-ki kerületi ülésen vétetett föl s a novemb. 3-ki ülésen folytattatott, mikor gróf Széchenyi István fellépése által váratlan fordulatot vett s nem is remélt megoldást nyert.

E két napi ülés folyamát s amaz esemény képét — országgyűlési napló, s a kerületi ülésekről jegyzőkönyvi határozatok sem szerkesztetvén — csakis magánjelleget — de megbízható — egykoru följegyzések nyomán állíthatjuk egybe. Épen mert országgyűlési napló nem volt s hírlapirodalmunk akkori fejletlen — s el is nyomott — állapotában, részletes tudósításokat az újságok sem adhattak a törvényhozás működése iránt azért nem kevésbé érdeklődő országnak: a követek küldő megyéikhez, sőt az országgyűlésen jelenlevő más magánosok is barátaikhoz s ismerőseikhez annál gyakoribb értesítéseket küldöttek a tanácskozások folyamáról. Ez értesítések némelyike ülésről ülésre, sőt felszólalásról felszólalásra követi a tárgyalások folyamát. A mennyiben követektől származnak s küldőikhez vannak intézve, az

illető megyék levéltáraiban ma is felfedezhetők; a meny-nyiben magánosoktól magánosokhoz: esetleg vagy a közérdek iránti gond hozhatja őket nyilvánosságra, mert nem szenved kétséget, hogy még számos ily tudósítás lappang. De a mit részint nyilvánosságra hozva birunk már, részint a mihez más úton hozzá juthatunk, elég, hogy ez emlékezetes napok eseményét eléggé tisztázott képben tüntethessük az olvasó elé.*

* A november 2. és 3. napjain, a kerületi ülésben történekről s különösen a m. akadémia megalapítása jelenetéről, szorosán véve egykorú feljegyzések csak legközelebből jöttek nyilvánosságra. Sokáig, két közlegykorú följegyzésre szorítkozott a köztudomás. *Egyik* a Ponori Thewrewk Józsefé volt, a gróf Vay Ábrahám életéről kiadott munkácskája (*Méltóságos Vajai s Luskódi gróf Vay Ábrahám úr, csász. kir. kamarás és Beregvármegye főispáni Helytartója Életrajza*, írta Ponori Thewrewk József, Bars és Tolna Vármegyéek Táblabírája. Pozsony, 1830.) 9—13. lapjain, hol az Akadémia létrejövetelét előidézett országgyűlési jelenetet, a maga céljához képest — mely Vaynak az indítványozó Nagy Pál s az első alapító gróf Széchenyi mellé állítása volt — csak röviden, és csak a főmozzanatot kiemelölleg, adja elő; de mint szemtanu, előadásának rövidsége s töredék volta mellett is «az actus külsejét» — Szilágyi István szavaival élve — «topographiai, chronologiai pontossággal s oly élethűséggel írja le, hogy a festő, ha a jelenetet képben fogja megörökíteni egykor, forrásul azt a rajzot használhatja csak, mint egyetlent.» — *A másik* Döbrenteinek föntebb már idézett s forrásul ismételve használt történeti rajza, mely az Akadémia *Évkönyvei* I. kötetének élén áll s «a Magyar Tudós Társaság történetei» címet visel; s melyben, miután az akadémia előzményeit s erre irányult régibb kísérleteket hazánkban előadta, magát az alapítás történetét a 46—49. lapokon beszéli el.

E két forrásból, különösen a Döbrenteiéből, mint a mely inkább közkén forgott és tekintélyesebb volt, merítették mind azok, a kik gróf Széchenyi Istvánról, vagy a korszak történetét irván, a novemberi napok eseményeiről is megemlékeztek. Így *Toldy* Ferencz, az *Egyetemes Magyar Encyclopaedia* II. kötetében, az Akadémiáról irt, s fentebb már idézett dolgozatában, hol II. sz. a. adja az akadémia megalapíttatását; *Kemény* Zsigmond, a *Csengery Magyar Szónokok és Státusférfiak* című könyvében megjelent kitűnő jellemrajzában Széchenyi Istvánról; s ugyanott, egy *Névtelen* Nagy Pál jellemrajzában; *Tóth* Lőrincz, Felsőbüki Nagy Pál emlékezetében, (akadémiai emlékbeszéd) — s valószínűleg ugyanő, —h. jegy alatt, az *Ujabbkori ismeretek Tára* VI. kötetében, Széchenyi István című cikkében;

A kerületi gyűlések Pozsony-vármegye palotájának nagyobb termében tartattak; hosszú zöld asztalok mellett ültek a követek, a négy kerületből, de nem külö-

Boross Mihály A dicsőült gróf Széchenyi István Életrajzában (1860.); *Ballagi Mór*, Emlékbeszédében (1860); *Horváth Mihály*, *Huszonöt év Történetében*; *Falk Miksa*, *Széchenyi István gróf és kora* című munkájában; *Pulszky Ferencz*, Széchenyi jellemrajzában (Budapesti Szemle, 1874.) *Gróf Lónyay Menyhért*, akadémiai elnök, közgyűlési megnyitó beszédében (1875), Bajza egy levele nyomán; s mások, kik névszerinti fölemlítést sem igényelhetnek. Mind e másod kézből vett megemlékezések, melyek egy része csak futólag s nem is történelmileg tárgyalja az akadémia alapítása mozzanatát, mint Szilágyi István (mindjárt említendő dolgozatában) kimutatja, az első két eredeti följegyzés után, de azokat részint gondatlanul, részint kritikátlanul használva, adják a novemberi napok eseményét. És sokáig nem volt rá gondja senkinek, hogy annak egész mivolta s minden részletei tisztába hozassanak, a mint ezt mind az esemény nagy és messze kiható volta, mind a történetírás méltósága megkíváná.

Szilágyi István, akadémiai levelező tag volt az első, annyi idő után, a ki *Kritikai adatok az 1825-ik évi országgyűlés november 2. és 3. napjai tárgyalásainak történetéhez* című dolgozatával, nem csak két addig ismeretlen forrást mutatott be ama napok történetéhez, t. i. báró Sztojka Imrének, azon országgyűlésen Máramaros vármegye első követének jelentését a november 3-ki eseményről, és Tar Gáspárnak, akkor ugyanazon megye tiszteletbeli aljegyzőjének s az országgyűlési követek hanemet első írónak, az országgyűlés folyamáról szóló naplójegyzeteit, — hanem egyszermind éles, de alapos bírálat alá vette az imént említett másodkézi összes említéseket s azoknak, az első forrásoktól (melyekből pedig kétségkívül merítették) eltéréseit, légből kapott részleteik tarthatatlanságát, egymással s itt-ott magokkal való ellenkezéseit is, világosan kimutatta; és az általa bemutatott két forrás szerint igyekezett a két nap teljes képét történelmileg összeállítani. Szilágyi e nagy becsű dolgozata az akadémia 1876. évi január hó 17-én tartott ülésén felolvastatván s a lapok útján közhírré menvén, példája — itt-ott még bizonyára lappangó egykorú és eredeti följegyzéseket napfényre hozni — csakhamar követőkre talált.

Még az ugyanazon évi február 14-én, tehát négy hét múlva tartott akadémiai ülésen mutattatott be *Vasary Kolos*-nak, a szent benedekrendiek győri főgymnasia igazgatójának *Adatok az 1825-ik évi országgyűlés történetéhez* című dolgozata, melyben Guzmics Izidornak, a kitűnő benedekrendinek, közvetlen a helyszínén megkezdett s onnan eltávozta után, megbízott tanártársainak hozzá intézett tudósításai nyomán folytatott eredeti naplója szerint, részletesen adja elő a novemberi két nap, s az azt megelőző és követő napok tárgyalásairól azokat a följegyzéseket, melyeket részint az

nítve el szorosan kerületenként — mert, mint látni fogjuk, Vay Ábrahám, Borsodvármegye és gróf Andrassy György, Tornavármegye követei, tehát a tiszáninneri

akadémia megalapítására vonatkozóknak, részint különben érdekeseznek s az akkori állapotokra világot vetőknek talál.

Harmadikúl *Révész Imre*, akadémiai levelező tag jött *«Szoboszlai Pap István országgyűlési református lelkész levelei, az 1825—27-ik évi országgyűlésről»* című, s az akadémia ugyanazon (1876) évi május 15-én tartott ülésében felolvasott dolgozatával, melynek tehát szintén egy megbízható szemtanu, hitelesnek vehető tudósításai szolgáltak alapul.

Mind a három dolgozat, összetartozandóságánál fogva egy füzetbe egyesítve jelent meg az akadémia kiadványai közt, az *Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből* VI. kötet 6-ik számában (1877-ben).

Három, — s az elől nevezetteket is e sorba véve — öt eredeti följegyzéssel állunk tehát szemben, melyek, mint a legközvetlenebb szemlélőknek ugyanazon egy eseményről való egyidejű följegyzéseinel is megtörténhetik, s az emberi érzékek és az azok benyomásait feljegyző emberi kéz tökélytelenségénél fogva rendszeren történik is, egyes részleteikben eltérnek ugyan egymástól s közöttük az abszolút igazat megállapítani teljes lehetetlen; de még is elegendők arra, hogy belőlök az eseménynek kellőleg körvonalozott, sőt határozottan kidomborodó képét nyerjük.

Magam is óhajtván még valamivel járulni kiegészítésekhez, némi kisebb, de szintoly közvetlen forrásból eredő hiteles s eredeti feljegyzésekkel kívánom eme *forrásokat* gyarapítani. Ezek:

Nagy Pálnak, az akadémiai eszme egyik (bár nem első) megpendítőjének az 1825-iki november 2-ki és 3-ki kerületi ülésekben, mint Sopron vármegye (második) követének *Az Dietáról való Előadása*, melyet a nevezett vármegye levéltárából kiadva, Simon Ödön alispán ur szíves közbenjárására, nyertem meg;

Vay Ábrahám (az első négy alapító egyike) és követőársa *Ragályi Tamás*, Borsod vármegye követének, 1825-ik év november 9-kéről küldöikhez intézett levele; az első négy alapítónak 1825-ik év november 8-án a Nádorispánhoz, az alapítványok elfogadása iránt intézett, s az előbb említett jelentéssel Borsod vármegyéhez is megküldött kérelme; a vármegye rendinek a jelentésre, 1825-ik november 19-ki ülésükben kelt határozata; s e határozat alapján a követekhez írt repraesentatio (e két utóbbi *Palóczy László* tollából), melyeket *Lévay József*, Borsod vármegye főjegyzője s akad. tag, volt szíves velem közölni.

Ohajtottam volna még *Platthy Mihály*, Bars vármegye követének s épen azon kerületi ülés jegyzőjének, küldőihez valószínűleg intézett hasonló tudósítását is közölni; de Bars vármegye alispánjához ez iránt intézett megkeresésemre, azon meglepő választ nyertem, hogy a megye levéltárában ez

kerületből, Nagy Pállal, a dunántúli kerülethez tartozó Sopronvármegye követével egy asztalnál, egymás mellett s egymással szemben ültek.

A zöld asztalnál csak a követeknek levén hely, a hallgatóság, tartozott légyen bár a főrendi ház tagjai közzé egyik vagy másik, csak az asztalok mentében s a terem szélein, a falak mellett, állva foglalhattak helyet.

A kerületi gyűlések elnökei és jegyzői, — mindig kerületenkint egy-egy, tehát négy elnök és négy jegyző választatván, kik felváltva teljesítették tisztöket, — ez ülészak elnökei közül a november 2 és 3-ki két napon Máriássy István Gömör-, és Szegedy Ferencz Zalavármegyék követei elnököltek, míg a tollat a négy kerületi jegyző (Bartal György, Platthy Mihály, Dessewffy József gróf és Perényi Zsigmond báró) közül, Platthy Mihály, Barsvármegye szép magyar tollu követe vitte.

Ő volt megbízva a nunczium megírásával, melyben a király elé terjesztendő második felirathoz alapúl szolgálandó pontok legyenek kifejtve. Ezek, öt főrovat alá sorozva összesen huszonöt pontban állapítottak meg, melyek fölött a kerületi ülések, sorban egymás után tanácskoztak.

ügyre vonatkozó semminemű jelentés nem található. E helyett alkalmam nyílt, az 1825-ki országgyűlés talán egyetlen, még élő tagjának, Bernát Zsigmond, akkori unghi követnek, közéletünk e nagy érdemű veteránjának, — ki az 1865-iki országgyűlés képviselőházának még korelnöke vala — amaz emlékezetes jelenet *még élő szemtanújának*, Zichy Antalhoz, *Széchenyi Naplói* rendezőjéhez irt s a szóban forgó jelenetre vonatkozó levelét, az előbbiekkal, mint érdekes forrásokkal, együtt a Függelékben közölhetni.

Hogy maga a főszereplő, gróf Széchenyi István, november 3-káról csak annyit jegyzett be naplójába: «In der Circular-Sitzung gesprochen, und mich mit allen meinen Landsleuten verfeindet» — a mily meglepő, oly tág tért nyit a magyarázgatásra s hozzávetésekre. Alább, maga helyén lesz róla szó.

Az ötödik főrovat 2. pontja a *nevelésről*, 3. pontja az *anyanyelvéről*, illetőleg az ezek iránt hozott törvények fogamatba vételéről szólottak; s ez a két tárgy az, melyek a november 2. és 3. napjain a kerületi üléseken szőnyegre kerültek. Oly tárgyak, melyek szoros összefüggésöknél fogva a nemzetiség ügyével, közérdeklődést támasztani voltak alkalmasak; s ennek tulajdonítható, hogy a kerületi ülés terme, mely egyébiránt soha sem volt népes hallgatóság nélkül, a napokon, de kivált a másodikon, mikor a közérdeklődés az első napi tárgyalás által is fölébresztetett, különösen tömött volt, bár a jelen voltak közül bizonyára senki sem sejtheté a történendőket. Az utóbbi nap eseménye, az Akadémia megalapítása, kétségkívül összefüggésben volt a kitűzött tárgyakkal, de nem oly szoros összefüggésben, hogy azokkal együtt mintegy szükségkép napi rendre kitűzöttnek tekintethessék. A beszéd árja, a mint eszméről eszmére szökölt, önkénytelenül érintette s hozta azt felszínre. Érintette már az első napi tárgyaláson is — de akkor nem lőn nagyobb figyelemre méltatva, s a ki felhozta is, elsiklott fölötte; el az utána következő beszélők is. Másodnap is, mintegy mellékesen érintőleg hozatott elő először; s csak — ismételten fölmerülése után — oly vezérszónok mint Nagy Pál által is fölkaroltatván, érlelhetett tettét a hallgatóság ama tagja szívében, kinek «itt — a kerületi ülésen — szava sem volt» ugyan, de szava azért nem csak meghallgattatott, hanem «az időnek bércei — a századok» által is visszahangoztatik.

A kétnapi tárgyalás főérdeke tehát annak a megfigyelésében összpontosúl, mikép érintetett először, minden célzás nélkül, az akadémiai eszme; mikép melegül-

tek föl iránta a kedélyek; mikép léptek annak tárgyalásához közelebb a szónokok, s mikép pattant ki végül a tett szikrája.

E tárgyalásokról napló-szerű följegyzések feküsznek előttünk a föntebb idézett forrásokban. Legrövidebb, mert csak három főszemélyre (Nagy Pál, gróf Széchenyi István és Vay Ábrahám) kiterjeszkedő, de legélénkebb, legfestőibb, mondhatni legdrámaibb, a Ponori Tewrewk-é; nem hosszabb, mert a különböző szónokok neveit csak csoportosan említő s részletesb tudósítást csak a Nagy Pál beszédéről s a Széchenyi fellépéséről adó, a Döbrentei-é; részletesebb, több szónokot, bár nem sorrendben kiemelő, de őket s eszmemenetöket jellemezni is megkísértő, a Szoboszlai Pap Istváné; egészen napló-szerű, a tanácskozás menetét felszólalóról felszólalóra kísérő s visszatükröző a Guzmics-féle, s még teljesebben a Tar Gáspáré.

E följegyzések eltéréseit *lehetőleg* egyeztetni* s belőlök a tanácskozás menetének valószínűen igaz képét kihozni czélom a következőkben. De a napló-szerű részlétezés, hogy untató ne legyek, jobbára kerülni kívánom.

A *nevelés* ügye vala kitűzve a november 2-ki kerületi ülés napi rendjére. Azt megelőzőleg fölvétetett még a korona-örökösnek jövőre a hazában leendő neveltetése, a mire nézve az előbbi századokban is nem egyszer nyilvánult óhajtság most is kifejeztetvén, a napi rendre került a sor.

A kérdés már a propositióban két részre osztatott s «két principium állíttatott fel megvitatásúl» — *először*,

* A mi azonban, mint látni fogjuk, teljes mértékben épen nem sikerülhet.

hogy a nevelés, vagy jobban mondva a tanulmányi rend, a nyilvános oktatásról levén szó, mind a két nemre nézve az eddiginél helyesebb systema szerint rendeltessék el, mivel «általában véve az iskolák szervezete nagyon hiányos, különösen pedig, hogy a fiu-iskolák nyelve deák, a leányoké német»; — s *másodszor*, hogy a tanulási szabadság ne legyen a házára szorítva, hanem ki a hol akar ott tanulhasson; a minek «kiemelésére az szolgáltatott alkalmat, mert a kormány a protestáns ifjaknak megtiltotta a külföldi egyetemek látogatását; itthon pedig nem engedte meg, hogy katolikus növendékek mellett protestáns magán nevelők legyenek.» *

E két pont nem volt oly szorosán elkülönítve, hogy előbb csak egyikhez lehetett volna szólani, s a másikhoz csak az első tárgyalásának befejezte után.

Mindjárt az első szónok, *Némethszeghy István*, mosonyi követ, el is tért a sorrendtől s csupán a második ponthoz szólt, ellenezve a külföldön tanulást, mint a mi sok pénzt visz ki, ugymond, az országból; sőt e részben még az eddigi szabadságot is sokallja s megszoríttatni kívánja; különben is, «országunkban is elég tudós professorok vannak, kiktől elég neveltetést és tudományt nyerhetnek ifjaink». — Mire *Máriássy* — úgy látszik csak elnöki közbeszólásképen ** — azt felelte, hogy ha a *nevelés* a hazán kívül, nevezetesen Bécsben, vagy az olasz földön megy végbe, ő is veszedelmesnek tartja, mert a még zsenge növendék elveszti hazafiúságát; de

* *Adalékok* a M. T. Akad. megalapítása történetéhez. I. Szilágyi Istvántól. 20. l.

** Szilágyi István forrása (id. h.) nem is említi Máriássy közbeszólását, hanem Némethszeghy után egyenesen megy át a következő szónokra.

hogy a felnőtt s iskoláit itthon már elvégzett ifjú ne tanulhatna külső országi professoroktól: azt tagadja.

A második szónok, kit egyik forrásunk *Szucsics József* bácsmegyei követnek, a másik egyszerűen *Somssics*-nak jelöl * — szintén czáfolva az előbbi, a föltett kérdés mindkét részére kiterjeszkedik. A felsőbb oktatást illetőleg, panaszkodott a pesti egyetemnek a bécsihez képest alárendelt helyzete miatt, kikelve a bécsi Hof-Studien-Commissio ellen, mely a pesti egyetemen nem tűri a nemzeti nyelvet, oly professorokat küld ide, kik nem is tudnak magyarul s idegen szellemet csepegtetnek ifjainkba; sőt még a latin nyelvet is a némettel akarja kiszoríttatni a felsőbb oktatásból, terve lévén, Olaszországon kívül az egész monarchiába a németet tenni az iskolai oktatás nyelvévé. Felhozta az egyetem gazdag dotatióját is, melylyel azonban idegenek gazdálkodnak s a nevelés nemzeti irányának elnyomására. Sérelemül említi fel, hogy az 1790/1 XXVI. t. cz. ellenére udvari rendelettel tiltattak el a protestáns ifjak a külföldi egyetemek látogatásától. Nem kevésbé sérelmesnek találja, s a tanulás szabadsága ellen intézettnek

* Amaz Tar Gáspárnál (Szilágyi), emez Guzmicsnál (Vaszary). Ez utóbbi nem említi *hova* való követ az ő Somssich; s midőn az előbbi, a vita rendén újra megszólaltatja Szucsicsot, meg is jegyezve, hogy másodszor szól, Guzmicsnál ismét Somssichot találjuk. Döbrentei a november 2-ka szónokai közt világosan «Somssich Pongráczot, Somogy vármegye követét» említi. Mindent összevéve, valószínűbbnek is látszik, hogy e nagy beszéd az ellenzék emez egyik kitűnőségétől származott, kit elvbarátai bizalma az alnádorságban sem hagyott el, sőt az 1832—6-ki országgyűlésen egyenesen az ellenzék vitt a kir. személynöki magas és fontos állásra. (V. ö. Horváth M. *Huszonöt év*. I. k. 341. l.) Hogy egyébiránt az itt Somssichnak, amőtt Szucsicsnak tulajdonított beszédek, mind első, mind másod ízben azonosak s csak a névben van egyik részről a tévedés, az iránt a följegyzések összevetése után semmi kétség sem lehet.

azt a rendeletet, melylyel a szülők, természeti jussok ellen, gyermekeik nevelésében megszorítottak, midőn a protestáns nevelők eltiltatnak a katolikus gyermekek nevelésétől s általában a katolikus ifjak bármely protestáns professor hallgatásától. Megemlékezve a vallási háborúk dúlásairól és a protestánsok üldöztetéséről s vallási sérelmeikről, beszédét öt pontba foglalja össze, melyeket a nuncziumba fölvétetni kíván: 1. hogy a leányoknak magyarul oktatása iránt tétessék intézkedés; 2. hogy a pesti egyetem a bécsitől függetlenítessék; 3. kinek hol tetszik, akár a hazában bármely intézeten, akár külföldi iskolákon, tanulhasson; 4. protestáns nevelők fogadásában a katolikusok ne gátoltassanak; 5. protestáns ifjak a külföldre kijárhassanak. (Ez utolsó pont, már bennfoglaltatik a 3-ban.)

Harmadiknak *Kolosváry Miklós** Györméregye követe szólalt fel; s ha egyik — és pedig legrészletesebb kút-főnknek** hihetünk: *első volt, ki e két napon a magyar tudós társaság eszméjét megpendítette*. «Másutt», úgymond, «a nemzeteknek tudós társaságaik vannak; nálunk ez az igyekezet nem nyerhet előmenetelt». De ha mondta is e szavakat, melyeket a többi források egyike sem említ, csak mellékesen mondá; beszéde egészen az iskolai oktatás és nevelés nemzetietlen volta miatti panaszok körül forogván. Különös súlylyal emelte ki a leányok magyar nevelésének elhanyagolását, holott ezek lesznek a követ-

* Döbrenteinél, de hibásan, *Pál*.

** T. i. a Tar Gáspár-félének. (*Adalékok* stb. I. Szilágyi. 21. l.) Ez sokkal rövidebben adja a Kolosváry beszédét, mint a Guzmicsféle napló, (U. o. II. Vaszary. 57.), melyből a szövegben egy hosszabb részletet, mely a közvetlenség bélyegét viseli magán, ki is veszek.

kező nemzedékek anyáivá. «Magyar ifjakat akarnánk», úgymond, «nevelni? S kiktől születnének ilyenek? Mostani leányainktól? Hiszen ezek a szánakozásra méltó teremtések, országunk mai helyzetében, abban tartják a jó nevelést, hogy ne magyarul, hanem más nyelven beszéljenek s ha ez megvan: már egy ága ez reájok nézve a pallérozott nevelésnek. A leánynevelő intézetekben szó sincs a magyar nyelvről és ha az igazgatók őket netalán meglátogatják, soha csak azt sem kérdik: leánykáim, tudtok-e magyarul? Nem! e helyett oly dolgokat taníttatnak velők, melyeket a publikum sem tud, s azonban azt nem tudják, hogy melyik vármegyében születtek, holott a magyar hazai dolgok ismerete nagyon erősen kötné őket az országhoz és magyar asszonyokká válván, idővel magyar hazafiakat nevelnének!» Lelkes szavak, melyek még sokkal azután, sőt részben még ma sem váltak időszerűtlenné. A szónok a leányok magyaros nevelése iránti buzgalmában a fiu-iskolák s a felsőbb oktatás nemzetibbé tételéről sem feledkezett meg. Ő is kikelt, mint az előtte szóló, a pesti egyetem alapítványainak rosszúl alkalmazása ellen; követelte, hogy azok administratiója az egyetemre magára bizassék; hogy az előadás nyelve a magyar legyen, mert «csak a ki anyanyelvén tanul, lehet gondolkodó, elmélkedő tudós» — az idegen nyelven tanúltaknak gépies, idegen, a szellemben vérré nem váló voltára gondolva. Kikelt végre a felsőbb iskolák gyakorlatiatlan volta ellen, a hol — úgymond — «semmi katonai, politechnikai, oeconomici tudomány nem taníttatik s így ifjaink, iskoláik végeztével, egyedül bírák vagy prokátorok lehetnek».

A következő szónokok beszédei hasonló eszmék

körül forogtak s azért felesleges volna felszólalásaikat egyenként hasonló részletességgel adni vissza.

A legtöbb felszólalásban az oktatás és a magyar nyelv ügye összefoglaltatott. A rendek érezték, hogy a kettő szorosan összefügg. Nemzeti irányú nevelés nemzeti nyelv nélkül nem lehet; s a nemzeti nyelv tudományos művelése nemzeti tanügyet tesz föl. A tárgyalás rendre, észrevétlenül, az iskola magyarságáról az élet és intézmények, a tudomány és a közművelődés nemzeties irányának sürgetéséhez hajlott.

Némelyek, — mint *Bezerédy* György, veszprémi követ, Szoboszlai szerint «a legtisztább fejű ember, ki az egésztest adja elő mindig, igen világosan s mindig csak annyit mond, a mennyit kell» — a Ludoviceum, mint katonai intézet, magyarítását sürgették; mások, mint *Babóthy* Imre, nyitrai követ,* továbbá *Czindery*, *Marczi-bányi*, *Zsombori* a papi rend kezében levő iskolák nemzetiesb irányát hangsúlyozták; vagy ellenökben, káptalani követek, mint *Jordánszky* s a csornai prépost, *Gyöngyösi*, a szerzetes iskolák védelmére keltek; még mások, mint *Bónis* vagy *Dőry*, a Bécsben levő (thereziánumi) magyar alapítványoknak az országba áthelyezését sürgették. Többen, mint *Balogh* János (Bars) a pesti egyetemnek a bécsiből függetlenítését kívánták.

A feltünőbb szónokok egyike b. *Perényi* Zsigmond volt, Bereg követe, később ugocsaí főispán, az 1848-ki forradalmi honvédelmi bizottság tagja, az 1849-ki debreczeni felsőház elnöke s vértanúja, ekkor még a

* Igy Tar G. Helyette Guzmics Uzovicsot említi, de különben ugyanazon tartalmú beszéddel. (Uzovics János szintén Nyitra vármegye követe volt.)

férfiúság legszebb virágában; ő már az előbbi országgyűléseken is feltűnt deli, férfias alakjának megfelelő bátor fellépésével, különösen tüzes szónoki modorával. Ponori Thewrewk szerint, ki őt Nagy Pállal együtt mint a Vay különös barátját említi, úgy szól rólok, mint «a beszéd két nagy mesteréről s gyakorlatos törvényhozóról.» * Szoboszlai Pap István pedig így jellemzi, épen ezen beszéde alkalmából, november 4-ki levelében: «Pérényi a legszebb orátor, a ki még ugyan mesterséges fogásokkal is él ám. Öröm hallani beszédét. Ő először az ultrákhoz tartozott, már most elhagyta őket — s nem is hisznek neki.»** Felszólalása ezúttal rövid s mérsékelt volt. Osztozik az előtte fejtegetett nézetekben, a nemzeti irányú nevelést és oktatást illetőleg s különösen az alsóbb fokon a magyar nyelv kizárólagosságát sürgeti; mert jól átértett alap-vetés nélkül a felsőbb tudományokban haladni nem lehet; de a mik itt már is elmondattak, a bizottsági munkálatokra véli tartozandóknak, a hol a tanulmányi rendszerről lesz majd szó.

Voltak azonban, kik általánosabb szempontokra emelkedtek.

B. *Sztojka* Imre, mármarosi követ, a nemzetiségek államalakító erejét s annak főeszközeül a nyelvet emelte ki. Tény, úgymond, hogy Magyarországon, nyolcz századon át, csak a magyar tartotta fenn az államot, meg tudván őrizni nyelvét és nemzetiségét, a különböző nyelvek bábeli zavarában, bár ebben felülről épen nem istápoltatott. Az 1805. IV. t. cz. ellenére maga a Consilium is, még a magyar felírásokra is diákul felel; az udvari

* *Méltóságos stb. gróf Vay Ábrahám stb. Életrajza.* 7. l.

** *Adalékok stb.* III. Révész Imre. 79. l.

magyar kamaránál pedig, s az alatta levő hivataloknál, legnagyobb részben németül, igen kis részben diákul, magyarul pedig épen nem foly az ügyvitel. A hivatalokban, átalában véve a magyar egyének elmellőztetnek, idegen nemzetbeliek pedig elsőséget nyernek. A kamarai *uri székeken* is diákul foly minden. Azért kénytelen a magyar, ha közszolgálatba akar jutni, idegen nyelvek tanulásával tölteni azt az idejét, melyen saját nyelvén messze haladhatna a tudományokban. Ily körülmények közt csak isten csudája, hogy a magyar még megőrizhette nemzeti nyelvét; s minél nagyobb e részben a nyomás felülről, annál inkább kötelességünk minden lehető elkövetni nyelvünk fejlesztésére s annak az azt megillető hely visszafoglalására. Ő tehát, küldői utasításához képest, a consiliumot oda kívánná utasíttatni, hogy a magyar felírásokra magyarul feleljen, s ez terjesztessék ki a királyi és a kerületi táblákra is, hasonlóképp az *uri székeken* és a kamaránál is magyar legyen az ügyvitel nyelve.

Péchy Imre, Pest vármegye követe, volt a következő felszólaló, a tiszántúli ref. egyházkerület főgondnoka, nagy protestáns, a kiről Szoboszlai, a debreczeni hatalmas lelkész, nagy tisztelettel beszél, őt mindig «öreg urnak» nevezve. «A szegény öreg ur — mondja november 21-kén irt levelében — eleinte elvesztette volt az ultrák előtt a kreditumát, mivel mindig mérsékelni igyekezett őket. Hogy kell menni a diétai manipulációnak, azt úgy látszik csak ő tudja már.»* — «Ha azt akarjuk — mondá ez alkalommal *Péchy* — hogy Magyar-

* *Adalékok* stb. III. Révész. 83. l.

ország egy nemzetté legyen, iegelőször is a diák nyelvet kell kiküszöbölnünk, mely eddig nemzetünket több részekre szaggatta; s ezt egyfelől a közoktatásnak, más felől a közigazgatásnak teljesen magyarrá tételével kívánja elérni.»

Most Nagy Pál szólalt fel, Soprony vármegye követe, — «a *rettenetes*, — a mint Szoboszlai nevezi — valóságos flagellum! Már ez, ugymond, szelídhethetetlen vadállat. Esze, talentuma valóságos monstrum. Nyelve sebesebb a szélnél. Indulatja hajthatatlan. Ez nem ismer kimélést. Tör, szaggat, ront. És ha akármennyit beszélnek is valamely dologról, de ő azt annyira ujja tudja teremteni s olyan oldalról s úgy tudja előadni, hogy azt bámulni kell. Megvallják azt, hogy ő bár annyira exorbitál is, megbecsülhetetlen ember; mert sok dolgot soha senki nem hozna elő, ha ő nem volna. Összebeszél ugyan ő sokszor *tüzet-vizet*, úgy hogy gereblyével se lehetne összehozni; de azért mind interessáns az, és mind megannyi vasvilla. Azonban a rettenetes sebesség nem enged időt a megítélésre.» — Ugy látszik az utána jegyzésre is alig; mert a két tudósítás, mely előttünk fekszik, * nagyon *elüt egymástól*. Mindenik azt jegyezte föl a sebes záporbeszédből, a mi épen az ő figyelmét legjobban megkapta. Ezt egyébiránt más szónokoknál is tapasztalni; s mint azoknál, igyekszünk itt is, lehetőleg rendszerbe állítani össze a különböző részeket. Mindenekelőtt el akarná különíttetni a nevelés ügyéről és a magyar nyelvről itt összekevert dis-

* Szoboszlai nem kivonatozza Nagy Pálnak ez első napi két felolálását.

cussiot; mert ez utóbbiról egészen külön pont szól s azt tüzetesen, önmagában kell megvitatni. A mi a nevelés ügyét illeti, ő sem akarja, hogy a magyar ifjak külföldre menjenek; itthon is vannak derék professorok, a kiktől tanulhatnak. Arra a kérdésre pedig, engedtesék-e, hogy katolikus növendékek mellé protestáns magántanítók alkalmaztassanak? — ő ezt a kérdést alapjában elveti, mert ő semmiféle magántanítót nem akar, ő a nyilvános iskolákban való nevelésnek a barátja feltétlenül; kimondhatatlan az, mily káros és mennyire elhibázott, nagyjaink fiainak magánnevelők általi taníttatása. A háznál a gyermek csak a rossz példákat látja, hizelkednek neki, elkényeztetik, nemzeti nevelésnek ott hire sincs; alig kél ki a bölcsöből, már méltóságos urfi a nevé, hallja, hogy ő született főispán, s azt gondolja, hogy a tudomány is vele született, ennél fogva kényeskedik; a háznál a körülötte levők nem beszélnek magyarul vele, az inasok németül, a nénjei szintúgy, vagy francziául. Növekedvén, privát exáment ad, a publicus professorok és a házi barátok meghívatnak az exámenjére s ugyanakkor ebédre is; elvégződik az exámen, a méltóságos úrfi, a nagyreményű gróf, a «lieber Bruder» igen jó exáment adott; mindenesetre pedig ha iskolába menne, ott látná milyen keveset tud a többihez képest, a mellett hogy otthon még az erkölcsé sem pallérozódik, s úgy nézi a vele egykorú többi ifjakat, mintha emberek sem volnának. Ilyen a magán-nevelés! Jobb volna, ha törvényesen megállapíttatnék, hogy az előkelők is nyilvános iskolákban taníttassák gyermekeiket; nem zárván ki ezzel azt a jogot, hogy a ki akar még magántanítót is tarthasson a fia mellett, a ki se-

gítse azt a tanulásban, correpetáljon vele s ha elesik, fölemelje.

Kolosváry Miklós, ki ugyanez napi első felszólalásában először nevezé meg a magyar akadémiát, másodszor is felszólalván, ismét egy új eszmét pendít meg: a magyar nyelvnek hivatalos nyelvvé tételére az első lépést, úgymond, mi magunk megtehetjük; *kezdjük meg ezt itt a diétán az által, hogy ízeneteinket a főrendekkel magyar nyelven közöljük*.

Gróf Dessewffy József, Szabolcs vármegye követe, a Kazinczy barátja, az Emil, Marczel, Aurél és Virginia széplelkű atyja, volt a következő felszólaló. «Dessewffy — ím így jellemzi őt Szoboszlai* — állandó principium nélkül (értsd: ide-oda csapongva, szoros fonala nélkül a beszédnek) sok szépet mond. Átalában mindig a szépet keresi, nem a realitást (a gyakorlatit). Beszédének eleje mindig jól el van gondolva, s rendszerint valami nevezetes citatió, vagy fontos állításon kezdődik; a végén aztán széna-szalma együtt van, összehányva....» Ez napi felszólalását Szoboszlai is följegyzésre méltatta — s így erről is, mint a Péchy Imreéről, három följegyzés áll rendelkezésünkre. A szellemes gróf, a leánynevelésnek Kolosváry által már fölhozott magyartalanságát támadta meg; «a leányok nevelésére — úgymond — főgondot kellene fordítani, mert ezek idővel anyákká levén, legtöbbet tehetnek a nemzetiség élesztésére vagy megrontására. Nem kell megengedni az idegen gouvernante-okat. Ha régen az athenaei asszony spártai asszonyt vitt nevelőnek a leányaihoz (?) — még az nem volt idegen, mert

* *Adalékok* stb. III. Révész Imre. 83. l.

csak görög volt; de mikor bezzeg a római anyák görög asszonyokat fogadtak nevelőknek, már romlott s alább szállt a nemzet s panaszolkodtak az okos írók, hogy nincsenek Cornéliák». Átalában a nyelv fontosságát, nem csak a nevelésben — melytől elválaszthatatlan — hanem az összes közművelődésben, behatóan fejtegette. «Extensiv kulturát, úgymond, lehetetlen holt nyelven terjeszteni, minthogy a nyelv a nemzet gondolkodásmódjának, constitutiójának, szokásainak s összes életműködésének az eredménye.» — «Úgy vegyük hát a dolgot, hogy amaz irtóztató principium, hogy inkább diák mint magyar legyen a kormányzat nyelve, utóbb oda visz, hogy a magyar nyelv egyszer kiszoríttatván a közéletből, rendre kiszoríttatik a társalkodásból is s itt nem foglalhatván el helyét a latin, a német nyelv fogja előnteni egészen hazánkat, mint már is fájdalmasan tapasztaljuk, hogy királyi városaink s a szélső vármegyék a felvidéken mind németül beszélnek.» — «Az elkorcsosodás szüleménye az, hogy a magyar már is nehezen boldogul, s nyelvével épen nem; a magyar ifjak számára állított Teréziánumban nem is hallunk magyar szót» stb. De midőn a magyarságot sürgeti a tanítás nyelveül, kiemeli, hogy barátja a klasszikus nevelésnek s kívánja, hogy ifjaink a görög és latin nyelvben és irodalomban teljes kiképeztetést nyerjenek. Végre így szólt: «Minden egyéb grá vámen olyan, hogy egy parancsolat vagy törvény egyszerre megorvosolhatja; de az educationnak jobbítására generatióknak az ideje kívántatik. Ebben hát nem lehet késni az orvoslással; ezt mindjárt kell kezdeni, késedelem nélkül».*

* *Adalékok* stb. III. Révész. 84. l.

Az említetteken kívül, ugyanazon eszmekörökben mozogva, többen is szóltak még; némelyek, mint Ragályi Tamás, Somssics Pongrácz, Nagy Pál, két ízben is; a tanácskozást azonban befejezettnek már csak azért sem lehet tekinteni, mert, mint az előadottakból is kitűnik, a szónokok legnagyobb része nem maradt szorosán a napi rendre tűzött tárgynál, a nevelés — vagy jobban mondva a közoktatás — kérdésénél, hanem összekötötte azt a következő tárggyal, a magyar nyelv ügyével, mely másnap, november 3-án volt napi rendre kerülendő. Érezték a rendek, a mit egy-kettő ki is mondott, hogy a közoktatás szervezésének tulajdonképeni kérdései nem az üzenetbe és a mostani (tulajdonkép sérelmi) föliratba, hanem *rendszeres bizottsági* tárgyalás alá tartoznak; s még a kik e részben részletekbe mentek is, — mint Nagy Pál, másodszori felszólalásában helyesen találta el — a dolognak csak sérelmi oldalánál maradtak: minők a protestáns ifjak külföldi egyetemre járásának, katolikus gyermekek protestáns iskolákban tanulhatásának törvénytelen tilalmai, a Theresianum Bécsben léte s az ottani tanítás német szelleme, a pesti egyetemnek a bécsi alá rendeltsége stb. A főszempont, melyet a közoktatás kérdésénél vitattak, az oktatás magyar nyelvének a követelése volt, összekötve a köz-kormányzat, sőt a törvényhozás magyar nyelvének sürgetésével; a mi hogy mind összetartozik, kétséget nem szenved. Ha a közoktatás ügyét illetőleg merült is föl egykét új, s részben korát megelőző eszme is a vita folyamán, — mint pl. a kir. katolikus iskolákban protestáns tanárok alkalmazása, a mi ezen iskolák államiakká tételének az előfutójául tekinthető, vagy a nőnevelés nemzetiebbé tételének, és Bar-

talnál a tanárképzés szükségének megpendítése, — másfelől a közoktatás kérdésein egészen kívül eső dolgok is szövettek a vitába, a *nyelv* művelésének érdekében. Ilyen — a már említettekén túl — mindenk fölött a *magyar tudós társaság* megemlézése, előbb Kolosváry, majd Mariássy által,* előhangjául a másnapi tanácskozásnak, mely — váratlan eredményével — éppen ennek megvalósításában érte el tetőpontját.

A nevelés és a nyelv kérdéseinek e szoros kapcsolatba hozatala s mindkettőnek egy fő-eszmében, a *nemzetiségben* egyesítése igazolja, hogy forrásaink s utánok mi is, a két napi tárgyalást összefoglalva, egymástól elválaszthatatlannak tekintettük. Mert, Szilágyi István szavaival** élve: «A nevelési állapotok viszonyai is éles világításban tüntették ugyan föl a kultura elmaradott helyzetét, de az egész tanácskozásnak a szint, a melegséget, határozottan a *nemzeti nyelv árván maradottsága s külső sínlése* fölötti panaszok kölcsönözték, melyet a beszélők csakugyan kitünően derítettek föl; s helyesleni lehet azok eljárását, kik a «junctim» elvét követve, nem engedték elválasztatni *most*, ha különben lehetséges lett volna is, a kettőt egymástól, és a legnagyobb részletességgel tártak fel bajokat egymás után s számláltak elő orvoslati módokat, megragadva erre az első kínálkozó alkalmat. Mert valamint a regnicolare operatumokra nézve utólag bebizonyult, hogy azok nem lettek eszkö-

* Egyik forrásunk szerint Mariássy, az elnök, midőn a rendek már oszlóban voltak, mintegy összegezni akarván az e napi tanácskozást, maga is felszólalt s beszéde folyamán a Kolosváry által megpendített Magyar Tudós Társaság felállítása iránti ohajtását fejezte ki. (*Adalékok* II. Vaszary, 64. l.)

** *Adalékok* stb. I. Szilágyi. 26. 27. ll.

zeivé az oktatás-ügy *igazi* lendületbe hozatalának: úgy, ha azok a mik a nyelv érdekében elmondattak, hallgatással mellőzve, más időre halasztatnak, alig találtatott volna út és mód, mely által a közvélemény iránta oly kedvezően felrázassék s tájékozást nyerhessen, mint a mily mértékben és eredménynyel most megtörtént.

«A legfőbb — és rögtöni — haszna pedig e *mindent és most* elmondani kívánó áradatnak az volt, hogy a figyelem fölserkent, feléje fordult; s a tudnivágyódás más nap, *november 3-kán*, igen nagy közönséget, jóval nagyobbbat, mint a milyen előtt folyt a tegnapi vita, vonzott a gyűlésterembe, hogy a nagy érdeküvé lett tanácskozás tovább folyásának látó és halló tanúi lehessenek.»

Az ülés délelőtt tartatott. A követek elfoglalták szokott helyeiket az asztaloknál. Az elnöklést ma is Mariássy (Gömör) és Szegedy (Zala) — a jegyzői tollat Platthy (Bars) vitték. Nagy Pál a bal oldali egyik zöld asztalnak balfelöli felső vége felé ült, közvetlenül mellette, balfelől Vay Ábrahám, Borsod-, s szemben velök ugyanazon asztalnál, gróf Andrássy György, Torna vm. követei.* A nagyszámú hallgatóság, tömegekbe csoportosúlva, az asztalok és a falak közötti üres helyeket foglalta el. Azon asztal bal oldalának, — mely mellett Nagy Pál, Vay és Andrássy György ültek, felső szegletétől két lépésnyire állott, gróf Széchenyi István, mellén katonai érdemejeivel, vele egy- vagy közel egykorú barátai s főrendű társai: gróf Károlyi György, báró Wesselényi Miklós és gróf Eszterházy Mihály társaságában.**

* Csak e három követ ülőhelyeit találjuk följegyezve P. Thewrewk József f. id. munkáscskájában, *Vay Ábrahám Életé*-ben 10. 12. ll.

** Ezeket is Ponori Thewrewk jegyzi föl, id. m. 11. l. — Sem Döb-

A tegnap félbenszakadt tárgyalás, egybeölelve a nevelés és nyelv ügyeit, bár mára *kitűzve* már a magyar nyelv ügye volt, az előbbi mederben folyt tovább. A többi közt *Takács Gáspár*, Pozsonymegye követe, úgy vélekedik, hogy a nyelv a neveléssel úgy egybe van kötve, hogy nevelést nyelv nélkül gondolni sem lehet; akár a nevelés, akár a nemzetiség legyen a tanácskozás tárgya, a nyelvről kell szólnunk. A nyelvet illetőleg, a múltban és a jelenben, a fennálló de meg nem tartott törvények megannyi sérelmeket képeznek: a consilium maig sem felel magyarul, sok vármegye is a latint használja hivatalos nyelvül; sem a katonai, sem a polgári iskolákban a magyar nyelv nem taníttatik. A jövőre nézve, a magyar nyelv *terjesztését*, mindenkinek nélkülözhetetlenné tételét és *művelését* illetőleg, új törvények által kell gondoskodni. E végből külön törvényt kíván a közoktatásra, másikat a kormányzatra nézve. Az *elsőben* azt kívánná meghatároztatni, hogy 1. papnak, iskolatanítónak senki föl nem vehető, a ki nem tud magyarul; 2. magyarul nem tudó professorok pályázatra se bocsáttassanak; 3. felsőbb iskolákra csak magyarul tudó tanulók vétessenek föl; 4. a felsőbb tudományok magyarul adassanak elő; 5. a leányok számára magyar intézetek állíttassanak. — A *második* törvénybe pedig ezeket kívánja felvétetni: 1. Mindenütt s minden hivatalos dolgok magyarul folyjanak, tehát minden kormánysszékek, törvényes táblák, vármegyék, kir. városok, úri székek, hivatalos dolgaikat magyarul folytassák, magyarul levelezzenek s ítéljenek; 2. a jövő diétán már,

rentei, sem a három napló- s levélíró forrásaink, nem jegyzik föl a szereplők ülő- vagy álló helyeit; az egész kis topografiát (vajha lenne részletesebb!) kizárólag Thewrewknek köszönjük.

mind a tanácskozás, mind az izenetváltás magyarul folyjon; ugyanaddig egy bizottság az egész törvénykönyvet (Corpus Juris) fordítsa le magyarra; 4. a koronaörökös (a mi már Ferdinánd és Maximilián alatt is sürgettetett) tanuljon meg magyarul. — S ezekhez még egy *harmadik* törvényt kíván, melylyel a nyelv művelésére egy *Magyar Nyelv-művelő Társaság állíttassék fel*.

Egy itt közbejött intermezzo, — írja Szilágyi István* — azt bizonyítja, hogy a hallgatóság részéről is történt néha (természetesen csak a nem épen országos gyűlés jellegű «kerületi gyűléseken» történhetett) beleszólás s azt a követek gyűlekezete nem gátolta. Takács beszéde után ugyanis a pozsonyi katolikus iskola igazgatója közbe szólván, dicsekedve jelentette, hogy ott a magyar nyelv tanítása oly divatjában van, hogy négy esztendő alatt a sült német is oly magyarrá lesz, hogy «a kecskeméti bíróval is kiállhat» magyarul beszélni.

Csodáljuk-e, hogy mindjárt ezután — gróf Széchenyi Istvánnak, a főrendiház tagjának is szólnia engedték a Tekintetes Karok és Rendek!

Nagy Pál azokat az akadályokat hozta föl, melyek miatt a magyar nyelv előmenetelt nem tehet. Akadályozzák azt, úgymond, a *főbb mágnások*, mint hg. Esterházy, Batthyányi stb., kik gazdasági ügyeiket németül folytatván, több ezer németet szednek fel udvari tiszteknek s a magyarokat innen is kiszorítják; szükséges lenne tehát ezeket is arra szorítani, hogy dolgaikat magyarul folytassák s magyar fiúkat vegyenek fel udvari tiszteknek. — Akadályozza továbbá a *bécsi ministerium* politi-

* *Adalékok* stb. I. Szilágyi. 28. l.

kai plánuma, mely a magyar nyelv iránt nem csak semmi kedvezéssel nincs, de sőt, minden józan okossággal ellenkezőleg, azon van, hogy az egész monarchia, a legkisebb részének, Ausztriának a nyelvére szoríttassék. Németté akarja tenni az egész monarchiát. De mit szül ez? Azt, hogy a nemzeteket elkorcsítja, s velök elveszíteti nemzeti characteröket. Ha már az ország kapcsolt részei, hivatalos ügyeik folytatásában, a nekik idegen német nyelvre szoríttatnak, miért nem, ugyanannyi erővel, inkább a magyarra? — Akadályozza *maga a nemesség egy része*, mely a tótos vármegyékben lakva s maga sem tudva magyarul, társalgásában is a diák nyelvet használja. Akadályozzák továbbá *a városi polgárok*. Ezek a hazának a legháládatlanabb lakosai. Kikből áll e polgárság legnagyobb része? olyan mesteremberekből, a kik úgy jöttek be az országba, «mint az újjam» — csak egy pálczikával s itt megszédtek magokat, meggazdagodtak. Bizony nem azért jöttek el hazájukból, mintha ott jó dolguk lett volna, sőt inkább mert nem tudtak megélni, az a föld nem táplálta, nem tartotta őket; itt könnyebb életet keresnek tehát, kenyeret, pénzt s a mellett még a constitutio javait is. Micsoda hálátlanság tehát tőlük, hogy ők annak az országnak, a melynek kenyerét eszik, még a nyelvét sem tanulják meg! Sőt még arra a szemtelenségre is vetemednek, hogy bár magyar földön élnek, mégis németeknek vallják magokat, «deutsche Bürgerek»-nek! Hát ez a sok deutsche Bürger miért nem megy abba a Deutschlandba, a mely nem bírt neki kenyeret adni? Ezek, mikor valamely ünnepi alkalommal uniformisban kiállanak frakkal, kaputtal, — csúfolódva mondják a magyarosan öltözött becsületes vargáknak, csizma-

diáknak: «ich bin ein deutscher Bürger, du bist ein ungarischer Bürger» — stb. — De ki tudná, úgymond Szoboszlai, leírni az ő zabolátlan nyelvének szavait, melyek között a «deutsche Bürger» név s ahhoz tartozó német kifejezések minden lépten előfordultak! Végre még a parasztság ellen is kikelt. Ezek egy része, mondá, a tótok itt laktak már akkor, mikor a magyarok ide jöttek; ezek tehát fegyverrel meghódított nép. Miért ne lehetne tehát ezeket arra kényszeríteni — nem ütéssel, veréssel, hanem morális eszközökkel — hogy bevegység annak a nemzetnek a nyelvét, a mely alá estek? De ezek még hátra mennek, a helyett, hogy a magyarosodásban haladnának. Mert jut eszembe, hogy az 1807-ki diétán, Bártfa városának akkori követe, ki derék ember volt, előhozta, hogy ezelőtt ő nálok a protocollum magyarúl ment, már most deákul megy, a közbeszéd pedig egészen a tót lett.

Így öntötte, a kifogyhatatlan beszédű szónok haragos lelke árait, minden rendekre, a legfelsőbbtől a legalsóbbig s azzal végzé, hogy mind ezen akadályoknak elhárítása s a nyelv terjesztésére és *azután művelésére szolgáló eszközök feltalálása a deputationalis munkához tartozik.*

Feltűnő, hogy Nagy Pál immár harmadszor szólal fel a két nap alatt, s még egy szóval sem említi a magyar tudós társaságot; * holott az előtte, már az első napon,

* Téves, kétségkívül, a Guzmics-féle napló tudósítása (*Adalékok* stb. II. Vaszary 66. l.), mely Nagy Pálnak ez nap tartott két beszédét egybe foglalja s így az akadémia iránti indítványt az első beszéd végére illeszti. A többi tudósítások mind megegyeznek abban, hogy Nagy Pál ez nap is kétszer szólott; első beszédében csak a nemzetietlen osztályok s rendek ellen menydörgött, de az akadémiát egy szóval sem érintette.

Kolosváry által fölemlítettett és pedig világosan; s a második napon — mikor a nyelv kérdése épen napi renden van — Takács Gáspár az akadémia felállítá-sára egyenesen törvényt hoz javaslatba. Feltűnő, de Nagy Pál egész jelleméből s szónoki egyéniségéből magyarázható. Őt mindig *egy* eszme foglalta el, annak kifejtése, illustrálása volt minden beszédében a cél, s bár csapongó előadása olykor «szénát-szalmát» összehordott, az mind ahhoz az egy eszmekörhöz tartozott, melyben épen az a beszéde forgott. Beszédei legtöbbször rögtönzések voltak. Egy eszme, egy érzés, egy indulat eltöltötte lelkét s felállott és beszélt, nem hallvalátva semmi mást, csak azt az egyet. Így az első nap, kétszeri felszólalásában is, nem reflectált az akadémiai eszme előtte történt megpendítésére, mert a nevelés ügye volt napi renden s neki arra nézve is volt elég mondani, elég lelkéből kiönteni valója. Második nap már szólhatott volna az akadémiához, föl is volt az említve előtte, Takács által. De haragos lelke most egészen a magyarság terjedésének akadályozói ellen forrott. Minden szava, személyes tapasztalásaiból táplálkozó indulat lángostoraként suhogott. A *fő-mágnások* ellen, tulajdonképen Esterházy hg. ellen, mennydörgött — a kit meg is nevezett «itt van», úgymond, «például a magam főispánja» . . . A *deutsche Bürgerek*-ben a soproni német polgárokat paródiázta s üldözte gúnyjai lobogó nyilaival. Beszédének ez levén eszméje, célja, terve — azt arányosan osztotta be négy pontra, s nem maradt benne hely egyébről is beszélni. Heve az előadásban annyira elragadta, ajkán úgy ömlött a gúny, a vád, a megtámadás, a beszéd zápora — mely közt

villámok cikáztak — annyira elborították őt magát is, hogy az előtte szólók beszédeire s mások által fölvetett eszmékre reflectálnia eszébe sem juthatott.

Nagy Pál után *Komáromy István* (Abaúj) a magyar nyelv művelésére nemzeti magyar társaságot javalt felállíttatni; *Marczibányi János* (Torontál) a közigazgatás és törvénykezés magyar nyelven folytatásában, a törvények — előbb, átmenőleg, hasábosan diák és magyar, a jövő országgyűléstől kezdve csak magyar nyelven hozásában, az ország pénzeinek magyar körirattal veretésében, magyar színház felállításában — látja a magyar nyelv terjesztésének hathatós eszközeit. Oly eszmék, melyek még ez országgyűlésen megérendők voltak.

Dessewffy József gróf azzal kezdi beszédét, a mivel a tegnapi végezte; mint a nevelés csak későn termi meg gyümölcseit, a nyelv is lassan művelődik. De a magyar nyelv mostanában gyors fejlődésnek indult az irodalom által s ha Ő Felsége is pártfogásába vette volna, úgy már eddig a magyar nemzet hatalmas és művelt nemzetté lett volna. Ajánlanunk kellene tehát nyelvünk pártolását a felségnek; de gondoskodjunk a mellett arról is, hogy előkelőink társaságában is gyakoroltassék az, különben elvesz a nemzetiség. Legyen magyar nevelés; közhivatalokra csak magyarul tudók alkalmaztassanak; a főurak jószágaiban magyar tisztek legyenek, kik magyarul vigyék számadásaikat. Neki is meg kell említeni, úgymond, a nagy urak gyalázatára, hogy a nemzeti művelődésnek, a hazafiak boldogulásának ők a legfőbb akadályai, idegenek fölszedésével. Bocsássák el szolgálatjokból német tiszteiket; s ne higgyék, hogy a magyar ember nem képes arra, a mire más nemzetbeli. Példákat hoz

föl annak bizonyítására, hogy országunkban még most is rendszeresen s tervszerűleg üzik a németesítést s a magyarság elnyomását, és hathatós intézkedéseket kér e tendentia ellen. Tétessék, úgymond, élelmi nyelvvé a magyar; a hivatalokban levőknek pedig adassék már egyszer *præclusi terminus* a magyar nyelv megtanulására — s ha ezután sem tudnak, bocsátassanak el.* Hasonló értelemben s tüzzel szólt *b. Sztojka Imre*, Mármaros vármegye követe is.

Oly erős és ellenállhatatlan volt ez az áramlat a közigazgatás és törvényhozás magyarrá tétele mellett, hogy magyarul sem tudó, kivált városi, követek, mint *Laczkó József* Eperjes és *Kricske József* Lőcse város követei, bár latinúl, kifejezni siettek nemzeties érzelmeiket; míg *Wagner Ferencz*, Sopron városi követ, a ki addig szintén deákúl szokott szólani, most *magyarúl* szólalt fel; úgy látszik, a Nagy Pál támadása, mint soproni embernek, neki esett leginkább zokon. Pedig ő, ha bár német ajkú, jó magyar volt; s mint ilyen

* Gróf Dessewffy beszédét, csapongó, formátlan alakjában — a mint a szellemes, de szórakozottságáról is ismeretes gróf rendszeren beszélni szokott — egészen máskép közli Szoboszlai (*Adalékok* stb. III. Révész. 87. 88. ll.); de feltűnően *tendentiose*. Egy szavára, midőn azt találta mondani, hasonlatkép, hogy a «reformátusok visszamentek az eredeti evangéliomra» — a mi-ben valóban nem látni mi sértőt találhatott a debreczeni buzgó és hiteős református prédikátor — ezt az észrevételt teszi: «Bizonyosan, hæc inconsiderato comiti exciderunt. (Ezek úgy csúsztak ki a meggondolatlan gróf száján). Sokszor jár ő így!»

«Voltak — folytatja alább Szoboszlai — *moderátus okosabb emberek*, kik azt vitatták, hogy nem kell a dolgot erőltetni stb.» Szoboszlai ily s hasonló észrevételei, meg a hogy ő, az általa úgynevezett «ultrák»-at mindenütt újjal mutatja, igazolják közlője (Révész Imre) ítéletét felőle: «Szoboszlai, politikai érzületére nézve, egyáltalában nem volt barátja a Nagy Pál és mások által ezen országgyűlésen is oly hatalmasan képviselt ellenzéki irányzatnak, sőt egyenesen rosszalta és szenvedélyesen gyűlölte azt.»

ismertetvén, a megalakult akadémia első igazgató tagjai közé is kineveztetett; nevét később Vághyra magyarosította s az akadémia alaptökéjét ezer váltó forint alapítvánnyal növelte. — Mostani felszólalásában csak a magyarságnak *erőszakos* terjesztésétől kívánt óvni; «lám», úgymond, «erőltetés nélkül is mennyire haladt s tökéletesedett a magyar nyelv! Jó törvények mellett, szelíd s szép módon így remélhetjük annak további haladását. Az erőszak mindenben több kárt szül, mint hasznót».

Kolosváry s mások felszólalásai után *Vay Ábrahám*, Borsod lelkes követje, nyilvánítja, hogy küldöinek kedvesebb törvényt nem vihetne haza annál, mint a mi a nemzetiség előmozdítását érdeklő nevelést és a magyar nyelv terjesztését fogantatba vétethetné, úgy látja, az eddigi előadásokból, hogy ez itt mindenekkel közös érzés; ugyanazért az elmondottaknak törvénybe vitelét kívánja sürgettetni.

Most szólalt fel *Nagy Pál*, másod ízben e napon, negyed ízben a két napi, összefüggő vita alatt. Sietve a före, a mit mondani akar, röviden foglalá össze az előbbieket. Törvényeink vannak a magyar nyelvre; az 1790-diki diéta határidőt tűzött ki a tisztviselők magyarul tanulására, királyunk magyarul taníttatta fiait.*

* V. Ferdinánd királynak, mint még koronaörökösnek, Kovács János (később az akadémia tiszteleti tagja, † 1834), öt éven át volt a magyar nyelvben és irodalomban oktatója. Ferencz-Károly főherczeg, Ferencz királyunk második fia, s mostani királyunk atyja, Görög Demetertől tanult (később szintén az akadémia t. tagja, † 1833). Kovács János taníttotta Rajner és Lajos főherczégeket is, Ferencz király kisebb fiait, amazt nyolcz, emezt öt esztendőn át. L. erről a Kovácsnak kiadott *királyi oklevél hiteles másolatát* a m. tud. akadémia levéltárában. (Döbrentei id. m. 48. l.)

Ha főuraink ezt a példát nem követik, egyedül bennök a hiba. Kezökben az eszközök; övék a földbirtok, a pénz, s a magyar föld jóvedelméből ne telnék a magyar irodalom elősegítésére? Áldozzanak ők a magyar akadémiára, mely ösztönözzön s fejlesszen írókat, adjon ki szükségünket pótló tudományos munkákat, mutasson utat a forgalomba indult új magyar szavak használatára nézve. A francia nyelvet is így tette hajlékonynyá, megállapodottá, végre nemzetközi nyelvvé, akadémiája. S ha majd a mi nyelvünkben is úgy fejez ki minden gondolatot, a legutólsó vonásig, a szó; ha a hivatali élet fogalmainak is mindenben megfelelővé idomúl: meggyőződve látandják majd nem-barátai is, hogy a latint veszteség nélkül lehet vele fölváltani.

*Hogy tehát a magyar nyelv, áldozatává ne legyen, sőt sikeresen ellentállhasson a németesítő törekvéseknek s a diák nyelv uralmának: arra legjobb eszköz, hogy a nyelv művelésére s annak becsmértői elleni védelmére egy Magyar Tudós Társaság állittassék fel. De ez csak önerőnkön, adakozásokból állhat fel; itt járjanak elől főrangú, gazdag uraink, nemes áldozatokkal; mert, mint az egykori hadvezér szerint a háborúra, erre is csak három dolog kell, u. m. először is pénz, másodszor is pénz, és harmadszor is pénz.**

* Bernát Zsigmond (akkor ifjabb), Ung vármegyének második követe (az első Szerencsy István volt, a későbbi Personalis), ki a két napi tárgyaláson nem szólalt vala fel, Nagy Pál e beszédét, emlékezetéből — igaz, hogy 55 év múlva! — így kivonatozza: «— a híres Nagy Pál, ki édes hazánkban a tudományok pangását szokott ékesszólásával érzékenyen ecsetelte; jelesen felemlítvén, hogy a míg minden szomszéd országokban tapasztaljuk, hogy tudományos társulatok alakulnak, és nagy lelkesedéssel foglalkoznak — mindegyik főleg saját nemzeti — nyelvületének fejlesztésével,

Ez a szó gyújtotta fel azt az áldozat-lángot, melynek, — rögtönözve, mint a mily váratlanúl a gyújtó szikra is kipattant, — a magyar tudós társaság megalapítását köszönhetjük.

mívelésével; addig nálunk, magyar hazánkban, e részben semmi haladás, de még csak megindulás sem tapasztalható; mi annál sajtóbb seb mindnyájunk kebelébe, mert jól tudjuk, hogy édes hazánkban nagy terjedelmű uradalmak alapítvák kirekesztőleg azon célra, hogy azoknak jövedelmei a tudományok művelésére fordítottassanak, és hogy minden tudományok virágoztatása édes hazánkban is párhuzamos lépésekkel haladjon a szomszéd nemzetek buzgalmával». (Lásd: Függelék 6. sz.)

V.

A MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG MEGALAPÍTÁSA.

A Nagy Pál beszéde nagy és általános hatást tett. Mozgás keletkezett arra, a mint ő a nemzet és nagyjai áldozatkészségére appellált. «A hallgató sokaság örömjajdulásai miatt több versen félbeszakasztott hatalmas beszédet» a rendek maguk is «ismételt örömkialtásokkal» kísérték.

Alig kezdve beszélni utána az öreg Balogh János, (Bars követe) s kezdé mondani, a mit százszor elmondtak már előtte, hogy «a magyar nyelv azonnal declaráltassék praedominans nyelvnek», a minek most már nem vala ideje, mert a tanácskozást nem leheté már az előbbi szó-ásta mederben hagyni csak; itt már tettek kellettek, s Nagy Pál azt is megmondá, hogy itt a tettek neve: *Pénz*, az egy szükséges dolog; midőn egyszerre — «conticuere omnes, intentique ora tenebant — midőn az óra épen tizenegyet ütne, cs. k. kamarás és lovaskapitány, gróf Széchenyi István, a pesti nemzeti muzeum halhatatlan alapítójának, dicsőült gróf Széchenyi Ferencz Ő Excljának legifjabbik fia, a katonai érdemelekkel ékes és nevezetes utazásairól közönségesen ismert és becsült ifju férfi, ki gróf Károlyi György,

gróf Eszterházy Mihály és báró Wesselényi Miklós szép körében, a mondott asztal* említett oldalának felső szegletétől két lépésnyire áll vala, ehhez szelid méltósággal közelítván, engedelmet kére s nyere, hogy szólhasson». **

Itt van helyén, gróf Széchenyi Istvánnak, nevezetes fellépését megelőző életéről szólni, s őt mintegy bemutatni.

Gróf Széchenyi István, 1791 szeptember 23-án † születván, e föllépése előtt öt vagy hat héttel töltötte be harmincznegyedik évét. Nem volt tehát ifju; a férfuság legszebb virágában. Arczképei, melyek annyi fölvételben s alakban sokszorosítva mindnyájunk előtt ismeretesek, legtöbbször jóval későbbi korból származnak s a meglett, vagy éppen hajló korú Széchenyit tüntetik föl. †† Irott arczképei is, melyek legkitünőbbikét, kétségkívül, Kemény Zsigmond

* T. i. a melyik mellett Nagy Pál ült; l. f.

** Ponori Th. J. id. m. 10—11. l. — Ponori, az előbbieket magyarázatúl, még ezt teszi hozzá: «Mivel a mágnások táblájának tagjai, a szokott kerületi tanácskozásokban az újabb időkben nem vesznek részt; mint, különösen az 1790-ki országgyűlés alkalmával, részt vettek; vagy a mint az erdélyi országgyűléseken szokásban levő, úgy nevezett (magyar, székely, szász) *nemzeti* gyűlésben minden regalisták, vegyest a törvényhatóságok követjeivel, a jelen korban is tanácskoznak».

† Így írja — a közönségesen elfogadott szeptember 21-ikével szemben — Toldy (Nekrolójában, Összegy. M. II. k. 411), és pedig gróf Széchenyi Ferencznének a család által őrzött albumából kiírva. «Született pedig, folytatja, Bécsben, az Augarten nevű kert császári palotájában, melyet II. Lipót király engedett át az általa nagyra becsült gróf Széchenyi Ferencznek neje lebetegedésének idejére.» A gróf épen ekkor volt oda, Nápolyba, a követséggel. L. a.

†† Az, mely e kötetet díszíti, eredetileg Ender rajza — s az akadémiában levő festvénye után, 1836-ból való. Azt, mint a Széchenyi-iratok *Akadémia* című csomagában levő (79 sz.) levél-vázlat tanúsítja, a gróf testvérbátyjai, Lajos és Pál festették s ajándékozták az akadémiának. Az akadémia elnökéhez intézett levél kelte: Gyöngyös-Apáti, 1836. augusztus 15-ke. (Lásd: Függelék 8. sz.)

művészi kezének köszönhetjük, s mely talán valamennyi rajzolt és festett képét felülmúlja találó hűségben s művészi becsben, az ötven éven felüli férfit állítják elénk. Belőlök az 1825-ki Széchenyit csak visszakövetkeztetés útján sikerülhet képzeletünk elé állítani. De a harminczon túli ember vonásai s alkata, nagyban és egészben, alig változnak már az öregség beköszönéséig s Széchenyit öregnek csak döblingi képei mutatják. Így a negyvenes évekből vett arczképek s különösen a Keményé bátran elfogadható a legnagyobb magyar hű másának. Maradjon ő nemzedékek emlékében olyannak, mint akkor volt, tevékenysége delető pontján.

«Széchenyi — írja Kemény*** — erős, de nem athléta, magas, de nem túlemelt alakú férfiú volt, a legarányosabb növés, hajlékony tagokkal, jól formált mellel, izmos, edzett karral, és közép nagyságú napsütött kezekkel. Pofája miatt, mely széles s eléggé telt vala, inkább látszék testesnek mint szikárnak; bár valósággal ha nem is sovány, de kövérségre legkevésbé sem vala hajló.

«Arcza sötét-sárga, rézvörös színezettel a pofa közepétől fogva a száj és szem vonalai közt.

«Homloka széles, magas, gondolkodó és redőkbe vont. Alkotása egészben különbözik a Wesselényiétől; mert ennél az alsó homlok volt csodálatosan kiformálva s annyira emelt párkányú, hogy a szemnek mélyen kellett alatta fekünni; míg Széchenyiné a felső homlok — a nagyszerűbb intellectualis erők helye — vala oly dom-

* *Széchenyi István* című nagyszerű jellemrajzában. (Először Csen-gery A. Magyar státusférfiak és szónokok könyve; másodszor: K. Zs. Tanulmányai. Kiadja Gyulai Pál, Ráth Mórnál, 1870. 279. 280. ll.)

ború, oly teljes és oly széles átmérőjű, minő igen ritkán található. E méltóságos, de sötét homloknak jellemét kiegészítette a sűrű, nagy szálú, szögletes ívű és egymásba folyó két szemöld, mely annyira komor, annyira kivételes vala, hogy maga a gróf is élczeget csinált reá, s népszerűsége egyik akadályának mondá. Széchenyi szürke szemei nem voltak azon lelket áthasító, megkövesztő, leigéző élűek, azon égető, rejtélyes, majdnem diabolikus tűzűek, mely Görgey Arthur szép metszetű szemeit oly vonzókká és félelmesekké teszi; nem közelíték meg hatásban a Teleki László méla, kedélyes, ábrándos nagy fekete szemeit; de jellemökre nézve e kettőnek vegyületéből állottak. Széchenyi nézése majd fürkésző, éles s a kebel apró titkait kikutató volt; majd andalgó, borult, a szellemélet és eszmevilág tévegeibe merülő..... Orra vastag tövű, merész hajlású és tág nyílású volt. Sűrű, nyírott, fekete bajusz takarta a középszerűnél nagyobb száját. Álla oly erős, oly csontos, oly széles és tömör, hogy az állati élet és a nyers erő kinyomatát, a szigorú akarat daczát s majdnem durvaságát veté az arcz alsó részére. Hangja erős, férfias volt, ha emelni nem akarta; bár a magasabb fokokon vékonynyá, sipítóvá, rekedtté vált. Széchenyi koponyája nagy vala; de a ki-formált hátulsó és középrész fölött uralkodott az előagy tanyája, a széles átmérőjű magas domború homlokkal s az emelkedett felső fő-csontokkal.»

Valóban, lehetetlen Széchenyinek meglett — negyven és hatvan közötti — férfikorából hübb arczképét adni, mint Kemény tevé e leírásban.

Én Széchenyit csak 1848-ban láttam s mindössze csak tízszer vagy tizenkétszer; de ha bírnám is a jel-

lemző és plastikai leírás művészetét, még sem kísért-hetném meg valamit adni ez arczképhez.

Az 1825-diki Széchenyit kétségkívül valamivel fiatalabbnak, mozdulataiban könnyedebbnak, arcza kifejezésében kevésbbé komornak kell képzelnünk. De akkor is harmincznégy éves lévén már, a különbség alig lehetett nagy.

Nem kísérem Kemény leírását tovább, a mint a nyugalomban levő, hallgató vagy gondolkodó Széchenyit s a mint a társalkodó, vitatkozó, szónokló s általában tevékeny Széchenyit, mind saját megfigyelései után s mind utánozhatatlan művészettel állítja elénk.

Áttérek inkább a nagy gróf ifjuságának s a közéletben való föllépésre készülésének rövid, de elbeszéléshez szükséges rajzára, melyhez — Kemény jellemrajzán kívül — saját naplójegyzetei és önéletrajzi egyéb (későbbi) nyilatkozatai szolgálnak forrásomúl.

Gróf Széchenyi István, mint a kitűnő emberek rendesen, életére elhatározó első benyomásait egyaránt nyerte mindkét szülőjétől. Ritka nagy ember van, a kinek csak apja volt kitűnő férfi, ha anyja szellemtelen, vagy szívére nézve selejtes vala; még gyöngé szellemű apának kitűnő asszony anyától hamarább lehet kitűnő fia. Egész ember abból lesz, a kinek apjától is, anyjától is van mit örökölnie.

Mily asszony volt Széchenyi anyja,* s mit köszönhetett neki a legnagyobb magyar, azt, 1817. május 1-én anyjához intézett, annak albumába beírt verséből is

* Gróf Festetich Juliána, «ugyanazon fenkölt kedélyű nő, — írja Toldy; az idézett helyen, — kinek, mint pártfogónéjának, Csokonai *Tavasza*t ajánlotta.

megérthetjük, melyet Toldy — a Nekrologhoz írt Toldalékban — egész terjedelmében közölt.** A hálás fiu ím ezt vallja benne:

Te oktattál,
Tanácsoltál,
Te plántáltad szivemben a jót, melyben vagyok s leszek
S a *mi csekélyt* Isten, Uram s Hazámért utóbb teszek
A Te munkád

Atyjától nyert benyomásairól is, melyek először virrasztották fel benne a hazafi gondokat s érleltették meg a nagy elhatározást, hogy életét a hazának s tespedő nemzete felvirágoztatásának szentelje, maga nyilatkozik jóval későbbi időben, a Kelet Népében, abban a könyvében, melyben egész szívét talán legteljesebben öntötte ki, s melyet, egyéb jelességei mellett, az tesz oly fontossá, mert az valóban *Vallomásai Könyvének* mondható.

«Oh mily sokszor láttam — írja, nála majdnem szokatlan meghatottsággal — még mint gyöngé fiu, szegény atyámat búba merülten, s már akkor villant lelke-men keresztül, hogy magasbnak, valami sokkal nagyobb érdekűnek kell hatni rá, mint családi vagy házáleti bajok keserűségeinek. Mert Epiktét elveivel megbarátkozott keresztyén férfi, mint ő vala, ilyféle gyötrelmeket mosolylyal tűrt. Akkor nem bírtam felfogni bánatait. Be nagyok lehettek azok! Később tudám s most tudom, *hogy nemzetünk alacsony létét gyászolta*. A magyarnak napról napra mélyebbre süllyedése — és azon remény nélküli nézet, mely szerint nem sokára és elkerülhetetlenül fogna éltünk végórája ütni: okozá oly sok-

* Toldy F. Összegyűjtött munkái, II. köt. 411. l.

szor keserű epedéseit. Felfogta-e, hogy ránk nézve csak úgy lehet még üdv, *ha nemzetiségünk megmentését még alkotmányunk szeplőtlenségének is elébe tesszük*: nem tudom. Tán nem tulajdonított a mind inkább lankadó testnek elég erőt és életet, halálos álmaiból kibontakoznia.... S mióta annyi polgári erényekkel fénylő atyám, *mint magyar*, reménytelen szállott sírjába, azóta meg nem szünőleg hasonlítgatám más nemzetek életjeleit a magyarnak életfonalával össze, hogy kiismerjem: van-e még remény feltámadásához, vagy nincs többé? *Életem legmélyebb föladata ez lőn.* »

Valóban, gróf Széchenyi Ferencz életpályája és jelleme alkalmas vala ily gondolatokat és érzelmeket költeni fiában. Ő már József császár alatt nagy hivatalokat viselt, de azokról lemondott; hazafi hűségének feláldozván az udvari kegyet mikor látta, hogy « a fejsze már az alkotmány gyökerére vettetett. » Ez 1786-ban történt; s ő az alkotmány visszaállítása után, II. Lipót alatt, sem lépett ismét hivatalaiba vissza, sőt Ferencz által is csak 1798-ban alkalmaztatott megint. Tizenkét évig távol állta tehát a kormány rúdjától. « Ezen korszak folyama alatt — írja Kemény — vala egy leleplezett s máig is föl nem fátyolozott időpont, midőn országunk több nagyjai bizonyos indefiniált gyanú súlyával valának terhelve; midőn a közlevéltárakba iratok zárattak, melyeket a Metternich herczeg egész kormánya alatt, a helytartó tanács legtekintélyesebb tagjainak sem lehetett elolvasni, oly kevésbé, mint azelőtt, mikor a tények és vádak még újak lévén, a részrehajlatlan történelem szakmájába úgy sem estek.... » Ez a kor volt a franczia forradalom, a rémuralom és jakobinusok kora; a köztársasági esz-

mék mint a miazma terjedtek, nyugatról keletre; az osztrák kormány méltán tartott attól, hogy itt is termékeny földre találjanak. Írók és tudósok, főurak, sőt főhivatalnokok is gyanúsítottak. S végre a Martinovics-pörben látható alakot öltött a gyanú, némelyeket vérpadra, másokat börtönbe hurczolván... — « Széchenyi Ferencz sem került ki a gyanút egész mértékben, noha minden jel arra mutat, hogy valamint a haza iránti szeretete kiapadhatlan volt: úgy a dynastia iránti hűsége örökké ingatlan maradt.*

Már 1791-ben is ő vezette, a II. Lipót koronázásán jelen volt nápolyi királyi pár tiszteletére vert emlékpénzeket Nápolyba vivő küldöttséget; de hivatalokat csak 1798-ban vállalt ismét. Az udvari kegyben annyira emelkedett, hogy az arany gyapjút is elnyerte, mit alattvalók azelőtt még sokkal kivételesebben nyertek mint ma.

S mind a mellett egyszerre — ismét leköszönt hivatalairól és méltóságairól. Okul szemei gyöngeségét adta. De a hír az volt, hogy ismét elvesztette a király kegyét. Jelleme ettől fogva nevezetes változáson ment át. Ő a tudományoknak mindig nagy kedvelője és előmozdítója vala s kivált a nemzeti iránynak hő pártfogója; a mellett vallásos kedélyű. Agg korára azonban, míg egyfelől a nemzeti muzeumot alapítja s ezzel a legnagyobb ajándékot adá nemzetének, *melyet az valaha magánostól kapott*, maga mély búskomorságába látszék merülnék s vallásos érzelmei a rajongásig fokozódtak; kegyes és imádságos könyvek egész csoportját iratta, vagy nyomatta és terjesztette saját költségén, s tört szívvel órák hosszán imádkozott házi kápolnája oltár-

* Kemény Tanulmányai. I. köt. 203.

lépcsőin. Mennyi része volt e változásban az aggság gyöngeségének, mennyi a hazafi kétségbeesésének: ki mondhatná meg? A Kelet Népéből főlebb idézett vallo-
más, ez utóbbinak túlnyomóságára enged sejteni.

Valószínű, hogy az apa eme rajongó vallásos iránya, gyermekei nevelésére is rányomta bélyegét, kik közül István, a legfiatalabb, még eléggé zsenge korban volt, mikor atyját e hangulatok meglepték. Tanulmányai túlnyomóan vallásos irányba tereltettek, a nélkül, hogy általános műveltség szempontjából is elhanyagoltattak volna.

1809-ben, mikor az osztrák birodalom s a dynastia maga a legnagyobb veszélyben forgott, gróf Széchenyi Ferencz mind a három fiát, a 28 éves Lajost, a 20 éves Pált és a 18 éves Istvánt, a nemesi felkelő sereghez küldé. István azonban csakhamar átlépett a rendes katonasághoz, s a háboru végeig, 1815-ig, a Napoleon elleni háboruk majd minden nagyobb világcsatájában részt vett. 1813-ban, a lipcsei «népcsata» három napján (oct. 16—18), különösen kitüntette magát; s Blücherhez megbízásokkal küldetvén,* lényegesen befolyt az

* 1844. október 28-án, midőn a köztelherviselés elve «az alsó táblán kevés többséggel átvonszoltatván» a mágnások elébe került, Széchenyi (szókása ellenére) díszmagyarban s összes érdemejeivel jelent meg a tárgyalásra, mint egy ünnepre. Beszéde elején okát adá szokatlanul ünnepélyes megjelenésének. — «Tizenegy napja, így szólott, és harmincz éve ma, — és megvallom itt, hogy ezen 30 év sokkal kellemetlenebb reám nézve, mert a 11 nappal keveset törődném — hogy a lipcsei ütközet második napján a hős Blüchernek táborába küldtettem. Szürkületkor (értsd: hajnalszürkületkor) érkeztem oda. Midőn bemegyek, az előszobában találok katonáját a tükör előtt és találok apródját, ki szinte hajával bibelődék. Végre bemegyek az öreg bajnokhoz — s ime! őt is tükör előtt, haját rendezve és porozva lelem. — Uram! mondám a hősnek, azt véltem, hogy karddal s puskaporral fogtok foglalkozni, de látom, hogy a hajpornak is van haszna. — Mire

ütközet sorsára az által, hogy segített rávenni a porosz tábornokot, hogy intézkedései által a közelgő Bernadotte megérkezését és részvétét a csatában lehetségessé tegye.

A nagy hadjárat befejeztével, a szövetséges hatalmaknak Párisba kétszeri diadalmas bevonulásával, vége lett — a katonára nézve — a tevékenység, dicsőség, emelkedés korszakának. A bécsi kongressus még alkalmat szolgáltatott a kalandokra, a szereplésre, a fénylésre is. De a világbéke helyreállításával rá nézve a tétlenség időszakának kellett volna kezdődnie, ha örökké izgatott, mozgékony és tette szomju szelleme azt lehetővé tette volna. A mellét egészen elborító érdemjelek, a Homburg-huszárkapitányi cím, a lassú emelkedés lankadt kilátásai, a katonai állomások egyhangú unalma s foglalkozás nélküli időmorzsolása — kielégítheték-e az ő szellemét?

«A világbéke — írja kitünő jellemzője, a páratlan lélekbuvár, Kemény Zsigmond * — eldöntőleg hatott nyugtalan jellemére. Magába kezdett szállani. Üresnek találá szívét és agyát. Untatónak hitte egy falura kitett kapitány köznapi szerepét, komornak a jelent, s a multat minden fénypontjával együtt sem eléggé nemesnek, sem hozzá eléggé méltónak.

Blücher azt felelte: «Reméljük, hogy ma ünnepet ülünk, és vannak sokan, kik legszebb ruhájokat parádéra szokták kitűzni, mi pedig mindnyájan a legjobb öltözetben és a lehető legcsinosabban jelenünk meg a mai ütközetre.» És ugyanaz nap a porosz tábornok diadalmi zászlói Lipcse falaihoz jöttek. Sokan csodálkoznak rajtam is, hogy ma ünnepi ruhában jelenek meg itt. Sokan különöznek tartanak, és az igaz: nem mindenben járok — kivált Magyarországon — tört úton. Mások névnapokon, processionál, de meg akkor is, mikor solicitálnak vagy informálnak, szokták ünnepruhájokat felöltöni. Én pedig ezt akkor teszem, midőn azt hiszem, hogy a nemzet ünnepet fog ülni.» Mily szép visszaemlékezés s mily szépen alkalmazva!

* *Kemény*; az id. h. 208. l.

«Ez érzés, ez öntudat, mely (susceptibilis természetéből vonván a következtést) gyaníthatólag * egy csoport méltó és méltatlan önváddal is szövetkezett, lassanként egy erős, de jótékony crisist idézett elő nála.

«Nehéz volna Széchenyi átalakulásának napját vagy éppen óráját meghatározni. Az egyéneknél a szellem reformja nem történik oly láthatólag, mint a rovaroknál a külső hüvely levetése.

«De annyi bizonyos, hogy ő a bécsi congressus után csakhamar sokkal komolyabbá, összeszedettebbé és ismeretek után sovárgóbbá vált, mint addig volt.

«Összeköttetései által gyakran nyert engedelmet hosszabb távollétre. Európának nagyobb részét beutazta; nevezetesen a német birodalmat, Francia-, Angol-, Olaszországot, a Spanyolnak felső részeit. Mulatott Konstantinápolyban, megjárta az újjörög államot, érinté Kis-Ázsiát.

«A polgárisodás nagy középpontjain sokszor és hosszasan tartózkodott.

«Angliában összesen legalább tizenhatszor volt; s e gyakori megfordulása a világkereskedelem, a világipar, a politikai szabadság és a gyakorlati ész klasszikus földjén, majdnem háromnegyed részben, katonai pályájának második korszakára, a bécsi királygyűlés utáni időre esik.

«Eleinte utazásaiban inkább élvet és szórakozást, utóbb inkább okulást és ismereteket keresett, s különö-

* Kemény nem ismerte Széchenyi Naplóit; de e gyanítását, s alábbi hozzávetéseit a naplók csaknem minden lapja igazolja. Széchenyi a lélektani processusról, mely benne véghez ment, csak egyes felkiáltásokkal, ön maga elleni sarcasmus vagy vád röpszavaival stb. ad jelt. De azok — villám cikázásokként — világot vetnek belseje viharára s forrongására.

sen 1819-től kezdve vetette magát vas szorgalommal, kitartással és minden akadályt leküzdő erélylyel, a komolyabb tanulmányokra.»

Atyja ez időtájban (1820. deczember 20) bekövetkezett halálával még komolyabb eltökélés tölté el lelkét: nemzetét kiragadni süllyedéséből.

Lehetetlen nagyobb csalódás — s pedig ebben oly emberek is osztoztak mint Wesselényi Miklós és Dessewffy Aurel, kik közül az első Széchenyinek több ízben úti társa s meghitt barátja volt — mint azt hinni, hogy Széchenyinek 1825. november 3-ki fellépése *rögtönzött* lett volna.» *

S itt ismét ama «vallomások könyvére» — a Kelet Népére hivatkozhatunk, s idézzük abból a következő nyilatkozatot, vagy ha úgy tetszik: *önéletrajzi töredéket*, melyben Széchenyi a leghatározottabban állítja, hogy első fellépése a pozsonyi országgyűlésen, nemcsak előkészület nélkül s rögtönözve nem, — de sőt nagyon hosszas és küzdelmes megfontolások után történt.

«Mióta élek, — írja — kimondhatlan vágy létezik lelkemben: Magyarország kifejtésére. A magyar nemzet feldicsőítése él minden csepp véremben. Az a remény azonban, hogy nem csak költői képzelgés, de száraz felfogás szerint, lehetőségét sőt hihetőségét is látám nemzeti újjá születésünknek, *csak később, jöllehet hosszú évek előtt, derült föl bennem*. Hideg, csálhatatlan számok, — mert a nemzeti élet symptomáinak is vannak csálhatatlan számai — azt mutatják, hogy midőn Európának, vagy jobban mondva a civilizált világnak, szinte

* E föltevést meggyőzőleg cáfolja meg Kemény Zs. id. h. 210—218. ll.

minden népei elérték már tetőpontjukat s vénülésnek indulnak: a magyar népnek csak most derül hajnala, s oly nyara, oly fénye fog bekövetkezni, a milyent a huszonnégy órai ész, tudniillik az ész többsége, csak távolról sem sejt, a rozsdáiban elsülyedt magyar nem is képzelhet, a magyar sphærából kiesett német-magyar pedig gúnykaczajjal illet. Minden jelenetek jövő fényt mutatnak nemzetünknek, minek megjövendölésére semmivel több jósló tehetség nem kell, mint előre megmondani, hogy a kiseded makkból, ha nem romlott, idővel termő tölgyfa lesz, csak senki el ne gázolja... S így lön, hogy vagy tizenhat évvel ezelőtt,* *kimondhatlan s több napi belső küzdesek után*, és csak akkor, mikor látám, hogy senki azon — tán egy kissé magasb — néző pontról nem fogja fel nemzetünk állását, mint én, vagy ha igen, nem mer, s újra öntés helyett mindig csak nyomorult foltozás van napirenden** — *bizonyos órában megesküdtem magamnak*, hogy miután világosan mutatkoznak lelkem előtt nemcsak a feltámadásnak, de nemzetünk egykori nagy kifejthetőségének is legbiztosb jelei, *mindent el fogok követni, ha bár magam maradok is, ha bár vesznem kell is, mit e kettős cél elérésére cselekedni lelkem sugall*. És akkor léptem, fejedelmemhez leghűbb tizenhét évi katonáskodás után, hátramaradó életemet a hazának szentelvén, a nyilvános élet tövis-mezejére, s itt meg kell vallanom, *azon komoly elhatározottsággal*, hogy én fognám, ha senki más, nemzetünk egykori fényének

* A *Kelet Népe* 1841-ben iratott és jelent meg.

** Mily találó kritika az 1825-diki országgyűlés első felére s különösen az egy körben mozgó, önmagát ismétlő, előbb menni nem tudó ama két napi vitára is, melyet az előbbi szakaszban, részletesben vázoltunk.

megvetni alapját, vagy legalább ezen czélnak szentelni véglihegéséig földi pályamat. A nemzeti testben egy parányi, alacsony helyen álló kapitány, *nem csekélyebbet tűztem ki magamnak, valóban nem*; jóllehet senki — s remélem ez majd ki fog tűnni — *senki nem tekintette mélyebben a szándéklott kivitelnek lehetetlenséggel határos tömkelegébe, mint én.* És ez mennyire igaz, s én mennyire fogám fel szövevényes körülményeink között a *teendők sorát*, és céljaimhoz mily keserves utakon közelgeték, mind ezt most és más alkalommal minden lépés nélkül eléadandom. *Ítélni itteni állításaimról a jövőendő, melylyel érzem, hogy földi pályám s ittlétem némileg egybeszöve van*; addig is azonban annyit mondhatok, és ezt eldönthetlen bizonyossággal mutathatom be, *hogy semmit sem tettem rögtönzéseként vagy pillanati fölhevülés következtében, de minden lépteim, minden tetteim egy előre kiszámított messzeható tervnek szüleményei.* Vérem meggondolatlanul s kitűzött elveimmel ellenkezőleg soha el nem ragadott; mert nem szenvedelemből léptem a nyilvános élet mezejére, de kötelesség utáni elszántságból: minthogy véremnek felette kevesét tudtam becsülni több évvel ezelőtt s általán véve a magyar nemzetet inkább a jövőendőben szeretem, mint a jelenben.» *

Bár e sorok tizenöt vagy tizenhat évvel íratlak a korszak után, a melyről szólnak, s így feltehető, hogy a színezésben nem is egészen hiven fejezik ki a gróf

{ * *Kelet Népe*, 23—26. lap «Széchenyi — mondja Kemény, s ki lehetne e fölött más véleményben — a hazát egy költött életrajzzal mystifikálni nem akarhatta.» Mily nézetei voltak különösen az akadémia felállításának céljairól, s mennyire volt azokkal tisztában, kitűnik azon bő és beható fejtegetésekből, melyeket erre nézve 1842-ki akadémiai megnyitó beszédében (lásd alább I. sz. a.) s különösen annak első felében találunk.

akkori gondolatait s érzéseit; de lényegileg igazságukhoz kétség nem férhet.

Ugyanezt mondhatjuk Döbrentei következő szavairól is, melyek öt évvel íratlak a tény után, mely bennök említettetik s annál fogva utólagos elvonásnak is vehetők, a nélkül, hogy a tény valósága azért kétségbe vonatnék.

«Oly szándékkal ment ezen országgyűlésre gróf Széchenyi István, a nemzeti múzeum-alapító gróf Széchenyi Ferencz fia — írja Döbrentei 1831-ben * — *hogy közjóra áldozni fog.* Mindjárt az ülések kezdetekor a nyelvre fordult főfigyelme, s várt időt és alkalmat, melylyel a legszebb vágy kimondása más rokon lelkeket is melegen megragadó tettet szüljön, *a sok lassú készülétekből már tovább és valahára feljebb is emelöt.*»

Nem is első beszéde vala gróf Széchenyi Istvánnak a november 3-iki kerületi ülésen tartott. Először október 12-kén szólalt fel a főrendek tábláján; s e felszólalása, bár tartalmilag nem oly fontos, külseje által nyer különös fontosságot.

A főrendeknél addig kivétel nélkül latinúl folyt a tanácskozás. Az elnöklő nádor kedveért-e, ki nem igen tudott magyarul, ellenben klasszikus diák volt, vagy különben is, mert a főrendeknek, kik németül társalogtak, könnyebben ment a tanácskozás latinúl, mint magyarul? — tény, hogy midőn gróf Széchenyi István, a Homburg-husár kapitány, 1825. október 12-kén, a sérelmek tárgyában írt alsó táblai kemény nuncium védelmére *magyarúl* szólalt fel: ez, addig példátlan, valódi korszakos fellépésnek tekinteték. Oly általános feltűnést okozott,

* Döbrentei, id. h. 46. l.

hogy Szoboszlai még az nap sietett megírni debreczeni, barátainak: «*Epokát csinált* ezen a táblán gróf Széchenyi a kapitány, a ki Debreczenben volt, *mert ő magyarul szólalt meg.* — Én, úgymond, katona vagyok, s keveset tudhatok az ilyen dolgokhoz; de azért, jussom levén szólni, kérem: hagyassék meg a nuncium a maga valóságában. Ha én hűséges jobbágy nem volnék, nem viselném ezt a ruhát s fegyvert; azért szólok, mert hűséges vagyok. Ő felsége, mint jó atyánk, parancsolta, hogy öntsük ki kebelébe érzéseinket.»*

A példa hatott s még ugyanezen főrendiülésben, gróf Haller, gróf Esterházy Károly és József s b. Perényi magyar beszédekkel secundáltak a hazafias grófot.**

* *Adalékok* stb. III. Révész. 97. l.

** *Adalékok* stb. II. Vaszary. 71. l. — Széchenyi ezután is, valahányszor a főrendi táblán felszólalt, *mindig magyarul szólott* és rendesen az alsóház izeneteit pártolólág, vagy is ellenzéki szellemben, a mi a felsőházban természetesen kisebbségben maradt. Deczember 26-án a jobbágyoktól előre beszédett adónak a jövő évibe beszámítása (az u. n. imputatio) mellett, a statusok véleményében osztotva, beszélt. 1826. ápril 1-én pedig a híres *sistere*-szóvita alkalmával tartotta ama nevezetes feddő beszédét, mely régi parlamenti embertől is nagy bátorságúnak lett volna mondható, melyben a főrendek alkotmányos érzelmét egyenesen kétségbe vonta s igen kemény igazságokat mondott szemeikbe, s melyért az elnöklő nádor éles megrovását is vonta magára; melyben Ő fensége «csak a gróf néhai atyjának érdemei iránti tiszteletből nem akarja a felszólaló szavait erősebben sujtani, de arra figyelmeztetnie kell, hogy beszédét jobban válogassa meg s feddőzésektől tartózkodjék, mert a főrendek ismerik kötelességeiket s nem szorítottak ő méltóságának sem tanácsára, sem intésére.» — Nem a magyar nyelven való felszólalásért tehát — mint Bérnát Zsigmond fentebb említett s a Függelékben 6. sz. a. közlött levelében említi Wirkner állításaként — hanem felszólalása tartalmáért kapta Széchenyi ez erős leczkét a nádortól, a mi annál feltűnőbb volt, hogy Széchenyinek, az akadémiára tett nagyszerű alapítványa után, mely őt a közvélemény előtt oly nimbussal környezte, nem volt szüksége arra, hogy csak «apja érdemei iránti tiszteletből» kiméltessék; s bizonyosága mindenestre annak, hogy a grófnak ellenzéki fellépéseit s magyar beszédeit a főrendi táblán, bizony nem jó szemmel nézték. Naplójába Széchenyi ez esetről mindössze ennyit jegyez föl: «April 1. Eine lange Rede gehalten. Der

A figyelmet tehát Széchenyi, már november 3-iki föllépése előtt nagy mértékben magára vontá. A kerületi ülésekben természetesen nem szólhatott* — de a hazafias követekkel s a mágnások közül azon kevés fiatalabbakkal, kik a szabadabb eszmék iránt fogékonyak voltak, sűrűn érintkezett.

Ama napon is néhány ily barátjával együtt jelent meg a kerületi ülésre, hol a magyar nyelv ügye volt kitűzve. Közölt-e velök szándékából valamit? sőt magának is föltett szándéka volt-e, épen ily alakban, felszólalással s rögtöni ajánlattétellel lépni föl? az iránt semmi bizonyost nem tudhatunk. Naplóiban egy szó sincs erről. Általában följegyzései ez időből oly laconicusak, kizárólag egyes jelszavakra szorítkozók, hogy csak is maga számára, emlékeztetőül tett följegyzések jellegét viselik magukon.** Eszmék, tervek, megfontolások — merőben hiányoznak e följegyzésekből.

Nagy Pál beszéde s az azt követett tetszés-zaj után, Balogh János rövid nyilatkozatára alig figyelt valaki. Annál nagyobb lön a csend, a mint a hallgatóság közt

Palatin mich ausgemacht. «Aus Rücksicht für meinen Vater — sagt er — will er nicht so streng sein». Ich war ruhig, antwortete nicht.» De már előbb, hogy eltávolítsák az országgyűléstől, beparancsolták ezredéhez, a mit ő azzal parirozott, hogy beadta lemondását. 1826. február 23-án azt jegyzi naplójában: «György (valószínűleg gróf Károlyi) beszél, hogy Ferdinánd főherczeg volt az oka, hogy behíttak az ezredhez».

* Naplójában, szeptember 11-kéről, e följegyzés olvasható: «Circular-Sitzung. Leider konnte ich nicht reden».

** Ime, egy pár példa: «Sept. 12. Abends nach Pressburg» — «13. Im Comitathause Circular-Sitzung.» — «14. Sitzung im Saal der Magnaten.» — 25. Krönung. Bei dem Banket servirt.» — «26. Causarum direktor magyarul tánczolt. Quel courage!» — «oct. 17. Bellegarde resignirt, und Fürst Hohenzollern Kriegspräsident geworden. Jetzt herab mit den rothen Beinkleidern: Gesetze und Oekonomie studirt,» stb. stb. ily modorban.

álló Széchenyi, néhány lépéssel, a követek asztalához közelíte.

Beszéde hiteles szövegét nem bírjuk; bár mily rövid volt is az, s bár mily fontos nyilatkozatot tartalmazott, vagy tán épen fontosságánál fogva, mely mindenkit meglepett s minden figyelmet *tartalmára* fordított, szavaira azok sem tudtak pontosan s egyformán emlékezni vissza, a kik közvetlen közelében állottak.

Ponori Thewrewk így adja elő:

«Most a figyelmező sokaságot mélyebb csendesség lebegé körül; és a lánglelkű gróf, a neki tulajdon szpártai rövidséggel és magyar nemes szívűséggel, egy esztendői minden jövedelmét (60,000 ezüst frtot) az honi nyelv előmenetelére szentelé.»

Döbrentei pedig ekkép:

«Felszólalt gróf Széchenyi István: — Nekem itt szavam — mondá — nincs; az országnak nagyja nem vagyok; * de birtokos vagyok, és ha feláll oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejti, mely azzal segíti honosítnak magyarokká neveltetését: jószágaim egy esztendei jövedelmét feláldozom. Érett megfontolással teszem ezt, — mondotta még — azért *célra* vezettető felvi-gyázást kívánok, hogy a nemzetnek ajánlott *summa* haszontalanúl el ne pazaroltassék». **

Szoboszlai Pap István, a nagy tett erős benyomása

* Ezt, mint a felső ház tagja s tehát *az ország nagyja*, nem mondhatta. Azt igen, hogy: nekem *itt* (a követek kerületi ülésében) szavam nincs.

** Ez utóbbi feltétel, valószínűleg egy későbbi nyilatkozatából van véve vagy Széchenyinek, vagy az alapítók más valamelyikének, mikor — mint alább látandjuk — a tett alapítványok feltételeiről, biztosításáról s körülírásáról volt szó.

alatt, rögtön még az nap — bár rendes levélíró napja nem volt — megírta barátinak a két napi vita *eredményét*. «Most a beszédeket», úgymond, «még nem írom, halasztván ezt hétfőre. Hanem most csak azt jelentem, hogy *ma*, a sok discursust nagy ajánlások rekesztették be. Ugyanis gróf Széchenyi István, a kapitány, a magyar nyelv pallérozására s az erre a végre felállítandó társaság számára (Academie de la langue) egy egész esztendei jövedelmét ajánlotta, mely tehet mintegy 130,000 forintot váltóban. — «Nem azért teszem ezt, mondá, hogy vivátokat kapjak érte; nem is azért, hogy másokat hasonló tette tüzeljek. Ezt nem minden teheti úgy, mint én. Én nőtelen ember és katona vagyok. Jó barátim vannak, a kiknél én el tudok élni egy esztendeig úgy, hogy a magaméhoz nem nyúlok».*

A Tar Gáspár versiója im ez:

«Gróf Széchenyi István, lovas kapitány: Legszerencsésebb időpontja, úgymond, mindig az, melyben hazája iránt való határtalan szeretetét hazájának megbizonyíthatja. Ehhez képest megfontolván mind a (Nagy Pál által) javaltatott, messze kiterjedő intézet hasznos czélját, mind azt, hogy mint katonai szolgálatban levő, s már 33 esztendőt elért magános személy, kevéssel beérheti, s ha lehetnének is némely apróbb szükségei, azokat számos jó barátainak szivességek kipótolhatja, — minden jószágának egy esztendei jövedelmét az említett intézet fundusául felajánlja».**

Egyéb *forrásaink* a beszédről újabb versiókat nem

* *Adalékok* stb. III. Szoboszlai 82. l.

** *Adalékok* stb. I. Szilágyi István. (A Guzmics-féle naplóban, Vasarynál, csak a *tény* van közölve, *beszéd* nincs.)

adnak. *Színezést*, a Döbrentei előadása után, az újabb feldolgozók többet is az elégnél, de semmi hitelest.

A források összevetésével majdnem kétségtelen bizonyossággal megállapíthatjuk mit mondhatott Széchenyi.

Hogy neki ugyan szava *itt* nincs, mindazáltal megnyervén a szólásra az engedelmet, mint birtokos tesz ajánlatot egy magyar nyelv-mívelő intézetre, ha ilyen létesül. Nem ajánl számokban kifejezett összeget, hanem egy esztendei egész jövedelmét. (A *példa* így kétségtől nagybbszerű, mint lett volna amúgy. Később az összeg csakugyan 60,000 pforintban állapított meg.) Nem akar érdemet csinálni belőle magának; ő — mint katona és nőtlen ember — könnyebben teheti ezt mint más.

Az adomaszerű fordulat, melyet a későbbi írónál találunk: «Miből él a gróf egy évig?» — «Barátim majd eltartanak», — magában a beszédben foglaltatott s — szerényen és igénytelenül, a mint mondvá volt — jól is illett a nagy tettehez.

Az egyszerű, kendőzetlen beszéd hatását, — mely Petőfi ama versét juttatja eszünkbe: «Minden Demos-thenesnél szebben beszél a tett» — egyezően írják forrásaink. De ha nem írnák is, képzelhetnők-e másképp: mint hogy örömiadás, lelkesedett éljenkiáltások válták föl a meglepetés egy pillanati elámulását.

Majd egy követ kezde szólani. Nem tudjuk ki, mert *Vay Ábrahám*, — Borsod követé, az 1791-ki nagy Vay József fia, a Nagy Pál barátja, kinek oldalán is ült ugyan azon asztalnál — felállta s félbeszakította.

Örömkönnyei folytak végig arczain, s hangja a megindulástól remegett.

Annyira hatott reá, úgymond, a nemes tett, hogy

elérzékenyülésében szóhoz sem bírt mindjárt jutni. Most hangját visszanyervén, tőle telhetőleg* igyekszik ő is követni a szép példát s ugyanazon intézet alapjára ő is felajánl 8,000 pengő forintot.

Ugyanazon asztaltól felállva gróf *Andrássy György*, Torna vármegye követe, 10,000 pengő forintot ajánl föl.

S ismét a követek asztalain kívül, a Széchenyivel együtt álló csoportból lépe elő a fiatal gróf *Károlyi György* deli alakja, még alig pelyhedző bajusza- és szakállával, halvány rózsapírral arczain, mintha csak Vörösmarty «Eger»-jében az ifjú Pető gyönyörű leírását tesztitené meg:

«Túri süveg koszorúzza fejét, rá tűzve fehéren
Habzik az ékes toll s rózsás arcokra vet árnyat,
Melyeken a komoly elszánás nagy gondolatával
Harcba vegyült szépség, hős lelke vonásait írja,
S erre, hogy olvassák, két barna szem önti világát.»**

— s nemes lelkesedéssel, jószágainak esztendei felejedelmét, mely utóbb 40,000 p. forintban szabatott meg, ajánlá föl a létrejövendő Magyar Akadémia alapjára.***

* «Elfeledve, hogy ő tizenegy élő gyermek atyja . . .» írja P. Thewrewk, id. h.

** Így látjuk őt, fiatal szépségében, az akadémia képes teremében felüggesztett állóképen, mely épen ez évből (1825) való s Párisban festett aquarell képének hű másolata.

*** Gróf Károlyi György alapítványának mennyiségével forrásaink nincsenek tisztában. Ő, úgy látszik, feltételelesen tette először az alapítványt. «Évenként — míg él — ezer frtot ajánlott, ha egyszerű nyelvművelő társaság áll; ha pedig oly magyar akadémia áll föl, mely a katonai tudományokat is művelni fogja, esztendei fele jövedelmét ajánlja föl.» Így Tar. A Guzmicsnapló az esztendei féljövédelmet és, az évi 1000 forintot és felajánlhatja a gróffal. Szoboszlai szintén alternatív ajánlatot említ, mint Tar., de «mintegy 50,000-re» teszi a félévi jövedelmet; P. Thewrewk csak a félévi jövedelemről szól, melyet zárjelben 40,000-nek mond; s Döbrentei szintén csak a fél-

«A haza ezen buzgó fiainak — így végzi följegyzéseit e napról Tar Gáspár — a haza iránt lángoló és cselekedettel megbizonyított szeretetöket a haza képviselői közönségesen örömezzésekkel értvén és elfogadván, az ajánló hazafiakat többszörözött *éljen*-kiáltásaikkal tisztelték meg s *ezt az országos gyűlésben is* előterjeszteni s neveiket, ajánlásaikkal együtt a törvénykönyvbe bevitetni kívánták».

Az alapítás ténye (*a négy első alapító nemes áldozata*) után a kerületi ülésben történekről többé forrásaink még ennyit sem szólnak. Nagy események után csak a lényeg marad a szemtanúk emlékében, annyira elfoglal az minden elmét, hogy a mellékes dolgokról, mi történt, hogy' történt, senki sem tud.

A Guzmics-féle napló ennyit ír: «A november 3-án tartatott kerületi ülés azon édes reménnyel oszlott el, hogy a magyar nyelv egészen lábra kapván, a felállítandó Tudós Társaság azt idővel annyira fogja pallérozni, hogy a többi európai tudós nyelvekkel egy karban lesz». —

Hogy az ajánlások tétele után még folytak beszédek, ha csak e nagy tényről is, a kerületi ülésen, abból következtetjük, a mit Szoboszlai említ: «Persze — úgy mond — hogy nagyon megköszönöttek az ajánlások. Kiváltképen Széchenyire nézve előhozta Ragályi Tamás, hogy annak a nagy embernek a fia teszi ezt, a kinek köszönheti már az ország a maga közönséges bibliothekáját stb.»

esztendei jövedelmet említi, határozott összeg nélkül. A kérdést a később beadott *alapító s kötelező levél* dönti el, mely az összeget határozottan 40,000 forintban állapítja meg.

S maga az első alapító? Széchenyi az általa tett alapításról egy szót sem szól naplójában.

E napról mind össze ennyi van följegyezve.

«Nov. 3. In der Circular-Sitzung gesprochen und mich mit allen meinen Landsleuten verfeindet.»

Egy betűvel sem több.

Meghasonlott, ellenségeskedésbe jött hazája összes fiaival? Hogy értsük ezt? Az irónia ellentéte alá akarja-e takarni nemes tettét, mely neki az ülésben tapsokat és magasztalást szerze s melyről bizonyos lehetett, hogy minden hazafi által örömlelkedéssel fog üdvözöltetni? — Vagy azt sejti, hogy a mágnások többsége, a közönyösek, a maradiak, a hazafiatlanok, az udvar-szolgák, emiatt csakugyan ellenségeivé fognak válni? talán a nap folytában hallott is már ilyes nyilatkozatokat, s este, szive őszinte elkeseredésében jegyezte, ama — másképp érthetetlen — szavakat naplójába? Talán az «alle meine Landsleute» alatt «alle meine Standesgenossen»-t ért, mint főrangúaknál szokás, csak rangbeli-eiket venni ember- és honfi-társ számba.

Bármily valószínűség szóljon is, első tekintetre az utóbbi föltevés mellett, én az elsőt tartom valószínűbbnek. Még önmaga előtt sem akart, dicsekedni mintegy, áldozatával — s ama szavakkal álcázta nemes tettét.

Néhány nappal s néhány lappal később, — a bekötött könyvbe rendesen csak a papír egyik oldalára irt napló egyik lapjának a hátuljára — a december 3-ki följegyzésnél, az akademiára addig a napig tett ajánlatokat jegyzi fel s pedig idősorban; s így az első tétel ez: «Ich ... 60» (t. i. ezer) * A négy első alapi-

* Különös, hogy gróf Károlyi György e jegyzékben csak 30,000 forint-

tón túl akkorig még e nevek és tételek állanak: gróf Széchenyi Pál 10; gr. Esterházy Mihály 8; gr. Batthyány Ker. János 8; gr. Károlyi István 10; gr. Károlyi Lajos 10. (ezer.) *

Térjünk vissza elbeszélésünk fonalához.

Másnap, november 4-kén — a küldöttség dolgozván a deputationálisokon — kerületi ülés nem tartatott.

November 5-kén először is az a határozat hozatott a kerületi ülésen «hogy a tegnap-előtti szép ajánlások a magyar nyelvre, fölvétesse a diáriumba s az ezen szent czélra (Nagy Pál által) projectált adakozási aláírás mind itt, mind a mágnások tábláján nyitassék meg.»**

November 8-kán a négy első alapító, a Nádorispán-hoz és az országgyűlés mindkét házához intézett kérelemlevélben, írásban is megújította ajánlatát; ***) s ez

tal szerepel. A «félévi jövedelem» összege még ekkor, úgy látszik, nem volt megállapítva; az alapító levél későbbi keletű.

* Ime a jegyzék, eredeti alakjában:

Ich	69
Vay	8
Andrasy	10
Karoly	30
Mein Bruder Paul	10
M. Esterh.	8
B. Batthyányi	8
St. Karoly	10
Louis Karoly	10

154.000 C. M.

** A november 5-ki tárgyalást, mely a körül forgott: az alapítók szabassák-e meg alapítványaik hova s mikép fordításának feltételeit, vagy ez már az országgyűlés joga — részletesebben adja *Tar (Adalékok stb. I. Szilágyi István 35—36. ll.)*. Én a részleteket mellőzhetni véltem, miután a nézeteltérések a november 8-án az alapítók által a nádornak beadott nyilatkozatban kiegyenlítetttek.

*** Még ez ajánlásban sincs számokkal kitéve sem a Széchenyi, sem a Károlyi György ajánlata. Amaz itt is egy évi, emez félévi jövedelmét ajánlja fel. — Lásd a Függelék 1. sz. a.

ajánlatlevelet a nádor, ugyanaz napon «kegyelmesen vette át a Vay Ábrahám kezeiből s megígérte hogy az intézetnek örömmel lesz pártfogója» — mint erről Vay, követtársával Ragályival együtt, Borsod vármegye rendeit november 9-kéről kelt jelentésében értesíté. *

E levélben az alapítók arra kérték a nádort és a rendeket, hogy az intézet pártfogóságát a nádor vállalván el, az igazgatás egy, először s ezúttal az országgyűlés által választandó tizenhárom férfiúra bízassék, kik előlölőjüket évenként válasszák, a halál által az igazgatóságban esendő ürességeket pedig szintén szabad választás által (a hazafiak közül) töltsék be. Kérik továbbá a rendeket, hogy az intézetet «szokott bőkezűségeikkel s nemes buzgólkodásukkal vegyék pártfogásuk alá» — s «országos deputatiót rendeljenek ki, mely velők (az alapítókkal) egyet értve, az intézet alapszabályait dolgozza ki» — végre pedig «hazánk jó atyjának, Felséges királyunknak ajánlják, hogy ennek lételet articulussal (törvényczikkkel) megengedni s kegyelmesen ápolgatni méltóztassék».

E folyamodás csak 1826. február 15-kén került az országgyűlés — jelesen a követi tábla — nyilvános aktái közé. ** Időközben azonban, s már november 21-kén, benyújtatott a négy alapító részéről — s ismét Vay Ábrahám által — az alakítandó Tudós Társaság tervének Alaprajza. ***

1826. januárius 28-kán, a Statusok (követek) táb-

* Lásd a Függelék 2. sz. a.

** L. Az 1825—7-iki Országgyűlés Írásai (Acta Comitiorum) I. kötet. 184. lapján (XLIX. szám; LVII-ik ülésben).

*** U. o. I. köt. 253. lapján (latin) és 270. l. (magyar szövegben).

lája, országos ülésben, elfogadván a «kerületi ülésekben készített és országos ülésben rostáltatott javallatát az ország előkellő sérelmei és kívánságai eránt a Főrendekhez küldendő izenetnek» * — ebben, a magyar nyelvre vonatkozó tétélek ** során elmondja a magyar akadémia alapítására történt ajánlásokat is, a négy első alapító: Gróf Széchenyi István, Vay Ábrahám, Gróf Andrássy György és Gróf Károlyi Györgyét, s utánok (mi pedig nem a november 3-ki kerületi ülés szinén történt), hogy «idősb Pálffy Ferencz gróf, *pro hic et nunc*, évenkénti 1000 forintot váltóczédulában, ajánlott fel» ***

* U. o. I. köt. 147—172. ll. (XLII-ik sz., XLIV-ik ülésben).

** «Mindennél inkább igényli, úgymond az izenet, a KK. és RR. gondját és gondoskodását, a nemzeti nyelv hathatósabb művelése és terjesztése.» Ennek eddigi elhanyagolt állapotát s annak okait hosszasan és részletesen kifejtván, a kívánalmakat a következő fő pontokba foglalja össze: 1. A Helytartó Tanács s minden kormányzások igazgatási hivatalos nyelvét a magyar tétessék, 2. Hasonlókép a kir. Kuria és a törvényszékek ítéleteiben. 3. Az országgyűlés naplói (jegyzőkönyvei), izenetei, hat év multával kizárólag magyarul, magok a törvények pedig, már a jelen országgyűléstől fogva hasábosan magyarul és latinul irassanak. — 4. Hivatalokra, magyarul nem tudó egyén ne alkalmaztassék. — 5. Az iskolák nyelve magyar legyen. — 6. Tudományos művek magyarra fordítására társaság alakíttassék. — 7. Pesten nemzeti színház állíttassék. — 8. A pénzek magyar köríráttal veretessenek. «A magyar nyelv művelése és terjesztése fölötti e tanácskozások közben — folytatja az izenet — értesültek a Rendek, hogy gróf Apponyi Antal Bécsben levő tudományos könyvtárát Pozsonyba átszállíttatni és nyilvános közönyvtárrá tétetni rendelte; s alig értesültek e dicséretes tényről s határozták azt a jegyzőkönyvben megörökíttetni, midőn, és pedig kerületi ülés szinén, a nyelv felvirágoztatásának eszközeiről folyának a tanácskozások, gróf Széchenyi István nem csak a magyar évkönyveket ékesítő Széchenyi névnek, de törzse érdemeinek is örököse, hazája és honfitársai iránti nemes szeretetből s a nemzeti nyelv előmozdítása céljából» — egy esztendej jövedelmét stb.

*** A február 15-ki (LVII.) ülésben kérdés intéztetvén az iránt, mikép jő ez ajánlás a négy első alapítóé mellé, holott ez a november 3-ki ülésben nem tétetett, Vay Ábrahám kijelentette, hogy ez ajánlás a négy alapító által a nádorhoz intézett nyilatkozat benyújtása után tétetett, minél fogva az izenet ekép módosítandó.

«mely példás nyilatkozatok általános helyesléssel fogadtattak, de kitünőbb magának az érdemes tettnek fennmaradó dicsérete, s biztos annak megnyerendő áldása, mi a derék és érdemes hazafiak lépteit elmaradhatatlanul kíséri mindig.»

«S valamint — folytatja az izenet, — az ily szerencsésen kezdett alapítás folytatása még a jelen országgyűlés alatt várható, úgy a KK. és RR. mind az alapító uraknak fen kívánják hagyni hogy saját nézeteiket, úgy a célra magára mint az ügyet illető magok befolyására nézve bizonyos tervezetben kifejtsék, mind pedig, Ő Felségéhez esedezni kívánnak, hogy mind e megerősítendő tervezetet, mind az eddigi s még ezutáni ajánlattevők neveit, külön törvényczikkbe igttattni kegyelmesen engedje.»

Végre, a «haza oltárára letett» Marczibányi-alapítványnak törvényczikkbe igttatása iránt felkérni kívánják a RR. Ő felségét.

A Főrendek ez izenetre adott, és a követek házának 1826. február 17-kén tartott ülésében fölvelt válaszukban,* többi közt arról értesitik a Rendeket, hogy közülök is többen kívánnak járulni «az általok is a legnagyobb lelki örömmel fogadott» ajánlatokhoz, névszerint: báró Szepessy Ignác erdélyi püspök, Kopátsy József veszprémi püspök, gróf Cziráky Antal tárnokmester, gr. Illésházy István, főasztal-mester, Hg. Batthyány Fülöp Vas, gr. Erdődy Károly Varasd, gr. Keglevich János Bars vármegyék főispánjai, végre Ürményi Ferencz a magyar tengerpart kormányzója; s maga az előlülő fő-

* Acta Comitiorum. I. k. 192. I. LIV. szám LIX. ülés.

herczeg Nádorispán is ajánlkozott, hogy a magyar nyelv mívelését és terjesztését, a köz- és a vallás-oktatással együttessen előmozdítandja. *

Ugyanez ülésből — melyben még az a kellemes meglepetés is érte a Rendeket, hogy a Nádor felesége, Mária Dorottya főherczeg asszony, a hozzá magyar nyelven intézett új évi üdvözletre szintén magyarul adott feleletéről tett a megbizott küldöttség jelentést, — t. i. február 17-kéről «elegyes küldöttség» neveztetett ki, a felállítandó Magyar Tudós Társaság szervezetére nézve Vay Ábrahám által (a más három első alapító nevében is) — s annak különösen a vallásos oktatás körére is kiterjesztését czélzólag Szepessy Ignác erdélyi püspök

* A főrendek ez ajánlásai, mint formában s összegben határozatlanok s tulajdonkép eredmény nélkül is maradtak, úgy nem is a Széchenyi által szándékolt akadémiára szólottak, sőt nem csalódunk, ha azt hisszük, hogy egyenesen *az ellen intézett* sakkhúzás akartak lenni. Szepessy püspök, kinek benyújtott ellentervéről alább a maga helyén bővebben lesz szó, nem *nyelv-mívelő* s irodalmi és tudományos társaságot, hanem *nyelvtérjesztő*, és pedig iskolák, jelesen tanítóképzők s tankönyvek által a nyelvet erőszak nélkül terjesztő intézetet akart; ő ennek költségét évi 6000 forintba s így tőkében 100,000-re tette, nagyon is szűkös számítással. S ilyenre, és nem akadémiára, ajánlottak: herczeg Batthyány Fülöp 10,000 frtot (később, mikor ebből nem lett semmi, az akadémiára 40,000-et), gróf Keglevich János 2000-et, Kopácsy József veszprémi püspök 1000-et; az ország primása, Rudnay érsek pedig «a magyar nyelvnek a vallásoktatással együttesen terjesztése és mívelése céljából, két, mindenkép alkalmas és tanult s általa bőkezűen díjazandó hitoktatót ígért Pesten tartani». — Mikép fogta föl ez eltérő ajánlásokat maga Széchenyi, 1842-iki akadémiai megnyitó beszédéből kivehetjük, hol, világosan körvonalozva a nyelvtérjesztő s tanító-képzőkre irányzott tervezetet s czáfolva, tizenhét év múlva is, annak czélszerűségét, többi közt így fakad ki ellene: «akkor, midőn akadémiánk születék, nem egy, mást esz-közlő, félre vonó javaslat gördítettett elönkbe, s mi minden megmutathatás (érvelés vagy okadatolás) nélkül csak úgy győzheténk az k nagy tömegén, hogy t. i. mi *sem* mást, mint philologiai társaságot, *sem* többet, mint bel-terjűleg működő, állítani nem akarunk, sőt ajánlatainkat visszahúzni vagyunk inkább készek.» — (Lásd alább: Széchenyi elnöki beszédei I.)

által benyújtott *Tervek* megvizsgálására s azok iránti vélemény adásra.

E bizottság a Rendek közül és pedig a királyi tábla részéről: Kárász Miklós ítélőmester, Kovács József táblai bíró, Horvátország részéről: Osegovics István, az egyházi rendből: Csausz István kalocsai, Kolosváry Sándor veszprémi káptalani követ, a vármegyék részéről: Bartal György, Pozsony, Nagy Pál, Soprony, Péchy Imre, Pest, Végh Ignác, Fehér, Izsák Sámuel, Szathmár, Vay Ábrahám, Borsod, gr. Andrassy György, Torna, Jakabfi Simon, Krassó-vármegyék követei, a jelen nem levők (absentium) részéről: Csiba Ernő, a királyi városok részéről: Boráros János, Pest, Kis József, Szeged városok követeiből alakított meg; s ez a Főrendeknek rögtön tudtúl adatván, még azon ülés alatt megjött az izenet, hogy részökről a Nádor által Báró Szepessy Ignác erdélyi püspök, Végh István koronaőr, gr. Esterházy József, Zemplén, gr. Zichy Ferencz Biharvármegyék főispánjai, Báró Mednyánszky Alajos, Báró Pongrácz József, és mint ajánlók: gr. Széchenyi István* és gr. Károlyi György — neveztetek ki ugyanazon bizottság tagjaivá.**

A bizottság, megalakulván, maga elnökévé Végh István koronaőrt választotta s munkálkodását február 21-kén meg is kezdette.

Hivatalos adataink a bizottság munkálkodása folyamáról (természetesen) nincsenek, Széchenyi pedig, egye-

* Széchenyi már február 16-án írja naplójába: «Ich wurde zu einer Deputation, über die zu errichtende Akademie, vom Palatinus benannt».

** Az 1825—7-iki országgyűlés Jegyzőkönyve, *Diarium Comitiorum*, I. köt. 681. 2. l. (LIX. ülés.)

düli forrásunk e részben, szófukarságánál fogva, csak egy-két szót vet oda naplójába. Így, február 26-kán: «Reggel Vayhoz, megbeszélni az akadémia ügyét. Este küldöttségi ülés. A Nagy Pál és Vay hiusága összeütközésben. Nagy egészen új fordulatot akar adni a dolognak, mi által az ügy nyerhetne, de Bécsben elfogadhatatlanná válnék.» — Február 28-kán: «Vayval veszekedtem; de sikerült őt rábeszélnem hogy délután eljőjön a bizottságba s ott az akadémia *tervét befejeztük.*» *

Ha ez utóbbi kifejezést a napló 1828. márczius 22-ki következő följegyzésével: «Mit den Hauptlineamenten des Tudós Társaság fertig» — összevetjük, amazt úgy kell magyaráznunk, hogy nem az *akadémia tervét* fejezték be, hanem a bizottsági tárgyalást — s talán jelentést — a Vay és Szepessy-féle tervek fölött; míg az 1828. márczius 22-ki följegyzésben, mint a maga helyén látandjuk, egészen másról (az akadémia alapszabályai megállapításáról) van szó.

A kinevezett elegyes bizottság ugyanis, már márczius 15-kén beadta jelentését,** melyben előadta, hogy «Végh István koronaőr elnöklete alatt, február 21-kén megkezdvén tanácskozásait, a Vay Ábrahám által, másik három alapító társa nevében is benyújtott tervet behatólag megvitatta s azt, az általa megállapított szerkezetben bemutatja.*** Mivel azonban, az ekép alakítandó

* A naplóban ezek is németül állanak.

** *Acta Comitiorum* I. köt. 250. l. (LXXIX. sz. LXXV. ülés.)

*** E *terv*, rövid bevezetés után, mely az alapítás tényét említi föl, előadja az I. §-ban a *Magyar Nemzeti Tudós Társaság Célját*, «mely a tudományoknak és szépművészeteknek magyar nyelven való művelése, s ez úton egyszersmind a nyelvnek mind ékesebbé tétele, mind bővítése és terjesztése.» Ehez képest II. §. *A Társaság teendői*: 1. A nyelv művelése. 2. Tudomá-

Tudós Társaság célja, az alapítók értelméhez képest is, a nyelvnek csak belterjes (intensiv) fejlesztése és művelése, — annak az egész országban külsőképen való terjesztéséről is gondoskodni s arra eszközöket keresni,

nyos művek magyar nyelven iratása és kiadása, és pedig négy tudomány-szakban, u. m. *a)* philologiai, *b)* philosophiai, *c)* matematikai és *d)* physikai — mely felosztás kibővítése vagy további osztályozása magának a megalakulandó társaságnak hagyatván fenn. 3. Megjelent munkák bírálata. 4. Nevezetes (idegen, klasszikus) munkák kiadása. 5. Pályakérdések kitűzése. 6. Jutalmak osztása. 7. A nemzeti színészet felvirágoztatása iránti gondoskodás. — III. §. A *Társaság alkotó tagjai*. Pártfogó, — Ő Felsége a király képviseletében — József főherczeg Nádor; továbbá 1. az *igazgatóság*; most először a négy első alapító által maguk mellé még kijelölendő s a Nádor által Ő Felségének megerősítés végett felajánlandó 21, négyökökkel együtt 25 tagból, az azután halál által támasztott ürességeket, ismét élethosszig tartó választással, maga e testület fogván betölteni. Ezek választják magok közül az elnököt, évenként. — 2. *Rendes tagok*, a négy szakosztály szerint 3—3, összesen 12; eleinte azonban az első (nyelvtudományi) osztály feladata lévén legnagyobb s annak a művelői is legszámosabbak, abba 6, a többibe 2—2 tag választandó, most először az igazgatóság által, azután az igazgató és rendes tagok szavazataival. Mivel ezeknek fizetést kell húzni, számok azért határoztatik ily kevésre, idővel — az alap növekedésével — szaporíttatni fog. Közülök választatik, az igazgatók és rendes tagok szavazataival, a titokok. Rajtok kívül még a pénztárnok. — 3. *Becsületből való tagok*, irodalmi és tudományos magyarok közül minél nagyobb számmal választandók, mivel ezek közül lesznek utóbb a rendes tagok; (ez a kategoria tehát nem a mai tiszteleti-, hanem a levelező tagokénak felel meg). — 4. *Cselédek*. — IV. A *Társaság állandó helyéről* határoztatik, hogy az szabad kir. Pest városában legyen; s *épületéről*, kimondatván hogy ohajtandó, hogy a M. Tudós Társaság, a város valamely előkelő helyén, saját, megfelelő épülettel bírjon. (Ez ohajtás az akadémia megnyilta után csak harminczhat évvel ment teljesezésbe.) — V. Az *ülések* rendéről: az évi (nagy) gyűlések rendszeren augusztusban tartassanak, ekkor legyenek a tagválasztások és jutalomosztások; osztályülések hetenként. — VI. A *társaság* alapítványait, az eddig tett s ezután teendő ajánlatok alkotják, melyek kamatainak hatodrésze mindig tőkésítendő. — VII. Az évi (normál) *költségvetés* egyelőre 22,517 forintban állapíttatik meg. (12 rendes tag fizetése, egyenként 400 frttal; titoknaké, rendes tagi fizetésén felül 600 frttal; pénztárnoké 600 frt; szolgálké 400 frt; pályakérdésekre 4000 frt; a legjobb két munka jutalmául 2000 frt; rendkívüli segélyekre 3000 frt. Elegyes költségekre, jelesen házbérre 2000 frt; a ház fentartására 400 frt; postaköltségre 1000 frt; előre nem láthatókra 500 frt stb.)

a bizottság a maga feladatától idegennek nem találván, az e czélból Szepessy Ignác erdélyi püspök s bizottsági tag által benyújtott tervezetet is fontolóra és tárgyalásba vette s szintén bemutatja. *

«A bizottság véleménye e két tervre nézve röviden oda ment ki, hogy mind a két — t. i. a Tudós Társaság és a Nyelv-terjesztő intézmény iránti — tervezet külön-külön véve üdvös és egymás mellett megállhat s kivihető, terjesztessék mind kettő Ő Felségének legfelsőbb helybehagyása alá.

A bizottság azt a fölvetett kérdést, mi módon s mennyiben volna a felállítandó Tudós Társaság a Nemzeti Múzeummal kapcsolatba hozandó s talán egy igazgatás alá vehető; — miután a vele közölt okmányokból meggyőződött, hogy a nemzeti múzeum alapító levele, annak bármely más intézettel való összekapcsolását kizárja, elejtendőnek találta.

Ellenben a nyelv-művelésre és egy valaha felállítandó magyar Tudós Társaságra tett egyéb alapítványokra, jelesen a Szlavniczai és Lukai Sándor István-, a Marczibányi-család-, és az özvegy Motesiczky Jánosné gróf Pongrácz Terézia-féle alapítványokra a bizottság

* A B. Szepessy Ignác erdélyi püspök által «benyújtott *Vélemény*, a magyar nyelv terjesztésére és az ország s kapcsolt részei összes lakosaival kényszer nélkül megismertetésére alkalmas eszközökről» szól. Előre bocsátva a magyar nyelv jogosult voltát az államélet minden ágaiban, annak s azzal együtt a közművelődésnek terjesztésére Társulatot kíván, mely I. Nyelvtanok, tankönyvek, különösen minden felekezeti hittani könyvek iratása és kiadása, végre négy tanítóképző intézet (Szombathelyen, Komáromban, Miskolczon és Szegeden) felállítása által mozdítsa elő a célt. II. Az erre szükséges költségekről, alapítványok és segélyek gyűjtése s a kiadványok jövedelme által gondoskodjék. — III. Megszabja az intézet igazgatása s kormányzata módját. — IV. Tisztviselőit és szervezetét. — V. A költségeket egyelőre 6000 frtra teszi.

kiterjesztette figyelmét s az azok iránti gondoskodást az országgyűlés figyelmébe ajánlja.*

E bizottsági jelentés a Karok és Rendek április 1-én tartott ülésében vétetett érdemleges tárgyalás alá; arra tett észrevételeiket egy a Főrendekhez intézett Izenetbe foglalták, mely a két — ugyanoda átteendő — terv kísérő leveléül szolgáljon.**

Észrevételeik közt a legnevezetesebb, hogy a Tudós Társaság tervének II. 2. pontjában tervezett négy szakosztály helyett hatot javasolnak, és pedig 1. nyelvtudományi-, 2. bölcsészeti-, 3. *történelmi*-, 4. *jogtudományi*-, 5. mennyiségtani-, és 6. természettudományi szakosztályokat (a 3. és 4. alattiakkal egészítvén ki a szervezetet), s a tizenkét rendes tagot kettőnként kívánják a hat szakosztályra felosztatni.

A nyelv-terjesztő intézet (Szepessy-féle) tervezetét illetőleg csak azt az észrevételt teszik, hogy a négy vidéki tanítóképző intézet igazgatása kire bizassék, az iránt a terv nem intézkedik, az tehát ez irányban kiegészítendő.

Ezalatt az 1825. november 3-ki első alapítókhoz újabbak is járultak, gróf Batthyány (Ker.) János, 1826. márczius 7-kén, törvényes bizottság előtt kiállított alapító levelében*** 10,000 pengő forintot, gróf Esterházy Mihály† és ifj. gróf Esterházy Károly†† ugyanazon napról s

* A Sándor István és az özvegy Motesiczky-né-féle alapítványok mibenlétéről szóló külön jelentés a február 15 ki (LVII.) ülés iratai közt L. sz. a. áll. (*Acta Com.* I. k. 186. l.)

** *Acta Comitiorum* I. k. 302. l. (XCV. sz. LXXXIV. ülés.)

*** *Acta Comitiorum* I. k. 246. l. LXXXVI. sz. LXXXIV. ülés.

† U. o. I. 247. l. LXXVII. sz. LXXXIV. ülés.

†† U. o. I. 248. l. LXXVIII. sz. LXXXIV. ülés.

hasonló ünnepélyességgel kiállított alapító leveleikben szintén 10—10,000 forintot köteleztek, ugyanazon feltételek alatt, mint az első alapítók.

Magok az első alapítók is beadták, most már ünnepélyesen kiállított s kötelező alapító leveleiket, és pedig gróf Széchenyi István, a maga egy évi jövedelmét 60,000-, gróf Károlyi György pedig félévi jövedelmét 40,000 forinittal pp. váltva meg.*

* U. o. II. k. 591—3. II. Gróf Széchenyi István (CIV. ülés CV. sz.) a többi közt ezt írta alapító levelébe: «Nevezetesen kikötöm, hogy ezen magában álló, maga által kormányozandó, csupán tudományos intézet, semmi más intézetekkel soha össze ne köttessék, hanem ártatlan tudományos foglalatosságait királyom és hazám egyesített javára, és csak arra, magában csendesen folytathassa.» *Ugyanazon* alapító levélre vannak rávezetve, gróf Széchenyi aláírása és pecsétje után, először Vay Ábrahámnak 8000, azután gróf Andrássy György nevében s megbízásából gróf Széchenyi Istvánnak 10,000, végre gróf Károlyi Györgynek 40,000 frtról szóló alapításaik, kik külön feltételeket nem tesznek, hanem a Széchenyiéihez járulásukat jelentik ki. Széchenyi a maga egy évi jövedelmének 60,000, gróf Károlyi György a maga félévi jövedelmének 40,000 frtra határozását ezen zárjelbe tett hozzáadással teszik: «a nélkül, hogy ennek jövedelmeim meghatározására nézve legkisebb következése lehessen valaha.» — E féltékeny kikötésre *Liebenberg*nek, gróf Széchenyi István jószágigazgatója s különösen megbízott emberének (kinek szavára mindenben nagyon sokat adott s kívül — mint számtalan levele tanusítja — nem mint alárendelt tisztjével, hanem mint bizalmas benső barátjával bánt), 1825. november 19-kéről (tehát az alapítás után 16 nappal), Sopronból írt levele (*Akadémia* cz. csomag 8. sz.) adta az eszmét. Megérdemli e levél, hogy annak az akadémiára vonatkozó részét egészen közöljem. «Ugy látszik, legnagyobb szükségünk egy *Académie Hungarica*-ra van, a milyen az *académie française*, vagy a milyen az *academia della Crusca* volt; mely csak a magyar nyelvvel, azaz magyar szótárral és nyelvtannal foglalkozzék, mert míg ez a kettő rendben nincs, magasb műveltségre nem számíthatunk. — Nem lesz kellemetlen Nagyságodnak, most a *Convers. Lexicon*ból az *Akademie* című czikket elolvasni; sok igen érdekes dolgot tartalmaz, azért küldöm is a *Conv. Lex.* első kötetét. Továbbá a *Dictionnaire de l'Académie française* előbeszéde is igen érdekes e tárgyra. — Pozsonyban sokak által hallottam a Nagyságod jószágai számadásának átvizsgálását emlegettetni s lehetnek oly indiskkrét emberek, a kik ezt követelhetnék. Ha tehát Nagyságod oklevelet állít ki az akadémiára tett ajánlatáról, *nagyon czélszerű lesz az összeget határozottan*

Rögtön a terveknek bizottsághoz utasítása után pedig, 1826. márczius 17-kén, gróf Teleki József, a nagynevű László méltó fia, a Marczibányi-jutalom egyszerre kétszeres nyertese, maga és testvérei Ádám és Sámuel, úgy mostoha anyjok, második Teleki Lászlóné b. Mészáros Johanna s ettől való féltestvérök László nevében a Nádorhoz és az ország Rendeihez benyújtott nyilatkozatban* kijelentette, hogy közös atyjuk, gróf Teleki László által szerzett s reájok örökül szállt — közel 30,000 kötetet tevő könyvtárukat a felállítandó Tudós Társaság tulajdonába bocsátják, csak azt kötve ki, hogy az, más könyvekkel össze nem elegyítve, mindig Teleki-könyvtár nevet viseljen, e végből a könyvek, mint ehhez tartozók, nyomtatott bélyeggel megjegyeztessenek; ígérlik, hogy míg élnek, a könyvtárt ezentúl is gyarapítandják, a mindig a társaság rendes tagjai közül (meghatározott módon) kinevezendő könyvtárnok évi 300 forint fizetésére egyúttal 5000 forint alapítványt is tevén le.

Gróf Széchenyi Pál pedig, az István testvérbátyja, márczius 20-kán kelt alapító levelével 10,000 forintot alapított, ugyanazon feltételek alatt és kikötésekkel, melyekkel öcscse.

Az ország előkelő (elsőbb rendű, vagy sürgősebben

kitenni; 50 vagy 60 ezer pforintra. Részemről az előbbi ajánlanám; mert jövőre, subsidiumok, dona gratuita, insurrectionalis reluitiok stb. alkalmával inkább szeretnék 40, mint 50 ezeret.» — Széchenyi ezúttal — az összeg meghatározásában — nem hallgatott eszélyes barátjára, hanem — saját nemes lelke sugallatára! — Az előbb idézett *Acták* mindjárt következő CVI. száma Justh Gábor, Turóc vármegyei birtokosnak a követi tábla elnökéhez, a personalishoz, akkor már Majláth Györgyhöz intézett és 1000 forintot alapító nyilatkozata áll.

* *Acta Comitiorum* I. k. 281. l. LXXXIII. sz. LXXVII. ülés.

orvoslandó) sérelmei iránti felirat, az ország mindkét táblája által végre egyező értelemmel megállapíttatván, 1826. április 17-kéről terjesztetett a Felség elé. *

E sérelmi fölíratban, az ország legsürgősebb kívánatai közt, előterjesztetett ** a M. Tudós Társaság felállítása iránti kívánság is, elősoroltatván az arra az ország Rendei körében eddig tett alapítványok, valamint a Főrendek körében tett — s főlebb említett — határozatlan ajánlások, úgyszintén a már régebbi, Sándor István, özvegy Motesiczky-né- s Marczibányi-féle alapok miben léte; s mindezek megerősítése és a M. Tudós Társaságnak törvény által leendő felállítása és az alapítványoknak is törvénybe iktatása kéretett.

Hat nap híjján egy egész évig váratott magára a kegyelmes királyi válasz, e sérelmi fölíratra s abban az akadémiát illetőleg előterjesztett kérelemre is.

Ez év azonban nem telt el gyümölcstelenül az akadémia megalapítására, illetőleg alapjainak növekedésére nézve. Sőt talán e késedelem használt annak épen. Magyar természetünk, mely addig buzog valamiért, a míg nincs meg s csak vágyaink tárgya, a meglevőt pedig lanyhábban istápolja mint kellene — ez évi várokozás alatt, míg bizonytalan volt, fognak-e s mily alakban nyerni meghallgattatást az ország kérelmei, az áldozók egyre szaporodtak s az első négy alapító november 3-ki áldozata, 118,000 forint, az országgyűlés végeig több mint megkétszereződött.

* *Acta Comitiorum* I. k. 310—338. II. CIII. sz. XCI. ülés. E terjedelmes munkálat, a kerületi ülésekben előkészített, a követi tábla országos üléseiben megállapított s a főrendi táblával váltott izenetek nyomán kiigazított szöveget tartalmazza.

** U. o. 332—3. II.

Örökre szép lapjai azok a magyar történelemnek, melyeken — az eddigi, már az előbbiek rendén említett s az azutáni, most mindjárt említendő alapítványok, az önzéstelen hazafiság és nagylelkű áldozatkészség e dicső tényei, arany-betűkben vannak megörökítve.

Még a következő hónapban, május 30-kán, Zala-Egerszegen kelt alapító levelében,* Inkey Imre, Zalavármegye másod-alispánja 1000 pf. alapítványt tett, «a négy első alapító céljai szerint s feltételeik alatt».

Gróf Festetich László, Keszthelyen, 1826. június 27-kén kelt s a Nádorhoz és az ország Rendeihez intézett levelében** azon esetre, ha Ő Felsége a M. T. Társaságot az elébe terjesztett plánum szerint megerősítendi, 10,000 pforintot alapít, azon kijelölt czéllal, hogy ennek 600 forintnyi évi kamatja, az akadémia mathematikai osztályához tartozó oly rendes tagnak fizetésére fordíttassék, kinek tiszte legyen a Társaság felügyelete

* *Országgyűlési Írások* (Acta Comitiorum) II. k. 641. l. (CXVI. ül. CXXXIII. sz.)

** U. o. 706. l. CXLIX. ülés, CLXI. sz. Ugyan e levelében a Ludovica Akademiára édes atyja által tett 40,000 forintos, de a devalváció folytán érték-csökkent alapítványt 50,000 pforintra egészíti ki, részletesen szabályozván annak felhasználása feltételeit. Az akademiára tett 10,000 forintos alapítványát pedig az 1827-ik évi június 15-én kelt pót-alapítványlevelében (l. *Acta Comit.* III. k. 1535. l.) megújítva s megerősítve szabályozza. «Fenntartom — úgymond — magamnak s örököseimnek az elsőbbszülöttség rendjén, s hagyományosainknak, hogy ezen rendes tagnak (t. i. a mathem. osztályban levő hadtudományi r. tagnak) kinevezésében nekünk mindenkor befolyásunk legyen és maradjon. Továbbá, ha ezen tagnak olyan választatnék, ki Ő Felségének vagy az országnak hivatalában volna, vagy nyugodalombért húzna, a miatt, hogy ezen fundationalis pénzt nyeri, hivatalához kapcsolt fizetésétől vagy nyugodalom-bérétől, ezeknek részétől vagy akármi más haszonvételektől meg ne fosztassék, mely alázatossággal kérem Ő Felségét.» Ez utolsó pont külön kir. helybenhagyást kívánt, a mi 1827-ik évi július 1-én meg is adatott. *Országgyűlés Írásai.* III. kötet. 1526. l. (CCXVI. ül.)

alatt, az angol, francia, német, muszka stb. európai nemzeteknek a hadi tudományokról szóló érdemes munkáikat magyarra fordítani, s a külföldieknek azon tárgyról szóló új találmányaikat megismertetni és általában a hadi tudományokat hazánkban s magyar nyelven művelni.

Vége Szepesi Szabó István, 1826. auguszt. 29-kén kelt levelében 200 pforintot ajánla, az első alapítók feltételei mellett.*

A királyi válasznak — melyre visszatérünk — 1827. ápril 11-kén kiadatása után (előbb nem is tehettem!) ápril 30-kán a nagylelkű Nádor, a maga részéről, különösen örvendvén — úgymond — ezen, a Felség helybeshagyását is megnyert irányzaton, tökéül 10,000 pengő forint alapítványt tön, — «s a mily édes örömet felvállalja az intézet pártfogóságát, úgy lesz teljes erejéből a rendszabások kidolgoztatásán is, hogy azok a legfelsőbb megerősítés alá terjesztethessenek, s a következő országgyűlés már gyümölcsét szemlélhesse az ezen elvetett magnak».**

S azonnal, még az országgyűlés alatt következék:

Gróf Cziráky Antal, 3000 †

Herczeg Batthyány Fülöp, 40,000 ††

* *Acta Comitiorum* III. k. 1216. l. (CCXIX. ül.)

** *Acta Comitiorum* III. k. 1210. l. (CCXVIII. ül. CCCV. sz.)

† 1827-ik évi május 1-ről (*Országgyűlés Írásai* III. kötet. 1364. l. CCXXVI. ülés.) Oly feltétellel, hogy ha a társaság megszűnnék, alapítványa az ő vagy örökösei szabad rendelkezése szerint a nemzeti muzeum vagy más hazai tudományos intézet elősegítésére fognak fordíttatni.

†† 1827-ik évi május 1-ről (*Országgyűlés Írásai* II. kötet. 1224. l. CCXX. ülés.) Azon kikötéssel, hogy pontosan megtartassanak azok a principiumok, melyeket az LIX. ülésben kirendelt küldöttség, a maga jelentésében és ahhoz mellékelte plánumában megállapított. Kívánta továbbá, hogy

Pápay Sámuel, 1000 *

Gróf Keglevich János 6000 **

Báró Zay Károly, 2000 ***

Báró Mandel Károly, 1000 †

Kopácsi József, veszprémi püspök, 2000 †† forint alapítványaikkal, melyek az első alapítók 118,000-ét 240,200 forintra egészíték ki.

Ide sorozva még, az ezen országgyűlés XII. törv. czikkével, mely mind ez alapítványokat megörökíti,

Néhai Sándor Istvánnak, még 1793. augusztus 12-kén kelt végrendeletével, egy «valaha felállítandó magyar tudós Társaságra» szánt 10,000 forintját ††† tőkében összesen

250,200 forintot

alapítványa külön az ő neve alatt kezeltessék. Ha pedig a társaság megszűnnék, az alapítvány az ő, vagy örökösei szabad rendelkezésére visszaszálljon.

* 1827-ik évi május 3-káról (tehát halála előtt, mely még azon hónap 31-én érte utól, csak négy héttel). Szintén azon kikötéssel, hogy az országgyűlés által elfogadott elvek figyelembe tartassanak és ha a társaság valamely ok miatt meg nem alakulhatna, vagy utóbb megszűnnék, az alapítványt ő vagy maradékai, mindenesetre a magyar nyelv előmozdítására czélzó valamely más intézetre szentelendik. (*Országgyűlés Írásai* III. köt. 1365. l. CCXXVI. ülés.)

** 1827-ik évi május 9-ről. (*Országgyűlés Írásai* III. kötet. 1350. l. CCXXV. ülés.) A hg. Batthyány alapító levelében kijelölt módzatokhoz ragaszkodik.

*** 1827-ik évi május 17-kéről. (*Acta Comitiorum* III. kötet. 1397. l. CCXXXIV. ülés.)

† 1827-ik év május 23-ról. (U. o. III. köt. 1398. l.)

†† 1827-ik év május 30-káról. (U. o. III. köt. 1396. l.) Az akadémia netaláni megszűnése esetére maga vagy püspök utódja, más — tudományos vagy egyházi — közügy elősegelésére fordítandja.

††† Szlavniczai és Lukai Sándor István alapítványára fentebb már történt hivatkozás, (LVII. ül. 1826. február 15-én, L. sz. a.); az idézett helyen Sándor Istvánnak 1815-ik évi végrendeletére van hivatkozás, de a melylyel csak régebbi (eredeti) végrendeletét erősítette meg. Sándor István ugyanis,

láthata együtt a nemzet, még meg sem alakult zsenge tudományos intézete alapjául.*

Az 1826. ápril 17-kén felküldött sérelmi föliratra 1827. ápril 11-kén kelt** a kegyelmes királyi válasz.

Az akadémiát illetőleg valóban kegyelmes az:

„A mi illeti a Karok és Rendeknek a magyar nyelv művelése és Magyar Tudós Társaság felállítása iránti kérelmét: Ő Felsége kegyelmesen megengedni méltóztatott, hogy magyar Tudós Társaság állíttassék fel, és ezen intézetnek felállításáról törvényczikk is szerkesztessék. Oly célból pedig, hogy ez intézmény állandó szervezetet nyerhessen: szükséges leendő, hogy annak tagjai mielőbb összedőljanak s az önkéntes adományokból az alap egybeszereztessek, a társaság is a maga szervezetének tervét és alapszabályait, a maga erejéhez és eszközeihez mérve kidolgozza, s Ő Felsége szentesítése alá terjeszsze.***

a Sokféle, a Könyves Ház, Ovid Átváltozásai s Heltai Krónikája nagy-érdemű kiadója, 1815-ben halt meg. «Pénzbeli alapítványához — írja Döbrentei id. m. 54. l. — csatolá még a társaság számára, könyv-, pénz-, kép- és térképgyűjteményeit, melyekből a mi Bécsben (hol meghalt) talál-taték, azt József nádor ideiglenesen a nemzeti muzeumba tétette le; a lukai kastélyban maradtak iránt per indíttatott. A papírpénzben ájtott 10,000 forintot pedig az országos pénztárral gondoztatta a nádor és oly jól kamatoztatta, hogy a papírpénz értékvesztettsége daczára, midőn 1831-ik év december 3-án az akadémiának átadatott, 10,153 pengő forintra vala kiegészítve.»

* Mindezek az 1825—7. XII. törvényczikkben vannak, örök emlékezet okáért becikkelyezve. Hozzájuk soroztatván még gróf Pálffy Ferencznek élete fogytán évenként 400 pfrt iránt tett ajánlata.

** Huszonegy évvel később, 1848-ik évi ápril 11-én szentesítették a magyar alkotmány új alaptörvényei.

*** Az egész királyi válasz az *Országgyűlés Írásai* (Acta Comitiorum) II. köt. 1115—1121. lapjain (az 1827-ik évi ápril hó 17-én tartott CCXII. ülés irományai közt CCLXXVIII. sz. a. olvasható). Az idézett, a válasznak 25-ik pontja. A következő 26. pont a Szepessy-féle tervezetről (a nyelv terjesztéséről) ekép szól: «Minthogy a hazai nyelv terjesztésében minden

S ezzel megszüntetve lőnek azok az aggodalmak és kétségek, melyek még az ügy sikere iránt fenforogva, terhes felhöként látszottak a remények fölött borongani s az alapító levelek nagy részének záradékaiban is «ha pedig az intézet bármi okért létre nem jöhetne stb.» alakban kifejezést nyertek. A kedélyek egyszerre megnyugtatót nyertek a királyi leirat jó indulatu s minden fentartás nélküli nyilatkozatában.

A követek táblája 1827. április hó 26-kán tartott CCXVI. ülésében vette tárgyalás alá a kegyelmes királyi leiratot, miután az a kerületi ülésekben már előlegesen tárgyalatott, s iránta a megállapodások izenet alakjába öntettek. *

A felállítandó Magyar Tudományos Társaságra nézve az Elölülő azt a kérdést terjesztette a Rendek elébe: «külön felírást akarnak-e aziránt tenni, hogy Ő Felsége a felküldött plánumot sanctionálni méltóztassék? mert megvallotta, hogy azon plánumot nem tartja olyannak, melynél jobbat ne lehessen készíteni, sőt az ügy érdekében azt kívánná s jobbnak vélné, ha tudós és litteratus férfiak is alkalmaztatnának e dologhoz, a kiknek hozzájárulásával új terv dolgoztassék ki».

kényszertől távol kell maradni, Ő felsége a KK. és RR.-nek kegyelmesen kijelenteni rendelte, hogy valamint az ezen nyelv művelése iránt már létező törvények foganatosítására gondja leend, úgy azt is kegyelmesen megengedi, hogy a hazai nyelv terjesztésére nézve benyújtott terv, s más alkalmas eszközök, melyek azon kívül a közigazgatásra és intézményekre vonatkoznak, az 1790—1-iki LXVII. törvényczikkben rendelt bizottsági munkálatokkal együttesen tárgyalassanak, s aztán a legfelsőbb királyi elhatározás alá terjesztessenek.» — Végre a 27-ik pont így szól: «Ő felsége a Karok és Rendek elébe terjesztett kérelmének abban is kegyelmesen engedett, hogy azoknak nevei, a kik a nemzeti művelődés előmozdítására különböző nemű ajánlatokat tettek, törvényczikkbe irassanak».

* Az 1825—7-ki országgyűlés *Diariuma* V. köt. 421. s köv. ll.

Gróf Andrássy György, Torna vármegye követe, mint az alapítók egyike, megjegyezte, hogy bár elismeri hogy emberi munka oly tökéletes nincs, hogy idővel javítható ne lenne, de ő és alapító társai, a felterjesztett plánumban letett elvek értelmében s azok megtartásának feltétele alatt tették ajánlataikat s azoknak megváltoztatásába bele nem is egyezhetnének. Hogy ez elvek ellen Ő Felségének sincs kifogása, onnan látszik mert különben az intézetet helyben nem hagyta volna.

Mire a dolog abban maradt* — s az izenet változatlanúl ment át a főrendekhez, kik arra adott feleletökben** szintén észrevétel nélkül hagyták az akadémiát illető pontot, mely ennél fogva a Rendek viszonzásában*** sem érintetett.

Gróf Andrássy György kívánt csupán annyit hozzá tétetni, hogy a kir. leirat értelmében a Rendek törvényczikket fognak Ő Felsége elé terjeszteni; de e hozzáadás is feleslegesnek találtatott, mivel a kir. leiratban ez már ki van mondva, megengedtetvén, hogy a dolog «törvénybe ígtattassék». Az Árva- és Nógrád vármegyei követek pedig az ellen tettek kifogást, hogy ha már a felterjesztett plánum ő felsége által helybenhagyottnak mondatik s még is az kívántatik, hogy a terv megerősítés végett Ő felsége elé terjesztessék: ebben ellenmondás látszik rejleni. Mire felvilágosítottak, hogy a tervben letett elvek hagyták helybe (s azoktól az alapítók el sem állanak) — de részletes terv még kidolgo-

* *Diarium* V. k. 424—426. ll.

** *Acta Comitiorum* III. k. 1203. l. (CCXVI. ül. CCXLVIII. sz.)

*** *Acta Comitiorum* III. kötet 1206. l. (CCXVIII. ülés CCCI. sz.)

zandó és felterjesztendő. Így az izenet iránt a kerületi ülésből hozott szövegezés változatlanul hagyatott. *

Ezen izenetre a főrendek azonnal megadták válaszukat ** — értesítvén a rendeket, hogy a Nádor is 10.000 forint alapítvánnyal kívánt a felállítandó akadémia alapjához járulni s egyszersmind annak pártfogóságát is elvállalta, valamint a gr. Cziráky Antal főtárnok-mester, Hg. Batthyány Fülöp, Vasvármegye örökös főispánja, gr. Keglevich János, Bars várm. főispánja és Kopácsy József (fentebb már említett) alapítványairól — melyeknek kijelentését a Rendek «harsogó éljen-kiáltásokkal» fogadták. ***

Az előlülő azon kérdésére, hogy a Rendek, a Főherczeg Nádor iránti hálájukat azonnal szóval, vagy izenet útján kívánják-e kifejezni: ez utóbbi mód választatván, a hála- és örömmizenet a másnapi ülésből (május 1-én) küldetett át.†

S ezzel mindenek tisztába hozatván, a vége felé közeledő országgyűlés a törvényjavaslatok szövegezéséhez látott; azokéhoz tudniillik, melyek iránt a fel- és leiratokkal már a kérdések tisztába hozatván, megegyezés jött létre.

Ezek szövegezése már a május 7-kén tartott ülésben előterjesztetett s köztök a Tudós Társaságról szóló: IV. az arra tett alapítványokat megörökítő pedig V. helyen állott.††

* *Diarium* V. k. 474—476. ll.

** *Acta Comitiorum* III. köt. 1210. l. (CCXVIII. ülés CCCVI. sz.)

*** *Diarium* V. köt. 482—3. ll.

† *Acta Comitiorum* III. k. 1214. l. (CCXIX. ül. CCCVIII. sz.)

†† *Acta Comitiorum* III. k. 1303—4. ll. (CCXXIII. ül. CCCXXI. sz.)

Megállapittatván szövegük, május 10-kén a Fören-
dekhez átküldetett* s onnan május 11-kén meg is jött
reá az elfogadó válasz** — június 2-káról pedig a leg-
felsőbb helyre fel is terjesztetett; és pedig, az összes
felterjesztett törvényjavaslatok sorában XIV. illetőleg XV.
számmal jegyezve.

A törvények szövegének végleges megállapítása a
kir. udvari Cancellária feladata lévén — mely netaláni
kifogásait az országgyűléssel közölte, e Cancellaria a
Tudós Társaság iránti törvényczikk szövegén két vál-
toztatást tett.

Az első, a Társaság székhelyének meghatározásá-
nak: a szöveg *fixam* sedem-et irt, a kancellária így
módosította: *ipsa* (t. i. a társaság) sedem habebit stb.
A rendek erre nem tettek észrevételt. Ugy látszik még
is a kancellária elállt e módosítástól, mert a törvény
szövegébe csakugyan «fixam sedem» ment.

A második, hogy a kancellária e szavakat (a Tár-
saság szervezetére s alkotó tagjaira vonatkozólag) —
«ex individuis in plano, per regnicolarem députationem
sub presentibus regni comitiis elaborato, denotatis —»
(a jelen országgyűlés alatt működött országos (elegyes)
bizottság által kidolgozott tervben megjelölt személyek-
ből), kihagyta; mit a Főtárnokmester azzal kívánt iga-
zolni, hogy az ügy érdeke sem kívánja, hogy a szervezet
kérdései a törvény által ily részletekben is előre meg-
köttessenek, elég hogy a fő elvek változatlanul meg-
maradnak és kimondatnak, a mit a Rendek megnyug-
vással is fogadtak. Valamint az is hogy a Nádor párt-

* *Acta Comitiorum* III. k. 1308. l. CCXXIV. ül. CCCXXIII. sz.

** U. o. 1348. l. CCXXV. ül. CCCXXVIII. sz.

fogóságáról szólván, a «*legfőbb*» jelző, mint egyedül Ő Felségét illető, kitörültessek.*

Ez az 1827. augusztus 14-kén tartott Elegyes ülésben (a Rendek és Főrendek együttes, országos ülésében) történt; hol végre a Nádor kijelentette, hogy a Tudós Társaság szervezetét és alapszabályait végleg megállapítandó bizottságot, az országgyűlés befejeztével haladéktalanul összehivandja.**

A megerősítés alá terjesztendő törvények szövege és sora végkép megállapíttatván, — közöttök az Akadémiára vonatkozó most XI. az alapítók neveit megörökítő pedig XII. sz. alatt állott — azok az augusztus 17-kén tartott CCLXX-dik ülésből, CCCCL: sz. a. fölterjesztettek,*** s augusztus 18-kán a kir. szentesítést meg is nyerték.†

A Magyar Tudós Társaság, egy századig leghőbb kívánsága a nemzet legjobbjainak, *meg volt alapítva*.

Ime a Törvényczikk, mely hozzá az alapkövet ünnepélyesen letette:

AZ 1825—7-DIKI XI. TÖRVÉNYCZIKKELY

A HONNI. NYELV KIMÍVELÉSÉRE FELÁLLÍTANDÓ TUDÓS TÁRSASÁGRÓL,
VAGYIS MAGYAR AKADEMIÁRÓL. ††

A Karoknak és Rendeknek gondosságok a honni nyelvnek nem csak terjesztésére, de egyszersmind annak minden

* Az 1825—7-ik Országgyűlés Jegyzőkönyve (Diarium) VI. k. 487. l.

** U. o. (CCLXVII. ülés)

*** Az 1825—7-ki Országgyűlés Írásai (Acta Comitiorum) III. kötet. 1703. l.

† U. o. III. k. 1768. l.

†† Az 1825—7-ki országgyűlésen alkotott törvényczikkek, bár még

tudományok s mestersegek nemeiben lehető kimiveltetésére is lévén intéztetve: Ő Felségének megegyezésével, elrendeltetik:

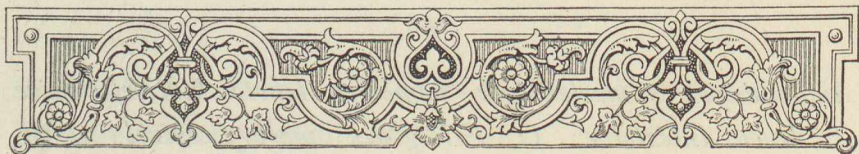
§. 1. *Hogy az önként és szabad adakozással összeszedett tőke vagyonból tudós Társaság vagy is magyar akadémia állittassék fel, * mennél rövidebb idő alatt, s annak állandó széke, szabad királyi Pest városában leend.*

§. 2. *Mínthogy ezen intézetnek pártfogását, Nádorispán Ő Cs. kir. Főherczegsége, a haza és a magyar nemzet iránt vele született igaz hajlandósága szerint, önként magára vállalta; mihelyest Ő Herczegségének felügyelése alatt, azon Társaság összeáll, ugyanaz annak nagyobb állandósága végett, azonnál a plánumot is, az országos deputatiónak munkájában nyilván meghatározott és az ajánlók által is kinyilatkoztatott principiumok szerint, az erejéhez és segédeszközeihez alkalmazott statutumokkal együtt, bővebben kidolgozza, Ő cs. kir. Herczegsége pedig azt Országgyűlésen kívül is, Ő Felségének színe eleibe, kegyes jóváhagyattatás végett, fel fogja jelenteni, melly annakutána az Országgyűlés eleibe fog terjesztetni.*

csupán latinúl hozattak, országos megállapítással — s így hivatalos hitelességgel — magyarra fordítottak, s az országgyűlés Actái közé ez alakban is fölvétettek. E szerint adom a szöveget.

* Innen hagyattak ki a fentebb említett (a kancellária által törült) szavak, a társaság alkotó tagjairól.

VI.

AZ AKADÉMIA SZERVEZÉSE ÉS MEGALAKULÁSA.

Az 1825—7 országgyűlés — mely oly feszült sőt elkeseredett hangulatok közt nyílt vala meg, s mely a közszellemet a reformok felé irányozván, nem annyira hozott törvényei mint az általa felköltött közszellem s megindított reformmozgalom által vált történetünkben nevezetessé, — 1827. augusztus 18-kán, a törvények szentesítésével befejeztetett.

Az akadémia meg volt alapítva; szervezése és megalakulása az országgyűlésen kívüli időre bízott maga a XI. t. cz. által.

Tervekben, eszmékben, az arra hívatott intéző körökön kívül is, mint lehet gondolni, nem volt hiány. Mihelyt Széchenyi első fellépése s áldozata által, 1825. november 3-án, a közfigyelem az akadémiára fordult, azonnal megindultak a tervezgetések, javaslatok, indítványok minden oldalról.

Gróf Széchenyi István, mint Kazinczy is s mint az intéző, buzdító, központúl szolgáló emberek általában, terjedt levelezést folytatott. S fenmaradt roppant levelezése mutatja, már ebből a korszakból is — tevékenysége későbbi szakából még sokkal fokozottabb mértékben —

mikép tartotta kezében a szálakat mind azon eszmékre és kezdeményekre vonatkozólag, a melyek vagy — a mi leggyakoribb eset volt — egyenesen tőle indultak ki, vagy a melyeket ő, fogékony szellemével felkarolt s magáévá tett.

Levelezésének *Akadémia* című csomagában, melyből ismételve idéztünk e lapokon s fog idézni még sokat az is, ki majdan az Akadémia ötvenéves történetét irandja * — egész serege van a nagy alapítóhoz magánosok által beküldött terveknek, javaslatoknak, többször halva-született, néha életre való eszméknek részint egyszerű levelekben, részint kidolgozott munkálatokban.

Mindjárt, az alapításra alig egy héttel, 1825. november 12-ikéről, s ismét 1826. január 12-ikéről kelt levelekben, bizonyos Kiss, Bécsből ** módokat ajánl az alapítványok kezelésére, nehogy azok más magyar alapítványok sorsára jussanak, melyeket a törvénybe igttatás nem őrzött meg attól, hogy vagy el ne kallódjanak, vagy rendeltetésöktől eltérő czélokra ne fordíttassanak; — s egyszersmind egy «érdeklődő és gondolkodó barát-

* Szokása volt gróf Széchenyinek, az akadémiai ülések alkalmával jegyzeteket írni a jelen volt személyekről, a fenforgó tárgyakról, a tárgyalás alatt eszébe villant gondolatokról stb. S ezeket nem csak darab papirokra vetette, hanem rendszeresen s ülésről ülésre folytatólag vezette. Így az *Akadémia* című csomag 78. sz. a. hat fvre terjedő ily jegyzeteket találunk, 1835. szeptember—1836. novemberig.

** *Akadémia* csomag 7. és 9. sz. Ez utóbbihoz van ragasztva a Névtelen német levele. Kiss a gróf előtt ismeretes lehetett, mert leveleit egyszerűen így írja alá: «vagyok — Mltsgodnak — alázzszolg. — Kiss mp.» keresztnéve nélkül. A 10. sz. a. e címen: «Egy névtelen terve stb.» fekszik ugyanazon kéztől, tehát Kisstől, az első levelében említett 7. alatti, de ott nem mellékelt tervezet, mit a rendező — összetartozandóságukat nem vevén észre — elkülönített a 7. szám a. levéltől.

jának» — kit meg nem nevez, dolgozatát közli a gróffal, melyben ez az ügyrendre, kivált az irodalmi munkálkodásra, beadott munkák birálatára stb. itt-ott oly eszméket is közöl, melyekből egy s más a bizottsági munkálatoknál, úgy látszik, csakugyan figyelembe vétetett.

Sokkal jobban s részletesebben kidolgozott tervet találunk ismét «A Magyar akadémia iránti vélekedés» cím alatt egy névtelentől.* E dolgozat oly tájékozottságot tanúsít, különösen a szakosztályok munkakörében, hogy azt határozottan a legjobbnak kell mondanunk az eddig felmerült dolgozatok közt. A Névtelen, vagy is Liebenberg, a gróf kedves jószág-igazgatója, s valószínűleg Lunkányi, a gróf volt nevelője, együtt dolgoztak rajta; akármelyiköknök becsületére válik. Az Akadémia *célját*, eszményileg inkább mint szárazan, így határozta meg: «hogy a nemzeti kulturának előmozdítása által a nemzetnek vágyódását mindenre, a mi nagy, szép, jó és hasznos, felemelje». Az akadémia e szerint a nemzetet magát — s nem csak nyelvét — mívelni volna hivatva. Sajátságos indokolás, melylyel a philosophiát és a jurisprudentiát is ki akarja zárni az akadémia köréből: «Az Akadémiának *környékéről* pedig — úgymond — ki volna-
nak zárva először is a *theoretikai* tudományok, melyek

* Így az iratra, annak címéhez a rendező által írt toldás. Az iratban azonban benn fekszik Liebenberg levele, Sopron 1826. márcz. 5-ről, melyben a tervet egyenesen *magáénak* vallja. «Hier erhalten Ew. Gnaden zwei Aufsätze über die Academie, einen vom Pester Doctor Schuster, den andern von mir.» Liebenberg e levele, s vele a magyarul, de félreismerhetetlenül ugyanazon kéztől írt s három nagy és sűrű ívre terjedő Vélekedés, az *Akadémia* cz. csomagban 13. sz. a. áll. Schuster, a chemia tanára a pesti egyetemen, csak töredékes jegyzeteket, inkább aphorismákat közöl Liebenberggel, melyeket ez egyidejűleg a magáéval terjeszt a gróf elé. (U. o. 12. szám alatt.)

a nemzeti erőt és gazdagságot nem segítik, ilyen a philosophia és theologia; továbbá kizárattasson a törvénytudomány (Jurisprudentia) és politika, melyek nem az akadémiára bízattatnak». E paradox felfogást, mint tudjuk, az akadémiai alaprajz aztán csak felében tette magáévá, kizárva a theológiát és a (napi) politikát, de fölvéve a bölcsészetet és a jogtudományt. Alaposabban osztályozza s részletezi a terv, az általa *fölvett* tudomány-szakok teendőit. A «nyelvtudomány és szépmesterségek osztálya» szerinte is az első s ennek teendői: nyelvtanok készítése és szótárak rendbe szedése; a költés, képfaragás, festés és zene művészeinek művelése. De a nyelvtudományi osztály «magát ne tekintse a nyelvre való nézve *bírónak*, hanem csak a különféle dialectusbeli nemzeti kifejlődés organumjának. A görögöknél, úgymond, fennállottak az Attika, Jónika, Dorika, Aeolika és Poëtika Dialectusok; miért ne lehetnének nálunk is barátságosan egymás mellett a Dunamelléki, Tisza-béli és Erdélyi szó-járások is... Hadd fejtödjön ki mindegyik a másik mellett és a hol szükséges segéllye egyik a másikat.» Így szabadságot akar engedni a harmonistáknak és az etymologistáknak az orthographiára nézve is; mert, úgy mond, ezekből fejlődik aztán ki végre a magyar poetai és literaturai nyelv megállapítása. — «Az osztály gyűjtse össze az ország különböző részeiben szokásban levő szó-ejtéseket (Idiotismus, jargon) mint a Palóczot, Göcsejségit, Zseliczit etc. és azokról szókönyveket (Idiotikumokat) adjon ki.» — A nyelvtudományi osztály feladatául teszi, a többi szakosztályokkal együtt, mint szakértőkkel egyetértőleg, mindenkinek a maga szakához tartozó terminológiák elkészítését s megállapítását is. — S mind-

ezek segítségével készülhet aztán végre a Magyar Szókönyv, Dictionarium, — melyben a szavak a különféle Dialectusok, sőt Idiotismusok szerint is előforduljanak. «Mert a Nyelvet — úgymond — nem a Tudósok formálják, hanem a közönséges szokás és ugyanazért a Dictionariumban a régi szavaknál kitétessen, hogy *régi szó*, az új szavaknál pedig, mellyek közszokásban még nincsenek, hanem valamely Író által a Nyelvnek Geniusza szerint csináltattak, tétessen ki az Auctor neve.» — Hasonló szellemű, bár rövidebbre vont utasításokat ad a Történeti, a Természettudományi és a *Mesterségek Tudományának* (mely alatt technologiait ért) szentelt osztályoknak is. A természettudományi osztályba sorozza a Matematikait is. Majd az ülésekre, a kiadásokra, a jutalmazásokra, stb. terjeszkedik ki.

Részletesebben foglalkoztam e tervvel, mivel az a gróf Széchenyi közvetlen környezetéből származott, bár — mint Liebenberg leveléből kitűnik — az ő egyenes indítása nélkül. Annál rövidebben említtem, ismét egy Névtelen* német nyelven — s egy másik N. N.** magyar nyelven írt, de nem sokat mondó terveit; és némely törvényhatóságok által kidolgoztatott, a grófhoz beküldött, de gyakorlati értékkel alig bíró planumokat.***

Tervekben tehát nem volt hiány; s a mi természetes, mindenki a nagy alapítóhoz fordult gondolatai köz-

* Akadémia 152. sz.

** U. o. 154. sz.

*** Így Zalavármegye küldöttsége (datum nélkül) latin nyelven dolgozott elaboratumot közöl a gróffal (u. o.) 156. sz. — Egy másik pedig, már nem csak az időnek, de a helynek is megnevezése nélkül, nyelvmívelő tudós társaság helyett technologiai tanfolyamot, s ha az alap egy millióra növekszik: polytechnicumot sürget. (U. o. 155. sz.)

lésével. A megoldást azonban nem lehet csak tőle, hanem ama bizottságtól kelle várni, melyet a Nádor, az országgyűlés végén tett ígérete szerint mielőbb összehívandó vala.

S a Nádor tett ígéretéhez képest, nem is soká késett. Még azon évi november 30-kán kinevezte erre a bizottságot, melynek feladatául tüzetett ki: hogy az országgyűlésen elfogadott és a törvényben is megerősített elvek alapján végkép megállapítsa a Társaság Alaprajzát és rendszabásait.

A bizottság elnökségét a Nádor Gróf Teleki József csanádi főispánra, a mint alapító és tudós, erre egyaránt leghivatottabb —, mint ember és hazafi egyaránt köztisztelet- és szeretetben álló kitünő férfiura bízta; tagokul pedig a négy első alapítón kívül még a következő 22, előkelő állásu és tekintélyes tudóst és író-t hívta meg abba, kiknek nevei — betürendben — itt következnek:

Beleházi *Bartal György*, ítélőmester; *

Bene Ferencz, orvostudor, kir. Tanácsos és pesti egyetemi tanár;

Budai Ézsaiás debreczeni reform. lelkész és tiszántúli superintendens;

Bitnicz Lajos tanár Szombathelyen;

Cserneki és Tarkői gr. *Dessewffy József*;

Döbrentei Gábor, másod-tartománybiztos Budán;

Ercsei Dániel, debreczeni tanár;

Fejér György, kir. Tanácsos, prépost, a pesti egyetem könyvtárának fő-őre;

* Az akkori országos küldöttség üléseiben levén hivatalosan elfoglalva, az akadémiai tárgyalásokban nem vehetett részt.

Guzmics Izidor, sz. benedekrendi tanár, Pannonthalmán ;

Pázmándi *Horvát Endre*, tétí plebános ;

Horváth István, a Széchenyi országos könyvtár őre ;

Horváth János, vál. püspök, apát-kanonok, m. kir. helytartósági tanácsos ;

Jeszeniczei és Vadasi *Jankowich Miklós*, táblabíró ; *

Kazinczi *Kazinczy Ferencz* ;

Kis János, evang. superintendens, Sopronban ;

Kisfaludi *Kisfaludy Sándor* ;

Kövy Sándor, sárospataki jogtanár ; **

Kulcsár István, a «Hazai és Külföldi Tudósítások» szerkesztője ; ***

Medgyesi báró *Mednyánszky Alajos*, arany-kulcsos ;

Schedius Lajos, egyetemi tanár ;

Szemerei *Szemere Pál*, Pestvármegye alügyésze ;

Vitkovits Mihály, kir. táblai ügyvéd.†

A bizottság e 22 tagját valamint a négy első alapítót is, már az Elnök, gróf Teleki József hívta meg — mint általa kitűzött napra — 1828. márczius 11-dikére ††,

* Az ülések folyama alatt 1000 frt alapítványnyal járult az akadémia tőkéjéhez.

** A szervezés és megalakulás befejezte előtt, 1829-ik év július 24-én meghalt.

*** E nagy buzgóságú előkészítője az akadémiai eszmének, ki annak valósulására annyit hatott, mint kevesen, már súlyos beteg volt, mikor a bizottság egybeült s így annak munkálkodásában részt sem vehetett ; pár héttel arra, 1828. márczius 30-án meg is halt s a bizottság testületileg kísérte temetőbe, ápril 1-én. Mint Mózes csak a Nébo hegyéről, ő is a valóság küszöbéről pillanthatott csak be az ígért földre !

† Szintén nem érhetette meg a Társaság megalakulását ; meghalt 1829. szeptember 9-én. Az irodalom legelső rangú jelesei közül Berzsenyi Dániel, Kölcsey Ferencz, Kisfaludy Károly és Vörösmarty — akkor pedig elismert hírnevűek már — hiányoznak a bizottságból.

†† Gróf Széchenyi István levelei közt fenn van (*Akadémia* cz. csomag,

Pestre, hol a bizottság ülései tartandók voltak, s márczius 15-kén tényleg meg is kezdődtek.

A Széchenyi-iratok közt egész terjedelmében fennmaradt — tisztázott példányu — jegyzőkönyv * tanúsága szerint, márczius 15-kétől, mikor az első, — april 17-kéig mikor az utolsó, — összesen huszonegy bizottsági ülés tartatott. S Bartal Györgyön, ki akadályozva volt, és Kulcsár Istvánon kívül, ki súlyos betegen feküdt s a tárgyalások alatt meg is halt, a bizottság többi 24 (az elnökkel 25) tagja, folyvást részt vett a tanácskozásban, bár egyik másik egyszer másszor elmaradozott is. **

17. és 18. sz. a.) mind a Nádornak 1827. év november 30-án kelt s a grófot, mint alapítót a bizottság tagjává kinevező, mind gróf Teleki Józsefnek 1828. év január 13-án kelt, s őt márczius 11-kére a bizottsági ülések általa kitűzött napjára meghívó levele; és így Döbrentei azon állítása, (Id. h. 56. l.) hogy a négy alapítót a nádor maga, a bizottság többi 22 tagját pedig szintén a nádor nevében s megbízásából hívta meg az elnök: téves.

* *Akadémia* című csomag 1. szám. (14 folió ív, sűrű kézirat.)

* Bitnicz Lajos, szombathelyi premontréi tanár, a bizottság egyik tagja, — jeles széptani és matematikai író, az akadémia megalakulásakor rendes, később tiszteleti tag — érdekes naplójegyzeteket hagyott hátra e bizottsági ülésre felutazásáról, itt töltött napjairól, a tárgyalásokról, társalkodásairól stb. (közöltetett Lipp Vilmos, szombathelyi premontréi tanár által, a *Fővárosi Lapok* 1871-ik évi 192. és 193. számában). E jegyzetek sok érdekes apróságot tartalmaznak a mellékes dolgok felől is s egyben-másban világot vetnek a bizottság szellemére s tagjainak egymás iránti viszonyaira. A bizottság a legkülönbözőbb elemekből volt összeállítva, a kik nem igen jó szemekkel nézték egymást. Mikor, mindjárt márczius 15-én, Fejér prépost vezérlete alatt, Rudnay primásnál tisztelkedtek, ez tréfásan célzott a bizottság kevert voltára, hasonlítván azt bibliai hasonlattal «a tengerbe dobott gyalomhoz», — de, veté utána engesztelőleg, mindnyájan hazafiak vagyunk. Jankovics pedig, bizalmasan s négy szem közt azt mondá Bitnicznek, hogy Desez francziának állítása szerint az egész akadémia, ha így megy a dolog, nem lesz egyéb, mint «kálvinista consistorium». Már azt sem jó szemmel nézték a katolikusok, hogy az elnök protestáns, s maga a jó Bitnicz is nevetséges színben igyekszik feltüntetni Telekit, hogy kezét «mindig a nadrág-zsebében tartja». Másfelől Kazinczy, a nyelvújító, s a debreczeniek Budai és Ercsei, kiket ő «böötiaiaknak csúfolt» nem igen szerették egymást. Horváth János választott püspöknek az szúrta az orrát,

A bizottság huszonnégyszeri ülésében folytatott tárgyalásokat nyomon követni felesleges volna. Elég lesz, azok menetének rövid vázolója mellett, az eredményeket tüntetni fel.

Az első, márczius 15-ki, ülésben, miután a jegyzőkönyv vitelére a bizottsági tárgyalások egész tartamára Horváth Istvánt kérte föl az elnök, * gróf Széchenyi indítványára elhatározott, hogy «a magyar nyelv műveléséről és előmozdításáról folyván a tanácskozás» — a jegyzőkönyv kizárólag magyar nyelven szerkesztessék; a kidolgozandó, s megerősítés végett felső helyre is terjesztendő, terv-javaslatok pedig, hasábosan, magyar és latin nyelven irassanak. **

hogy a bemutatáskor nem őt, hanem Dessewffy-t választá szónoknak a bizottság, s ő azért el sem ment az elnökhöz a bemutatásra. Mikor másnap Széchenyinél, mint első alapítónál tisztelegtek, Horváth püspök ezt Fejér préposttal együtt előre elvégezte, hogy ne kelljen a többi bizottsággal együtt mennie. Másfelől a kálvinisták sem maradtak adósak a katolikusoknak. Mikor Bitnicz, a bizottság megbízásából, valami tervezetet dolgozott «Budai, Ercsei és Kövy mintha összeesküdtek volna», írja «dolgozatomban a latin hibákat rostálgatták; így járt velök Guzmics is, ki a latin dolgozatot magyarra fordította.» S ez így ment végig, kölcsönös bizalmatlansággal egymás iránt. Innen, hogy némelyek elkedvetlenedvén, utóbb elmaradoztak a bizottság üléseiből; s az utolsó ülések, a jegyzőkönyv tanúsága szerint igen gyéren voltak látogatva; a jegyzőkönyv előbb a jelen *nem* levőket említi föl, a fejezetben; később ezt nem győzi már s csak azokat nevezi, a kik jelen voltak. Mindamellett nagyobb meghasonlások, vagy pártra oszlások, a bizottságban nem voltak. Legélesebben látszott fenyegetni ilyesmi, a helybeli és a vidéki rendes tagok kérdésénél. A pestiek, különösen «Fejér, Schedius, Horváth István erősen vitatták, — írja Bitnicz — hogy a dolgozó tagok *többszire* pestiek legyenek. Ez az idegeneknek, kivált Vay Abrahamnak, nem tetszett. Sőt Kisfaludy Sándor azt mondá, hogy ha a dolgozó tagok *csak* pestiek lesznek, ő maga fog oppositiot kezdeni.» A kérdés azonban nagy harcz nélkül dőlt el; a márczius 18-án tartott IV. ülés 23. sz. pontja szerint a helybeli rendes tagok száma osztályonként 3-ra (összesen 18-ra), a vidékieké osztályonként 4-re (összesen 24-re) határozottatott.

* *Jegyzőkönyv*; I. ülés 2. p.

** U. o. I. ülés, 3. pont.

A tárgyalás rendére nézve megállapított, hogy az országgyűlés által Ő Felségéhez felterjesztett s elfogadott Plánium alapúl vételével, a következő három munkálat dolgoztassék ki: 1. A felállítandó M. T. Társaság Alapintézete, azaz Plánuma (azaz: szervezeti alapszabály); 2. rendszabásai vagyis statutumai (ma: ügyrend); és 3. annak meghatározása, mit lehet a nagyobb tervből a mostani pénzerőhöz képest azonnal életbe léptetni.*

Az országgyűlés által fölterjesztett tervnek pontonkénti tárgyalása és módosítása a bizottság több ülését vette igénybe; a megállapodások jegyzőkönyvbe vétettek s ülésről ülésre hitelesítették; az Alapszabályzat szövegezése pedig albizottságra (Fejér György, Kis János, Schedius Lajos, Kövy Sándor és Bitnicz Lajos) bízott; kik az ötödik ülésből, mielőtt még a bizottsági tárgyalás végig ment volna a munkálaton, küldetvén ki, ** dolgozásukban a tárgyalással párhuzamosan haladtak, s munkájuk egy részét már a nyolczadik ülésben *** benyújtották.

A Társaság alapítványainak számbavétele, s a szerint a 3. helyen kitűzött munkálat előkészítésére, a négy első alapító indítványára, ugyanakkor albizottság (Kisfaludy Sándor és Vitkovics Mihály) küldetett ki.†

Az Alapszabályzat szövegének tárgyalása a tizenharmadik ülésben fejeztetett be (a magyar szöveget Hor-

* I. ülés, 5. pont.

** V. ülés 17. pont. Kövy később felmentetni kérvén magát, a bizottság pedig tagjai szaporítását, ez Guzmics, Jankovics és Szemere tagokkal egészítettet ki (VII. ülés, 22. p.).

*** VIII. ülés, 26. p.

† VIII. ülés, 25. p.

vát Endre, a latint Bitnicz olvasta) s némi javítások tétetvén rajta, még egy utolsó revisioban a bizottság színén fölolvastatni határoztatott. *

A pénz-alapról s a társaság működésének lehető megkezdéséről szóló bizottsági munkálat ugyanazon ülésben tárgyalás alá vétetvén, megállapított, hogy «ámbár a Társaság jövedelmeihez képest minden rendes tagnak fizetést adni nem lehetne, mégis a Társaság felállítása-kor azonnal összesen 27 rendes tag, és pedig 13 helybeli és 14 vidéki választassék; a helybeliek közül fizetési legyen 6, a vidékiek közül szintén 6; osztályonként pedig, legyen a nyelvtudományi osztályban 3 helybeli, 4 vidéki — tehát a tervezett teljes szám; a többi osztályokban pedig egyelőre csak 2—2 helybeli s ugyanannyi vidéki rendes tag. **

A jutalmazásokra nézve megállapított, hogy évenként a megjelent legjobb munka, tekintet nélkül arra, mely osztályhoz tartozik tárgyánál fogva, 200 arannyal (nagy jutalommal), a szaktudományokbeli pályamunkák (egyelőre évenként csak kettő) 100—100 arannyal jutalmaztassanak. ***

A titoknok fizetése egyelőre csak 800 pforintra határozthatván, kimondatott, hogy addig míg teljes fizetést kaphat s egészen a társaságnak élhet, megengedtetik, hogy titoknoki állásával összeférő más közhivatalt is viselhessen. †

E munkálatra nézve, a megállapodások szerinti

* XIII. ülés, 40. p.

** XIII. ülés, 45. p.

*** XIV. ülés, 49. p.

† XIV. ülés, 50. p.

szerkesztés, Kisfaludy Sándor, Döbrentei és Ercsei biz. tagokból álló albizottságra bízott.*

Legutoljára készült el s vétetett tárgyalás alá a Rendszabásokról készült ügyrendi javaslat, melyet Fejér György mint az ezzel is megbízott alapszabályi bizottság elnöke csak a tizennegyedik ülésben terjesztett elő; ** s annak tárgyalása a huszadik ülésben fejeztetett be.

Az ekép elkészített három munkálat képezte a megalkándó Magyar Tudós Társaság szellemi alapjait. Meg vannak azok, egész terjedelmökben, az Akadémia Évkönyvei I. kötetében, a «Tudós Társaság Történetei» mellékletekép, A. B. és Cz. pontok alatt, a királyilag megerősített alakban. ***

Ma már csak történeti érdekekkel bírnak, miután az Akadémia szervezete azóta — két ízben — lényeges változáson ment át.

A szervezet (Alapszabály) fővonalai: a hat tudományosztály (Nyéltudomány, Philosophia, Történetírás, Mathesis, Törvény, Természettudomány) — melyek ma három osztályba vannak csoportosítva; az akadémián egészen kívül álló igazgatóság, mely ma, felerészben akadémikusokból állva, benső összeköttetésbe van hozva a társasággal; a jutalmazások rendszere; a könyvkiadások óriási lendülete, és sok más: a fejlődés egészen új stádiumait mutatja ma.

A tagok káthegóriái: tiszteleti, rendes, levelező (kik közé akkor a külsők is soroztattak) nagyjában a régiek maradtak; csak a tiszteleti és rendes tagok száma hatá-

* XIV. ülés, 51. pont.

** XIV. ülés, 52. p.

*** *Évkönyvek*. I. k. 100—123. ll.

roztatott azóta másképp meg, s a számszerinti megkülönböztetés és arány a helybeli és vidéki rendes tagok közt, törültetett el.

Még több és lényegesebb változásokon mentek át a Rendszabások, míg azok a mai «Ügyrend» alakját nyerték meg. A harmadik dolgot pedig, már akkor, természeténél fogva, az ideiglenesség jellegét viselte.

A nagy bizottság — mely a királyi tábla termében, s naponkint estéli 5-től 9 óráig tartotta üléseit — ápril hó 7-kén fejezte be munkálkodását; s az elnök a tagoktól búcsút vett; a munkálatok pedig, magyar és latin szövegben, a fölterjesztésre elkészülvén, az ápril 17-kén tartott zárülésben hitelesítették; s azokat az elnök, még az nap személyesen átadá a nádornak, kitől a Felséghez augusztus 18-kán ment a fölterjesztés.

Az országgyűlésen megállapított alaprajz az első alakulásra nézve azt határozta volt, hogy a négy első alapító, magok mellé még huszonegy tagot javaljanak, kikből — megerősítést nyervén — az első igazgató tanács állandó, mely aztán — halál által támadandó ürességeit maga választásával fogja kipótolni. S ez első 25 tagból álló igazgatóságnak leendő joga, az első alakuláskor betöltendő helyekre a rendes tagokat megválasztani, illetőleg kinevezni.*

A négy alapító az igazgatókúl általok, magok mellé, javallott huszonegy hazafi neveit már szeptember 8-kán benyújtotta a nádorhoz, ki azokat még azon hó 16-kán, a legf. megerősítés alá felterjesztette.

* Az 1825—7-ki *Országgyűlés Írásai* (Acta Comitiorum) I. k. 256. l. LXXV. ülés.

Mind a munkálatok, mind az Igazgatóság legf. megerősítése azonban csak 1830. július 7-kén adatott ki a királyi kancellária által, Ő Felsége nevében s július 19-kén közöltetett a nádor által, az 1828-diki bizottság előlülőjével, Teleki József gróffal, oly fölhívással, hogy ezt ama bizottság tagjaival tudomásúl, a megerősített igazgatókkal pedig, tisztök megkezdése végett, tudassa.

Az Alapszabályokra és Rendszabályokra nézve csak egy módosítás kívántatott a királyi válaszban; «tisztéül tenni a Társaságnak — úgymond — hogy kitűzött irányában haladásáról s pénztára miben létéről évenként a vármegyéket is tudósítsa — mint ez a Rendszabásokban kívántatik* — nem lehetne». A pont azonban, a szövegben nem módosított, sem ki nem hagyott, hanem annak ily értelemben módosítása kívántatott.** A négy alapító aggályát fejezte ki a nádor előtt a kir. válasz e passusa miatt; s már november 6-kán megjött a nádor válasza, hogy Ő Felsége a kifogásolt pontnak előbbi szervezetében meghagyását nem ellenzi.***

Az 1830-ki országgyűlés e közben, már szeptember 8-kán megnyílt Pozsonyban. S így az Akadémia megerősített Igazgatósága ott alakult meg, a következő tagokkal:

Krasznahorkai és Csíkszentkirályi gróf *Andrássy György*, aranykulcsos (első alapító);

* A Rendszabások (V. Gyűlések), a 42. pontban, az Igazgató Tanács kötelességei közé számítja: «a pénztár felől tanácskozik, a bevételről és kiadásról szoros számot veszen; a pénztár állapotjáról és a Társaság célirányos előmeneteléről a vármegyéket esztendőnként, a karokat és rendeket pedig országgyűlése alkalmával tudósítja.»

** A nádor levele gróf Teleki Józsefhez 1830. július 19-éről; Széchenyi-Íratok, *Akadémia* című csomag. 22. szám.

*** Széchenyi-Íratok. *Akadémia* című csomag, 23. szám.

Beleházi *Bartal György*, aransarkantyús, az udvari kanczelláriánál előadó tanácsos;

Herczeg *Batthyány Fülöp*, Németújvár örökös ura, aranykulcsos; Vasvármegye örökös és valóságos főispánja;

Cziráki és Dénesfalvi *Czirák Antal*, szent István rend nagykeresztese, aransarkantyús, aranykulcsos, v. b. t. tanácsos, helytartó-tanácsos, septemvir, ország bírása, Fehér vm. főispánja;

Tarkői és Cserneki gróf *Dessewffy József*;

Illésházi gróf *Illésházy István*, Trencsén örökös ura, arany-gyapjas, v. b. t. tanácsos, aranykulcsos, Liptó és Trencsén vmegyék örökös és valóságos főispánja;

Nagykárolyi gróf *Károlyi György* (első alapító);

Buzini gróf *Keglevich Gábor*, aranykulcsos, m. kir. udvari tanácsos, Nógrád vm. főispánja;

Kolosváry Sándor, veszprémi kanonok, vásárhelyi apát;

Gönczruszkai gróf *Kornis Mihály*, erdélyi kincstartósági tanácsos;

Székhelyi *Majláth György*, szent István rend közép keresztese, v. b. t. tanácsos, királyi személyes, Hont vm. főispánja;

✕ Megyesi báró *Mednyánszky Alajos*, aranykulcsos;

Felső-Büki *Nagy Pál*;

Pécs-Újfalusi *Péchy Imre*, septemvir, a tiszántúli reform. superintendentia főkurátora;

Tótrónai és Blatniczai báró *Prónay Sándor*, aranykulcsos, a négy evang. superintendentia főinspector;

Revisnyei gróf *Reviczky Ádám*, szent István rend nagykeresztese, v. b. t. tanácsos, aranykulcsos, kir. főudvarmester, Borsod vm. főispánja, m. kir. udvari cancellár;

Sárdi *Somssich Pongrácz*, alnádor;
 Mező-Szegedi *Szegedi Ferencz*, septemvir, Verőcze
 vm. főispánja;

Négyesi b. *Szepessy Ignác*, pécsi püspök, v. b. t.
 tanácsos;

Sárvári és Felsővidéki gróf *Széchenyi István*, arany-
 kulcsos (első alapító);

Széki gróf *Teleki Főzsef*, aranykulcsos, kir. tábla
 bírása, Szabolcs vm. főispánja, a tiszáninneni ref. super-
 intendentia főkurátora;

Luskodi és Vajai gróf* *Vay Ábrahám*, aranykulcsos,
 Bereg vm. főispáni helytartója (első alapító);

*Wagner** Ferencz*, Sopron város polgármestere;

Végh István szent István rend középkeresztese, arany-
 kulcsos, aransarkantyús vitéz, v. b. t. tanácsos, hely-
 tartósági tanácsos, korona-őr, Baranya vm. főispánja,
 az ország tartománybiztosságának főigazgatója;

Hadadi báró *Wesselényi Miklós*.

A nádor az igazgatóság megalakulásáig gróf Cziráky
 Antalt kérte föl az előülésre, s az első ülés november
 17-kén, esti 6-órakor tartatott, a főrendek termében.

Ez ülésen, az előülő gr. Czirákyn kívül, az igaz-
 gató-tanács következő tagjai voltak jelen:

Gróf Andrassy György, hg. Batthyány Fülöp, gróf
 Károlyi György, gróf Keglevich Gábor, Majláth György,
 Nagy Pál, gróf Reviczky Ádám, Somssich Pongrácz,
 Szegedy Ferencz, b. Szepessy Ignác,** gróf Széchenyi

* Időközben emeltetett grófságra (1830. szeptember 3-án).

** Később nevét *Vághy*-ra magyarosította. Az egyetlen a polgári
 rendből, az akadémia ez első igazgató tanácsában.

*** Szepes püspök, bár ez első ülésben megjelent, az igazgató-tagságot

István, gróf Teleki József, Wagner Ferencz, b. Wesselényi Miklós;

Elölülőnek gróf Teleki József, másodiknak gróf Széchenyi István választatott, — mindketten, az alapszabályok szerint egy esztendőre; de e szerencsés választás, évről évre megújítatott.

A rendes tagok közül egyelőre 27-nek választását rendelvén, a megerősített harmadik munkalat, — gróf Teleki József, most már elnök, előterjeszté a hat osztályra nézve, azon érdemes írók neveit, kik közül az Igazgatóság választhatna. *

Nem kevés nehézséggel járt, a nyelvtudományin kívül, a többi osztályokba, érdemes írókat találni. A szaktudományok kevés művelőre találtak még akkor hazánkban. Csak a nyelv- és szépirodalom voltak azok a szakok, melyekben viszont bőven is volt a válogatás. Az igazgató tanács azért mindenekelőtt abban egyezett meg, hogy a nyelv és irodalmi téren jeles író, ha annak más szakba vágó munkája is volna, emebbe választassék; így juthatott Berzsenyi, a lánglelkű költő, a philosophiai, így

vonakodott elfogadni s ezt Széchenyihez (1830. november 27.) intézett levelében megyés püspöki elfoglaltságát adván okúl, azzal a hozzáadással jelentette ki, hogy «a munkástagnak tiszteletével megelégedvén, az igazgatásba való befolyást vállalni nem merészli» — s e szándéka mellett, Széchenyi rábeszélései mellett is, — november 29-ki levele szerint — megmaradt. (Mindkét levél a Széchenyi-Íratok közt, *Akadémia* 25. sz. a.) Szepeszy utóbbi tiszteleti taggá választatván, e minőségben volt tagja az akadémiának egészen 1838. július 16-án bekövetkezett haláláig.

* Ez iránt már régen folytak a tárgyalások s előleges tájékozásszerzések. A Széchenyi-Íratok *Akadémia* című csomagjában (16. sz.) van Kis Jánosnak még 1827. február 21-én Széchenyihez intézett levele, válaszul a gróf felhívására (s úgy látszik, ilyent többekhez is intézett), hogy neki az akadémia különböző rendű tagjai iránt adjon véleményt. A levél oly érdekes, hogy nem tagadhattam meg magamtól, hogy a függelékben egész etrjedelmében ne közöljem. (7. sz.)

Kazinczy és Kis a történettudományi osztályba, holott mindhárman a nyelv művészei voltak.

Még így sem lehetvén a 27 helyet mind betölteni, rendes tagokul egyelőre a következő 23 tudós és író választatott, — a betöltetlen maradt négy hely *első* betöltése még az igazgató tanács jogául tartatván fenn.

I. A NYELVTUDOMÁNYI OSZTÁLYBAN.

Helybeliek: 1. Kisfaludy Károly;* 2. Vörösmarty Mihály; 3. Schedel Ferencz.

Vidékiek: 1. Kisfaludy Sándor; 2. Kölcsey Ferencz; 3. Horvát Endre; 4. Guzmics Izidor.

II. A PHILOSOPHIAI OSZTÁLYBAN.

Helybeliek: 1. Döbrentei Gábor; 2. Imre János.

Vidékiek: Berzsenyi Dániel, 2. Szilasy János.

III. A TÖRTÉNETTUDOMÁNYI OSZTÁLYBAN.

Helybeliek: 1. Horváth István,** 2. Petrovich Fridrik.

Vidékiek: 1. Kazinczy Ferencz; 2. Kis János.

IV. A MATEMATIKAI OSZTÁLYBAN.

Helybeli: Tittel Pál.

Vidéki: Bitnicz Lajos.

* Négy nappal megválasztatása után, november 21-én meghalván, helyére első rendes tagúl Vörösmarty, e helyébe másodikul Schedel lépett; a harmadik hely betöltése most már nem az igazgató tanács, hanem majdan a tiszteleti és rendes tagok joga lévén, egyelőre függőben kelle maradnia.

** Megválasztatását nem fogadta el s ezt az elnökhöz (1831. február 3-káról) intézett levelében jelentette ki. (Lásd a *M. T. T. Évkönyvei* I. k. 64. l.)

V. TÖRVÉNYTUDOMÁNYBAN.

Helybeli: (nem választatott).

Vidékiek: 1. Szlemenics Pál; 2. Köteles Sámuel.

VI. TERMÉSZETTUDOMÁNYI OSZTÁLYBAN.

Helybeliek: 1. Gebhardt Ferencz; 2. Bugát Pál.

Vidékiek: 1. Horvát József; 2. Balásházy János.

Az igazgató tanácsnak deczember 12-kén tartott második ülésében az alapszabályok és rendtartás még egyszer, utolsó szerkezetben megállapíttatván, felterjesztettek a királyi helybehagyás alá, mely reájok nézve, ünnepélyes alakban, 1831. márcziusában érkezett meg.

Időközben már V. Ferdinánd, ifjú király, megkoronáztatván, koronázási ajándékát, részben az akadémia alaptőkéjére ajándékozta vissza.* S hozzá új alapítókül csatlakoztak: Vedres István 200-, gróf Károlyi István 20,000-, Buda főváros 2000-, gróf Károlyi Lajos 10,000 pengő forinttal.

S megválasztatván, a Titoknok (Döbrentei Gábor), a pénztárnok (Helmeczi Mihály) — az Ellenőr tisztét, — példát akarván adni a munkálkodásban való részvételre, — az első, a nagy alapító, gróf Széchenyi István vállalta magára** nem tartván összeférhetetlennek ezt, sem második előülői, sem különbeni, méltóságával.

* Az 1830-ik évi *Országgyűlés Írásai* 125. l. (XII. ülés.) Az összeg később (1832. október 11.) határoztatott meg, 10,000 pforintban.

** Esküformája, a Széchenyi-Íratok közt (*Akadémia* 28. sz.) van, a következő, sajátkezű följegyzéssel: «Ezen esküvést letettem február 13-án 1831. Pesten, Széchenyi István.»

A teljes megalakuláshoz még a tiszteleti és a levelező tagok megválasztása vala csak hátra.

E végből, Pesten, az akadémia törvényben meghatározott székhelyén, 1831. február 14-kén nyílt meg az

ELSŐ NAGY GYŰLÉS.

Tiszteleti tag 12 választatott, részben az 1828-ki bizottság, részben az igazgatóság tagjai közül is; amazok közül: Bene Ferencz, Budai Ezsaiás, gróf Dessewffy József, Jankovics Miklós, Schedius Lajos; emezek közül: Kolosváry Sándor, b. Mednyánszky Alajos, b. Wesselényi Miklós; a kettőn kívül: Döme Károly, pozsonyi kanonok; Fáy András; Görög Demeter, aranykulcsos, kir. tanácsos; Kopácsi József, veszprémi püspök, v. b. t. tanácsos (a későbbi Prímás); kikhez február 16-kán még négyen: Kresznerics Ferencz, kemenesalji alesperes, a szótár-író; Ragályi Tamás; gróf Teleki Ferencz, aranykulcsos, a költő; és b. Szepesy Ignác, a pécsi püspök s az igazgatóság tagja, választattak.

A Kisfaludy Károly halálával, s Vörösmarty és Schedel előléptetésével megürült harmadik helybeli rendes tag helye, a nyelvtudományi osztályban, Szemere Pállal töltetett be.

Levelező tagoknak pedig, február 17-kén, húsz érdeemes író választatott, u. m.

Balogh Pál, orvostudor;

Bajza József;

Beszédes József, vízi mérnök;

Czuczor Gergely, sz.-benedekrendi tanár;

Deáki F. Sámuel;

Dohovics Vazul, ungvári alesperes;

Ercsei Dániel, debreczeni tanár;
 Forgó György, orvostudor;
 Gévay Antal, a bécsi cs. könyvtár al-őre;
 Gróf Kemény József, a történetbúvár;
 Kiss Károly, főhadnagy, a Kazinczy-Kisfaludy-kör
 tagja, jeles elbeszélő;
 Márton József, a nyelvtan és szótár-író;
 Nyiry István, sárospataki tanár, matematikus.
 Perger János, jogtudós;
 Stettner (később Zádor) György, a Kisfaludy-kör
 tagja, Fenyéry Gyula név alatt széptani s kritikai író,
 jeles jogtudós;
 Szalay Imre, egyet. tanár;
 Szeder Fábián, benedekrendi tanár;
 Szenvey József, műfordító s publicista;
 Thaisz András.
 Végre külföldi levelező tagokúl:
 Fessler Ignác, Superintendens Saratowban, a tör-
 ténetíró;
 Hammer József, bécsi államtanácsos.
 Ezek voltak az akadémia *első választottjai*.
 Következett, a bizottságok megalakítása s a tudo-
 mányos munkálkodás megkezdése.

De én ezzel feladatom végére értem.

Feladatomúl tüzetett ki: a magyar akadémia meg-
 alapítását, s gróf Széchenyi István részvételét abban,
 terjeszteni elő arra az ünnepélyes alkalomra, midőn a
 legnagyobb magyar országos ércszobra, legnagyobb

alkotásai: a m. akadémia, a budapesti lánczhíd s a dunagőzhajózás közepett, lelepleztetik.

S itt le kell tennem a tollat, hogy a m. tud. akadémia ötven-éves története méltóbb megírójának adjam át.

Ezt az intézetet nemcsak hogy ő alapította, egy nagyszerű felhevülés lelkesült perczében, mikor a lélekben régóta forrongó s csak alakot kereső eszme kitör a nagy szívből s századokra ható tettet idéz elő, — a mibe a meggondolással ugyanannyi önkénytelenség is vegyül s épen a nagy szellemeknél leginkább; hanem ő öntötte belé szellemét is s az akép szervezkedett és alakult, a mint ő elgondolta, a mint az ő termékeny lelkében megfogamzott vala.

Akadémiánk első húsz évének történetére ő nyomta reá bélyegét s mindenben az ő hatása és vezető keze érezte magát. E húsz év történetét, akadémiánk életében, nem lehet elválasztani az ő élete s munkássága történetétől.

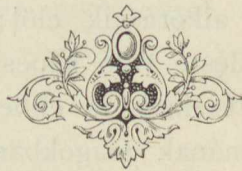
De az akadémia újjá alakulásában s az ótai történetében is félreismerhetetlen az ő része. Lángelmék, ha valamit alkotnak, úgy alkotják azt hogy a fejlődés útja ne legyen elzárva alkotásaik elől; az életre-valóság épen a szerves fejlődésre való képességben áll.

Az Isten teremtéseinek is ebben áll tökélye; nem hogy tökélyesek volnának magokban s úgy a minők, hanem mert végetlen tökélyesülésre képesek.

A gróf Széchenyi István akadémiaja, csak kezdet volt; de oly szerencsés kezdet, hogy annak fejlődése már előre biztosítva volt a benne rejlő életerős csirában. Főleg nyelvmívelő társaság akart lenni, de mely a tudo-

mányok magyar nyelven való mívelését is fölvette programjába. A program második pontja mellékes volt előbb; mindig több tért foglalandó később s a «magyar akadémia» a «tudományok magyar akadémijává» vállandó lassanként. Maga a nyelvmívelés is, eredetileg fő-czélja, a magyar *nyelvtudomány* mívelésévé kellett hogy fejlődjék, a mi be is következett. De mert eredeti s akkor tulajdonképi czélját sem ejtette ki programjából soha, a tudományok mívelésében sem válhatott világpolgáriassá s a nemzeti szempontot nem téveszthette szem elől. A *tudományok* akadémijává fejlődött; de a tudományok *magyar* akadémija maradt azontúl is. S ez a Széchenyi alapeszméjének, ez *Széchenyinek az érdeme*.

Maradjon is hű, hagyományaihoz, mind végig. Így lesz a koszorú, melyet nagy alkotója országos szobrára ma letesz, nem csak méltó mindkettejökhez, de hervadhatatlan is, míg a Duna harsogó árja szeli Budapestet, Magyarország fővárosát s zeng boldog és dicső jövőt a legnagyobb magyar álmaihoz.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN

AKADÉMIAI MEGNYITÓ BESZÉDEI.

<

GROUP SECHENYI ISTVAN

AKADEMIAI EGYETEM

7

I.

B E S Z É D ,

MELLVEL

A M. ACADÉMIA XI. KÖZ ÜLÉSÉT, NOV. 24. 1842.

MEGNVITOTTA

A MÁSOD ELNÖK, G. SZÉCHENYI ISTVÁN.

Tisztelt gyülekezet! Valamint káros, sőt némi esetekben valódi átok, ha társasági és emberi viszonyinkban összekevertetnek a szerepek, szintugy burjánozhatnak csak rossz sőt veszély olly intézetekből, mellyek irányaikból esnek s céljaikat veszítik. Mert egyedül tiszta fogalmak alapján fejlődhetik ki az emberi jobblét, s egyedül saját határaik közt szorosan mozgó intézvények érhetik el teljes virágzásukat. — Tiszta fogalmakat terjeszteni, zavartakat pedig salakjaikból lehetőleg kitisztítani szintolly kötelesség tehát, mint szükséges minden egyes intézvénynek szoros határit lehető legnagyobb szabatossággal tűzni ki, hahogy a köz élet mezején munkás részt venni bátorkodunk, és több rosztat nem kívánunk életbe hozni mint jót, és ha ábránddal be nem érjük, de sikert ohajtunk.

Legyen szabad ez okból, tisztelt gyülekezet, előterjesztenem itt, mi lebegett én előtttem, és milly célnak elérése után sovárgott én lelkem, mikor némi nagylelkű eldödinknek már rég megpendített utmutatása nyomán, kedvezőbb sorsomnál fogva nekem is jutott azon szerencse: e jelen intézet felállításához járulhatni némileg.

Legyen szabad pedig legfőképp azért tártni itt fel most keblemet academiánk hivatása fölött őszintén és határozottan, mert — mi tagadás benne — veszély, nagy veszély fenyegeti még mindig sőt növekedőleg fajtánk nyelvét s ez által nemzetiségünket, minél drágább kincsünk nincs, minthogy csak ennek kiemelése, ennek művelése által léphet nemzet sajáttságos fényében a dísznek fokára, melly varázskörön künt tenghet ugyan ember, sőt gyarapodhatik is hosszú évek során keresztül, mint napontai a példa, ámde csak az egy kissé lelkesbnek keble örökkén szomjan marad, a lelkileg kitünő pedig csak kinos epedések unalmai közt költi életét. Itt azért ideje, úgy hiszem, hogy mind azon ábránd, roszul fékezett keserűség s álfelfogásu vitézség ellenére, mellyel nem egy hazánkfia buzgólkodik nemzeti ügyünk körül, kivált legközelebbi időkben, végre tisztába jöjön: olly drága, de olly annyira kényes kincset, mint nemzetiség, nemzeti sajáttság, némi biztossággal, és a siker némi hihetőséggel mikép lehessen őrizni, mikép lehessen ápolni s növeszteni leginkább, sőt kirekesztőleg.

Midőn 1825-ben fenálló academiánk eszméje újra megpendült, újra mondom, mert hiszen, mint érintém — s becsület azoknak, kiket becsület illet — rég elismerték hazánknak némi messzebbre látó már most elhunyt hivei, hogy nyelvünk körül forogna nemzeti létünk, és ekkép ennek gyámolítása volna a teendők legaggasztóbika; sokan, igen sokan nem bírták felfogni, a teendők olly hosszú sorából mikép lehete éppen egy tisztán philologiai intézetet szemelni ki előlegesen, s körölte annyi szorgalmi, idői és pénzi erőt úgy szólván fecsérteni el, miután, mint állíták: «Valamint önámításokban, úgy

szavakban is untig gazdag volna már a bőbeszédű magyar; annyi másban, kivált a természettudományok sokágu mezején ellenben olly szegény, olly szánakozásra méltó szegény, mikép inkább másra, s kivált erre illet volna emelni hazafiui oltárt s áldozatot, minthogy a természettudományok kifejtéséből, és a polgári életre alkalmazásából háramlík legtöbb műveltség, tudomány, és így valódi erő a népekre; a függetlenségnek, köz szabadságnak s nemzeti dísznek pedig erő volna egyedüli, valóságos és tartós sarkalata.» — Mások megint, s tán leg-
többen, sejtven, vagy tán egészen tisztán is érezvén, mikép kivételes körülményeinknél fogva, mégis tán nyelvünk biztosítása volna mindenekelőtt eszközlendő, átlátták ugyan, mikép nyelvére kellene ügyelni a magyarnak mindenek előtt, ha élni akar, és ekkép őszintén tapsoltak, hogy mindenek előtt olly intézetre pontosítánk össze csekély tehetségeinket, mellynek közvetlen befolyása volna nyelvünk ügyére, és ekkép habár közvetett, mégis nagy hatása nemzetiségünk kifejtésére; de abban nem láttak czélirányost, hogy intézetünk nem annyira nyelvünk terjesztése, mint inkább annak — ha így mondhatni — becseme-
melése végett lön felállítva. — «Mit ér s mit használhat olly intézet — így okoskodának megint ezek — melly négy fal közt, és ekkép a világtól és köz élettől elszigetelve, jobbadán csak szókat gyárt, mondatokat simít, beszédköröket illeszt; mert bármilly tökélyre vigye is a nyelvet, nemzetiségünk biztosítására és feldicsőítésére, bizony vajmi kis haszonnal járuland mégis, minthogy mindaddig, míg nyelvünk nem terjed, s a palotáktól kezdve, a lakosok minden árnyéklatin és színezet in keresztül általjánossá nem válik, mindaddig segítve rajtunk

bizony nem lesz; nyelvterjesztő tanodákat kellett volna tehát inkább állítani, mint philologiai tudós társaságot alkotni, tanítókat képezni inkább, kik elszélesztve a hon külön ajku népségei közt a magyar nyelvet terjeszték vala, mintsem olly intézetet szerkeszteni, melly egyedül tudósokat egyesít, s egyedül szógyártókat nyugpénzel.»

Nyomadékos észrevételek, nem tagadhatni, és felette csábítók; csábítók pedig azért, mert Magyarország, a mesterség, művészet, tudomány bármilly ágaira vessük szemeinket, valóban hátra, felette hátra van, mi ugyan-csak kevéssel ezelőtt alig volt közfigyelem tárgya, most azonban olly általjánosán el lön ismerve, mikép többek közt nem egy kérdezi azt is magában, tán még azok sorát sem véve ki, kik az academia felállításához járultak, vagy azt legalább megtapsolták: valljon nem lett volna-e jobb s czélszerűbb, inkább akármi ollyas másra, mi a gyakorlati életbe vág, például polytechnicum felállítására egyesülni, mint annyi kiállító erőt költeni pusztá philologiai társaság megindítására, s kivált miután, főleg újabb időkben, ugy is annyira nőtt s mindegyre nő Magyarországban a szólási viszketeg, mintha egyedül a nyelv működése által akarna kibuzogni a magyarnak minden energiája, tette nem maradván semmi. Milly eset nem ritka; mert ismert dolog, hogy valamint például olly igazgatásnál, hol határon tul sokat ülnek, sokat irnak, annal kevesebbet s felszínesbet cselekszenek; hol a törvénycsinálás és egymásra halmozás már kimerítő nyereségnek tartatik, ott rendszerint a végrehajtás hiányos; s hol a képzelő erő gamón jár, ott az ítélő tehetség fekszik rendszerint porban: ugy szinte kivétel nélküli dolog, mikép az, ki szóval erős, tettben gyenge szokott lenni;

vagy máskép kitéve: ki minél többet szól, annál kevesebbet teszen, minthogy általján véve egy bizonyos tehetőség tulcsapongó, felcsigázott gyakorlata annyira kimeríti a gyenge ember erejét, mikép aztán mi e kis erőből megmarad, nem elégséges bármi egyébre. — Nemzeti-ségünk pedig, ha éppen nem is megyen hátra, és egészen nem is pangó — mi még kérdés — minden esetre olly bágyadtan, olly észrevehetlen léptekkel halad, mikép nem csuda, ha e tekintetben megint szinte sokak előtt az mutatkozik, mintha valóban oly intézvények érdemlettek volna az academia fölött elsőséget, mellyek gyorsabban terjeszték vala nyelvünket, s e szerint illyesekre lett volna kötelesség egyesíteni azon erőket, mellyekből tudós társaságunk támadt.

Igen elérhető ennélfogva, ha sok előtt nem nagy haszoni hitelben áll academiánk, minthogy mondom a cselekvési tespedésnek közepette annyi haszontalan szóvita, szófirka közt, mellyben fuladozunk, bizonyára olly kitünő csábbal mutatkozik minden ollyan intézet, melly gyakorlati életre, s az általjánosságokból kiemelkedve egyes talpra esett specialításokra képezné a magyart, mikép valósággal árnyékba esik academiánk ha helyébe például egy életbe vágó polytechnicumot képzelünk; valamint — ha már nyelvnek tulajdonítatik az elsőség — olly intézet is sokkal kecsegtetőbb színben mutatkozik, melly nyelvünket terjesztené, hazánknek legtávolabbi ereibe gyorsabban lövelné, mint academiánk, melly csak belterjüleg működik, és ekkép csak felette lassu léptekkel s közvetve hat nyelvünk közönségessé tételére.

Vizsgáljuk azonban a dolgot egy kissé mélyebben. Mi annál szükségesb, mert valamint akkor, midőn aca-

demiánk születék, nem egy, mást eszközlő, félre vonó
 javaslat gördítetett előnkbe, s mi minden megmutatha-
 tás nélkül szinte csak úgy győzheténk azok nagy töme-
 gén, hogy t. i. mi sem mást mint philologiai társaságot,
 sem különbet mint belterjűleg működőt, állítani nem aka-
 runk, sőt ajánlatinkat visszahúzni vagyunk inkább készek:
 úgy hallik ma naponta innen amonnan, majd suttokban
 majd nyilvánosan, de növekedőleg nem egy megbánás,
 nem egy gáncsolás, hogy mégis valósággal csak jobb lett
volna valami mást állítani, mint nyelvészeti társaságot,
 vagy ha már illyesnek, szinte mintha valami makrancz-
 ból történt vala az egész, teljességgel kelle születni,
 annak csakugyan nem nyelvünk kifaragása s kireszelése,
 hanem annak terjesztése körül lett volna hasznos mű-
 ködni, minek most már áldott gyümölcseit éldelnénk,
 holott az akademia már úgy szólván divatból esett. Midőn,
 mondom, most is efféle hallatik, szükség, hogy végre tisz-
 tába jöjön a dolog, vagy legalább kisértessék meg annak
 tisztába hozatala, mert ha illy nézet véleményynyé kezd
 alakulni — s mint látszik, valósággal azzá kezd alakulni
 — s szalmatüz-alkotta intézetté aljasúl academiánk is,
 hacsak különös testületi szellem, éberség és becsület
 nem hatja keresztül minden tagját, minthogy illy egyez-
 tető, egymást felbátorító zománcz nélkül, vajmi kevés
 ember olly szilárd és állhatatos jellemű, kivált honunk-
 ban, hol a szapora beleunás akármibe is olly közönséges
 jelenet, az állhatatosság viszont olly nagy ritkaság, hogy
 saját magára hagyatva, a köz vélemény nyájás ítélete
 nélkül sőt ellenére is, azon lelkesedéssel járjon el tiszté-
 ben, mellynek híjával létezhetik intézet ugyan és több
 ideig fenmaradhat, de mintegy lelkét vesztve, veszti min-

den varázserejét is, s ez által azon hatását, melly nélkül habár él is anyagilag, erkölcsileg okvetlen a holtak sorába süllyed.

Hadd mutassam tehát meg, hogy kivételes állásunknál fogva, sem egyéb, sem máskép működő intézet nem volt olly sürgetőleg napi renden akkor, mikor akademiánk felállítaték, mint épen akademiánk. S ha ebben sikerrel járok el, úgy hiszem, ismét köz méltánylat tárgyává leszen az; ha pedig ezt megmutatni nem vagyok képes, mi felette hihető, mert nem csak tehetségem határozott, de mai felcsigázott állapotunkban nem nagyon kedveltetik a lassabban érő gyümölcs, s ekkép könnyen gyanússá tétetik a mellette emelt szó; akkor nem igen sokat várhatván a nagy közönségtől, intézetünk minden tagját ezennel ünnepélyesen felszólítom: legyen azon szent kötelesség érzetében kettőztetve éber, mellyel minden tag tartozik, kivált akkor testülete iránt, mikor az közvélemény künti söt elleni kezd lenni, s öltse magára azon zarándoki komolyságot, melly hivatásának emlékeztét ne engedje soha is figyelméből esni, irtsa gyökereitől ki a viszálkodás legkisebb szálkáját is kebléből, s melegüljön őszinte kézfogásra, szilárd vállvetésre minden bajtársával, mi nélkül testület még boldog napokban sem igen ér czélt, annál kevesebbé, mikor borúra söt zivatarra kezd sötétedni az idő; ha pedig e feltételeknek nem felelhet meg, vagy megfelelni nem akar: lépjen inkább ki s hagyjon magunkra. — Heterogen szálla ne sértse egylelkü testületünket, mert ki tudja, oh nagy isten! távol van-e még tőlünk azon gyászidő, s nemzeti életek mértéke szerint nem borul-e szaporábban ránk, mint gondolnók, mikor csak testületünk fogja tán ereklje

gyanánt vagy inkább bágyadtan pislogó lámpaként őrizni azon nyelvet, melyet legdrágább kincsének, nemzeti s függetlenségi alapjának elismert ugyan a magyar, de forró vérétől hajtva, bálványaitól elszédítve, nemcsak őrizni nem bírta, hanem saját lábaival tiporta el.

«Valami gyakorlatira kellett volna egyesíteni erőnket, ollyasra, mi az életbe vág, s nem valamire, minek legjobb esetben is csak szó és szó marad eredménye.» — Ugyan ugy? Ámde miből támad emberek közt legtöbb zavar és ekkép legtöbb nyomoruság? kérdem. Tán abból, mert szívtelenek, roszak? Valóban nem; hanem legfőképp azon felette egyszerű okból, mert nem értik egymást. Száz eset közt tán nincs tíz, hol valami kifejtett bajnak alapját szántszándékos gazság tenné; félreértés, ebből eredő szenvedély, ezt követő boszú, s innen folyó gyűlölet és roszakarat, meg vakság képzi szinte minden emberi nyomornak sarkalatát, azaz: hogy nem értik egymást. De ugyan miért nem értik egymást? Legfőképp azért, mert az emberi nyelv — s itt egy nyelv sem érdemel tökéletes kivételt — olly kevéssé kiképzett, olly kevéssé határozott, hogy nem ritkán egyetlen egy roszul definiált szó még a legrégebb jó barátokat is rögtön heves és engesztelhetlen ellenségekké változtatja. Már most ha igaz, mikép a köz jóllétnek, köz boldogságnak elérése végett mindenek előtt a zavart és ebből fakadó nyomort kellene, valamint a legnagyobb ugy a legkisebb emberi társaságból lehetőleg kirekeszteni, és ennél nincs sürgetőbb teendő; s ha továbbá igaz, mikép legtöbb zavar és ezt kísérő nyomor, félreértésekből ered, mely-

lyeknek hibás, természet elleni rendszer okvetlen következése: akkor ugy látszik, nincs nemzet a szerencse és előmenet oly magas fokán még, mihez képest kedvező körülményei daczára is lehetne valami józanabbat eszközölnie, mint mindeneket félre téve, előlegesen nyelve javítását venni munkába. S ugy van; mert valamint nagyobb szerű munkát, mint például a szemeink előtt épülő dunai hidat, csak ugy folytathatni akadatlanul és aránylag könnyű szerrel, ha, bár látszólag milly nagy költséggel és idővesztéssel is, minden előmunkák előlegesen jól rendezvék: szintugy egyedül csak előleges, szorosan meghatározott definitiók következésében lehet nagyobb szövevényű fejtegetések- és vitatkozásokban, aránylag könnyen vagy csak átaljában is, célhoz jutni, t. i. az igazságot teljes világba helyezni, s ekkép rábeszélni s győzni. Mi okból nemcsak látszólag, de valóssággal sem lehet nemzetnek sürgetőbb és komolyabb tenni-valója, mint nyelvét lehetőleg közel vinni a szoros tudományok szabatosságához; mert csak oly nyelvvel, melly ehhez leginkább közelít, lehet aránylag legtöbbet legszaporábban saját érdeke körül felvilágosítani, a hatalom mind bel- mind külviszonyokra nézve pedig ott van, t. i. azon nemzetnél van — legfőkép mai felvilágosult időkben, mikor egyedül a való győzhet, minthogy anyagi diadal nem győzelem, hanem elnyomás — hol a legnagyobb számot legszaporábban lehet saját érdeke körül összepontosítani. Mit aránylag könnyen egyedül kiképzett nyelvvel eszközölhetni; és ekkép ennyi és nem kevesebb felsőbbiséget rejt kiművelt nyelv magában. Minélfogva nem is lehetne most a szabadabb vitatkozás századában, egyes nemzetekre ugy mint a köz emberiségre nézve

bármilyen érdekes, mint oly nyelvnek szerkesztése, mely, valamint a stenographia bizonyosan tökéletes, a közönséges írásnál, jóllehet még a stenographia is oly felette nagy javításra képes, úgy haladna túl mai nyelveinket mind rövidségben mind szabadságban; minek kivihe-tősége egyébiránt éppen nem ütközik a lehetőség szabá-lyival össze, és az emberiség kifejtése nem egy előfu-tójának agyán villant már keresztül, kikről azt szokták mondani: megelőzte nemzedékét.

Habár egyedül előmeneteli és hatalomnövesztői szer-ként vesszük is az emberi nyelvet, az előadottakból, azt hiszem, elég világos — s tán ebben mindenki meg-egyez — hogy, ha nem legelső helyet foglal is annak kiképzése a nemzetek előmeneteli lépcsőzetén, legalább a lehető legfontosabb ügyek közé tartozik még oly nem-zeteknél is, melyek az önfertőztetés és elkorcsosulás undok bűnétől menten, saját tisztaságukban emelhetik fejüket az egek felé.

De ha ez áll, és a nyelv kiképzése minden nem-zetnél a lehető legfontosabb ügyek közé való, bármily szilárdul és bármily szüzeségi fényben álljon is ott nem-zetiség és nyelv: ugyan legyünk őszinték, mikép és mily színben mutatkozik nálunk magyaroknál, ezen ügynek sürgetős aggasztó léte még? kérdelem; nem éppen oly tantalusi kínok közt-e, mint szélvészszel küzdőnek a rév-part, a határtalan sivatagban eltévedtnek menedék, börtönben sóvárgónak a megszabadulás, a végvonaglásban fuldoklónak levegő; és mi mind ezeknél több, sokkal több, becsületvesztettnek a becsület visszanyerése? És ugyan, tisztelt gyülekezet! nem illy aggasztó színekben mutatkozik-e minden elfogultlan előtt nyelvünk és ezzel

olly szorosan egybefüggő nemzetiségünk ügye még mai időkben is? Mert mi tagadás benne, nem világlik-e még most is olly gyengén és olly bágyadtan köztünk azon nemzeti életszakra, melly kevés kivétellel nem sokkal ezelőtt egyedül szalma födelek alatt pislogott vagy kirekesztőleg a tudományok szűk körére szorítkozték, vagy csupán mintegy kivételként köz helyeken időszaki alkalmaknál lobbant lobbant fel, és innen is egy darabig egészen ki vala tiltva már? Ámde ha az egy kissé előrelátóbb még ma is remeg nyelvünk és nemzetiségünk sorsa fölött, mikor törvény védi azt, és nem egy magyar nézett az elkorcsosulás és önfertőztetés tükrébe már, s maga magán eliszonyodva, buzgólkodik minden módon helyrehozni vagy legalább felejtetni eldődei bűneit; ha még mai időkben is remeg az előrelátóbb, legdrágább kincsünk fölött, mellyel mindent elérhet a magyar, nélküle pedig semmit: ugyan kérdem, tizenhét évvel ezelőtt lehetett volna-e ezer bajaink közt aránylag olly kis tehetséggel akármi célirányosbat is eszközölni, mint hazánk elhunyt, de a messze távolba néző hiveinek utmutatását követve, csekély erőnket is előlegesen nyelvünk védelme körül pontosítani némileg össze; tizenhét évvel ezelőtt, mikor az 1823-ki gyászos esetektől felrázatva aggasztólag kétes jövőndő borúlt honunkra; mikor nyelvünk törvényesítése messze háttérben azon merész remények képében mutatkozték előttünk még, mellyek megvalósítása körül kétségbe esve, nem egy hü kedély törött meg, s nem egy lett volna annak életbe léptét szívverével megvásárlani kész, de elesvén, mielőtt ismét élet felé fordulna a magyar, vigasztalatlan lehelé ki jobb sorsra méltó lelkét; mikor, mint az irodalom mezején, ugy a társa-

sági viszonyok közt, ha nem is fertőzteték a magyar nyelv, a magyar nemzetiség az aljasság bélyegével többé — és pedig ennyire hagyták eldődink sülyedni létünk és becsületünk ezen drága és olly annyira nemes zálogát! — olly divat künti vala mégis a honi hang, és még mindig olly heterogen elem kiképzettebb köreinkben a magyarság — oh hozzuk csak emlékezetünkbe e kinos napokat — hogy alig ismerhetett csak hazájára is, és rendszerint a távol idegenben volt kénytelen vélni magát a lelkesb, anyaföldének közepette, s ha ráismert is őt szülte földre néha, mint koszorús lantosunk *magyar költője*, ki szavakba foglalá minden hű magyarnak öszinte érzelmit: egyedül saját néma keserviben lelhete írt és vigasztalást.

Cselekvési logikánkat, mint sok másban ugy ebben is, sokan fel nem foghatják, és azért rendszerint különösöknek, viszásoknak tartják lépteinket. De illy körülmények közt — mellyekről azonban csak az ítélhet méltánynyal, ki előtt nemzeti sajátság, nemzeti egészség, nem pusztá hang, s ki önámítás nélkül fel birta fogni, rothadásnak mennyire indult legyen vérünk már — illy körülmények közt, nem lehet, oh bizony nem lehet sokat tétovázni, de rögtön parancsolólag mutatkozott előttünk — és ehhez nem kívántaték sem különös ész sem felette nagy köz gazdasági kiképzettség, hanem egyedül *hűség* — mikép csekély tehetségünkkel nekünk is okvetlen nyelvünk megmentéséhez kelle járulnunk mindenek előtt, minthogy a becsületnek tisztába hozatala mindenek elibe, és így még a mindennapi kenyér elibe is való; korcsosulásnak induló nép pedig — főkép ha ennek tudatában él, és még sem vesz magán erőt —

becsületet ha saját nyavalygó álmaiban nem, bizony sehol sem lel a világon egyebütt.

Felüdülési nagy kérdésünket tekintve nemcsak ferde logika után nem indultunk tehát, de kirekesztőleg azon egyedüli szerint, mellyet valamint becsület, úgy saját nemzeti fentartás, és ekkép a legszentebb kötelesség-érzet jelelt ki. Egészséges nemzet nem kénytelen efféle álszínben mutatkozó lépcsőzet után járni; kiléphet az legott, a műveltség bármilly fokán álljon, egyenesen a cselekvés mezejére, a nyavalygónak azonban egészség kell előbb, a némának szó, mielőtt neki józan, neki szabad volna, egészséges népek lépcsőzetit követni mindenben. S ím ez kulcsa — mert hiszen nemzetiség dolgában még most is távol vagyunk a teljes egészségtől, sőt nagyobb mozgalmak közé állítva, még tán veszélyesb állapotban mint ezelőtt — miért kever olly sok és kivált a lelkesb magyar bármibe is annyi nemzeti fellengzést, miszerint öt mind azok, kik állásának titkaiba nem hatá-
nak — s ugyan magyaron kívül, de még született magyarokat is ide értve, hány van, ki erre elég időt s fáradságot szentelt, vagy kinek erre elég tág lelke volna — olly ábrándteli lénynek tartják, kivel teljes lehetetlen a gyakorlati élet bármilly kérdését is, minden utbólvágás és mellékes tekintet nélkül, egyszerűen fontolóra venni és oldani fel. Ámde ki sokáig élt becsület nélkül, és azt visszanyerni kezdi, részint visszanyerte már, az százszorta féltékenyebb kincse körül, mint az, ki illy erkölcsi agonia közt soha nem élt. Nem ritkán házsártos lesz ez okból az, és a megbántásnak de csak árnyékát is véresen megboszulni hajlangó, ki azelőtt igen is hanyag vala e kincse körül. — Szintígy van a magyar,

nyelvével, nemzetiségével. Hol más nemzet egyedül loyális versenyzést lát, ott közüle legtöbb, kivált most, midőn egy idő óta minden szenvedelmek úgy szólván elvileg és rendszeresen felkorbácsoltatnak, elnyomatást, utbanállást, türhetlen sérelmet gondol észrevehetni. Midőn más nemzet — jó egészségű emberként, ki sem öltözetére, sem eledelére nézve tulgonddal nincs — egyedül a dolog jósága után hajol, nem igen aggódván, milly oldalról s mi formákban jő az: addig a magyar mindent, a legnagyobbat úgy mint a legkisebbet, magyar könnyösbe akar öltetni, és mi nem ebben jelenik meg, már gyanús előtte. Míg más nemzetű, imáiban az egek uránál gazdagságért, hatalomért, vagy erényért és bölcsességért esdeklik, hadd áraszsa a menny ezeket fajtája fölött el, azalatt nem egy buzgó magyar térdve esve azért sovárogo az egek felé, bárcsak a magyar nyelv vál-nék általjánossá; és annyira megy, tisztelt gyülekezet, e féltékenység, mikép még testületünkben is — és nem hiszem, hogy csalódnám — tán a nagyobb rész tisztán fel nem fogva az emberi szózat legdicsőbb czélját: lelkünk legmélyebb érzelmit lehető legvilágosban tárhatni ki, épen olly mértékben örül az uj, habár homályosabb kitételnek, legyen csak magyar, mint a legvilágosbtól kész megtagadni a honosítást, ha idegen. — Ennyire emeli tán legtöbb tagtársunk, nyelvünknek nemzetiségünk kifejlésével egybefüggő szeplőtlenségét annak gazdagulása fölé, ennyivel magasbra a szüzeség rideg ideálját mind azon bőségnél, gazdagságnál és ebből folyó uralkodói hatalomnál, melly Minerva minden lelki tehetségének tárt agyából háramlanék ránk.

És szintígy emeli a lelkesb magyar megint a ma

gyarság külszinét is nem ritkán magasbra, mint a dolgok velejét, ha idomuk nem magyar.

De ugyan mit mutatnak és minek jelei mind ezek? Tán aggasztó symptomák, láznak kitörései, mikor hágy-mázra hevül a velő s minden eszméket összekever, vagy tán a végvonaglás kapkodásai már? Korántsem; sőt épen ellenkezőleg nemzeti életerőnknek kezességei, hogy t. i. vérünk jobb része a megsemmisüléstől visszaborzadva, nem csak mind azon öldöklő méreg ellen, mellyet nemzeti testünk magába szítt, küzdeni elég fogékony, hanem az élet egy javát, egy kényét sem hajlandó félelemből magába venni, ha nem viseli a honi színt, csakhogy idegen elemektől még inkább elszédítve, minden nemzeti sajátágiból kivetkezve, ne dűljön örök enyészetbe. Nemcsak nem érdemel e féltékenység ennél fogva gúnyt vagy épen szánakodást, mellyel még született magyarok részéről is — oh szégyenteli vakság — olly sokszor érintetik; sőt még csak tévedésnek sem lehet nevezni azt; minthogy egyedül nemzeti hűségben veszi eredetét, azon szent hazafiui lelkesedésben, melly ha nem is erény, mint sokan állítják, hanem egyedül csalódás, mégis a legszebb erényeknek senkitől soha kérdésbe nem vett alapja, és az emberi ábrándoknak habár nem leghasznosbja is, minden esetre legnemesebbike, s mellynek legalább mi magyarok köszönhetjük, ha eddigelé minden jellem nélküli szolga gyarmattá nem sülyedtünk. — Üdv nektek s áldás rátok ez okból ti hivek, kik illy érzelmektől, illy lelkesedéstől hevítve, hű kebellet örökdedetek nemzeti létünk fölött, mikor az már hajszálon függött. Titeket illet a legdicsebb polgári koszorú; mert ha vajmi derék tett is, sikeresen szembe szállni a halállal, vagy ennek karjaiból kiragadni ember-

társat, mennyivel derekabb még a végveszély óráiban egy egész népet megsemmisüléstől óvni meg. Igen, titeket illet az örök dicsőség, midőn mi ujabbakra, kik legnagyobb veszélyeitől megmentve vettük át nemzetiségünk ügyét, s kikre hasonlíthatlanul kedvezőbben fordultak az idők, azon szent kötelesség szállott: meg nem rontani otromba kézzel, sőt mint szemünk fényét, mint lelkünk üdvét, óvni minden hátraeséstől, s ápolni erőnk szerint azt, mit annyi veszélyek közt egyedül a leghübb, leggyöngédebb anyai kedély birt megmenteni, minthogy egyedül hasonló érzelem, hasonló türelem hárríthatja el a magyarnak végenyészetét ezentul is, és egyedül ezekben rejlik azon feltámadási életszikra és erő, melly fajtánknak jövődőt ígér.

Nemcsak ócsárlani nem fogja a nemzeti üdülésünk szövevényébe mélyebben tekintő, ha köröm szakadtáig küzdünk nemzetiségünk ügye fölött, és e kérdés körül semmiért a világon alkura nem lépünk, bár a legfényesb csereajánlatot soha el nem fogadjuk; sőt dicsérni vagy legalább becsülni fogja e lelkületet, midőn honunknak azon, fájdalom! nem kis számát — melly álneveléstől, idegen iránytól elferdítve e lelkületet tudja milly ábrándnak nézi, és üdülésünk e nyelvét nem érti, felfogni nem képes — ha meg nem szánandja is, meg nem vetendi is, legalább soha azon forrásnak, mellyből a magyar új díszben kiforrjon, és soha azon alapnak, mellyen a magyar nép nemzetté alakuljon, bizonyára tartani nem fogja. És valóban itt ideje már, felvilágosítani, vagy határozottabban mondva: azon régóta főt talppal cserélt és így hevert eszmét helyreállítani elvégre, hogy korántsem az a szánakodásra, megvetésre, kikaczagásra méltó magyar, ki vére-

hez, fajtájához hű, mégis ezer méltatlanságnak vala és van kitéve, azért, mert külföldi csín és nyelv nem ékesíti őt, hanem megfordítva egyenesen az érdemel szánakodást, megvetést és kaczajt, ki — mert nemzeti hűség helyett némi külföldi elsőséget öltött magára kiváltságilag — ezer méltatlansággal érinthetni gondolá és gondolja honfitársát büntetlen.

Ámde azért, tisztelt gyülekezet, mivel minden kétségen tul egyedül azon féltékenység és soha meg nem törhető lelkiület alapján fejlődhetik nemzetté a magyar, mellynél fogva lelkesbje mindent alája rendel a nemzetiség angyalának, azért korántsem következik még, hogy ezen féltékenység, ezen lelkiület, jóllehet csak ezekben rejlik feltámadási erőnk, nemzeti kifejlésünk alapjául is szolgáljon okvetlen; nem, de csak még az sem következik, valljon e féltékenység, e lelkiület nem fogja-e előbb sírba dönteni a magyart, mint pislogó élete maga magától alutt volna el; s pedig nem következik azért, mert valamint például az erő sem áraszt mindig áldást, sőt nem ritkán átokká fajul, jóllehet erő az egek legbecsesb adománya, és minden élet ebből buzog: szintugy ront a legszüzebb féltékenység, a legszebb lelkiület is kimondhatlan többet, mintsem használna, sőt még a legigazságtalanabb gyilkossá is válhatik, ha mértéken tul csapong és szenvedelemtől hevítve, maga ellen bösztíti a visszahatás kérlelhetlen boszuját.

Legyen szabad ez okból, tisztelt gyülekezet, ezen még hosszabbra terjedő előadást, mennyire a kérdés életbe vágó léte engedi, lehető rövid vonásokban azzal folytatnom: mikép lehet — saját, tán hibás, de őszinte felfogásom szerint — legbiztosabban, sőt tán kirekesz-

töleg nemcsak enyészettől megóvni nyelvünket és nemzetünk ezzel szorosan egybefüggő létét, hanem szilárd állást is szerezni mindkettőnek a nagy világ színpadán.

«Præparandiákat kellett volna állítani, inkább közvetlen terjeszteni a nyelvet, mint ennek becsét, méltóságát, és ez által a nemzet legdrágább kincsét emelni.» De ugyan feleljünk egyedül azon egyszerű kérdésre, melly körül forog a csalódás, és nekem legalább úgy látszik, mintha rögtön le kellene esni a legvakbuzgóbb szemeiről is a fátyolnak, hogy valljon: ha valaki magyarul tud, magyarul beszél, innen következik-e, mikép neki ezért már magyarrá is kellett volna átalakulnia? Mert ha így, ám akkor fordítsuk legutolsó fillérünket minden tétova nélkül *nyelv mesterekre*, sőt legyünk rögtön magunk is mind azokká, *hadd tudjon csevegni magyarul az egész világ*, s meg lesz mentve s feldicsőítve fajtánk. Nyelvet, nemzeti sajátságot, illy felette könnyű szerrel azonban, én legalább úgy hiszem, még csak biztosítani sem lehet, s annál kevesebbé szilárdabb s tágabb alapokra állítani; minthogy — és itt különös figyelemért esedezem — a szólás még korántsem érzés, a nyelvnek pergeése korántsem dobogása még a szívnek, és ekkép a magyarul beszélő, sőt legékesebben szóló is, korántsem magyar még.

Ki nem látja itt a különbséget, és ki azon elfogúlt, ki előtt nem világlanék tisztán fel, milly ezer sajnos tévedések közt botorkál olly sok magyar e lehető legfontosb ügyünk körül.

Csüggedni érzem erőmet, tisztelt gyülekezet, és tehetségem parányiségának tudata görcsbe vonja keblemet,

midőn ezen olly felette kényes életkérdés taglalásába bocsátkozom, mi már ezelőtt is nem egy ízben történt, noha siker nélkül; s pedig kivált, mert valamint — tudom — nem egy capacitás saját vallomása szerint nem bír a dolgok mélyébe hatni, mielőtt gondolatinak szót tudna találni, ugy én korlátozottabb tehetségű megint gondolatimat nem vagyok képes mindig szavakba foglalni, főkép ha annyira áradoznak belsőmben azok, mint a jelen olly felette fontos kérdés körül.

Axiomatisztaságban vélem látni nézetem kirekesztő helyességét; midőn más részről tapasztalni vagyok kénytelen, hogy hazánknek még leghűbb fiai s legkitünőbb tehetségei közül is többen, mintha nézetem csalódás volna, felette kevés kivétellel mind más, sőt épen ellenkező utakon járnak azon czél felé, mellynek eléréséhez szintugy s olly őszintén kötöm én is fajtánk megmentését és egykori feldicsőítését, mint, teljesen hiszem, ők. Egyeztető, közép utat ez esetben pedig nem látok. — Milly kínos epedések közt nézek én ennélfogva nemzetünk jövő sorsának elébe, kiki elértheti, ki fajtámhozi hűségemben bízik, minthogy vérünk egy részét nemzeti ügyünk fölött még mindig halálos fagyban szenderegni látom, és esküdni mernék, hogy bizony ez, sem megmenteni sem magasbra emelni nem fogja a hazát; midőn más részről azon irtóztatós kép áll előttem — és itt lelketem merném rákötni, hogy e kép nem tünemény, hanem valóság — mihez képest mind azon gyönyörű érzelem és szent lelkesedés, melly hazánknek, hála az égnek! számra mindig növekedő hű fiaiban buzog, s mi a legnagyobbnak, legdicsőbbnek lehetne apadhatlan forrása, nemcsak nem fogja magasbra emelni, de még csak biz-

tosítani sem a hont, sőt egyenesen megvilkolni azt előbb, mint gondolnók, ha, mielőtt késő, legalább vérünk jelesbjei nem okulnak azon mesterségben: olly drága, de olly annyira kényes kincset, mint nemzetiség, nemzeti saját-ság, némi biztossággal, és a siker némi hihetőségével mikép lehessen őrizni, mikép lehessen ápolni s növesztetni leg-inkább, sőt kirekesztőleg.

Mint fentebb bizonyítám, senki nálamnál tágabb kört nem enged azon féltékenységnak, melly nemzeti hűségből eredve, bármit is nemzeti színbe öltetni vágyik. Ha jobban buzog a magyarnak vére, mint akárki másé, honának pusztá említésén is; ha már mennyekbe ragadtatni véli magát, mikor a magyar hölgynek ezelőtt olly sokáig néma ajkán a nemzeti hang zengedez; ha életét koczkára bocsátani kész, mikor vére mentőjét csak megkarczolja is gondolja: mind ez, jóllehet sok által még most is egyedül nyavalyás kitörésnek tartatik, felette helyes s vajmi öröndetes jelenet, mert ez egyedül a viszsztatért becsületérzés és a magához hű erőnek eredménye, s csak ebből pezsg élet és fejlőd. Ennélfogva még a kelletténél többet tenni buzgó fiatalság tulzásit is némileg megbocsáthatóknak tartom; mert ki szegheti szárnyát az élet tavaszkorában azon lelkesedésnek, melly eget kér, hol megégeti ugyan néha magát, mellynek híját azonban fiatal kebelben semmi a világon nem pótolhatja ki: mert az isteni szikrának nincs surrogatuma. S jaj, százszorta jaj azon fiatalnak, kinek lelke testében mindig megfért.

Férfitől azonban többet lehet, többet szabad követelni, s kivált ollytól, ki vezetői szerepre emelkedik. De itten búba merül lelkem, mert én legalább, felette

kevés kivétellel, alig ismerek egy valóban buzgó magyart is — és ezen őszinteséggel tartozom szent ügyünknek, mellynek minden személyes tekintetet alája vetek — ki, bármennyi ősz haj fedné is fejét, bármilly tapasztalás és életbölcseiség redőzte volna is egyébiránt velejét, mint elmetévedett, ha rögeszméje (fixe Idee) pendítetik meg, többé kevesebbé ki ne vetkeznék a kölcsönös méltányosság sőt az igazság szabályaiból is némileg, ha nyelvünk s nemzetiségünk ügye kerül szőnyegre. Illy alkalomnál a leghidegebb vérü elragadtatik, a legélesebb látásu vak-sággal van verve, és a különben legméltányosb, legigazságosb is, hajlandó felejtetni, sőt néha valóban egészen is felejtí az örök igazságnak soha nem változó még azon legelső szabályát is — mellyet egy alkalommal sem volna szabad szemből szalasztani — miszerint másnak soha ollyast ne tégy, mit tőle sem fogadnál örömet. S annyira megy ez elfogultság, ezen felingerült állapot, mikép mindennapi eset, kivált mostani, a természetesen tul még mesterséggel is felcsigázott napokban, épen azok kikelésit és gyanusításit hallani legsértőbb változatokban, ha más ajku, egyenesen csak példájokat követvén, önvére mellett buzog, kik legcsiklandósbak saját nemzetségek körül. Valóban szomorú, szívrepesztő látvány. Boszútlan egy hajszált sem enged fején csak érintetni is, és ez helyes; ámde mást üstökénél ragadni hajlandó, és ez is egyes viadalban vagy verekedésnél, mikor ember áll ember ellen, és anyagi erő s állati bátorság határoz legtöbbit, felette helyes lehet; nemzetnek békés ujjászületési működésében azonban ha nem is gyávaság, valóban felette nagy bűn, és a legkimélőbb kitéttel minden esetre nem kevésb, mint szánakodásra méltó, maga magán

uralkodni nem tudó pajzánság; mellynek, tisztelt gyülekezet, ha a mélyebben gondolkozók tapintata, és általján véve a nemzet súlya, mielőtt késő volna, féket, zablát nem vet: bizony mondom, a magyar nem *lesz*, mint azt többen olly gyönyörtelen álmodánk, de rövid idő múlva egyedül a négy betű: *volt*, fogja illusztrálni valahai létét; s pedig mert a nemzetek békés átalakulási működésében, mikor minden, bár a legkisebb erőszak is ellenhatást, és egyetlen egy igazságtalanság ezer megboszulót szül, semmi nem győz, mint egyedül lelki felsőbbség és az örök való.

A kérdés — hogy t. i. kirekesztőleg csak egy mód által biztosíthatja a magyar, nyelvét és ezzel elválhatlan nemzetiségét — előttem olly egyszerűnek, olly kézzelfoghatónak mutatkozott mindig és mutatkozik ma is, mikép soha nem tudtam eléggé bámulni, és bámulatomból ma sem tudok kivetkezni, honnét jöhet az, hogy én e kérdés körül ugy szólván, isolálva lelem magamat.

Sokszor tölték legfeszültebb elmélkedésben napokat, éjeket ez életkérdésnek tisztába hozatala iránt; mert tudja az ég, könnyelmű, hirtelenkedő, nemzeti ujjászületésünk szent ügye körül soha nem voltam. Kétkedtem, epedve habzottam, szigorún veték magammal számot, hogy valljon — mert vérem hidegebb, béketűrősem több — tán nem szeretem annyira hazámat, mint kik mindig forrnak, lelkesedéstől egy huzomban áradoznak; vagy hogy tán nincs annyi bátorságom, mint azoknak, kik mindenben az oroszlán szerepét játszani hajlandók; vagy hogy végre tán hiusági viszketeg, különczködési szesz, vagy épen megcsontosult makacsság homályosítja nézetemet, minél fogva nem tudnám helyeselni, sőt egyenesen

kárhozthatni volnék kénytelen azon utat, mellyen, felette keveset kivéve, mint mondtam, a legnagyobb rész, külön árnyéklatokban ugyan, sőt hazánk némi legkitünőbb kapacitásai buzgólkodnak közelíteni azon célhoz, mellynek elérése saját szívemnek is legforróbb vágya: fajtánknak t. i. nemcsak biztosítása, de egykori feldicsőítése is. Azonban soha nem tudtam s most sem tudom magamat e kérdések körül hibáztatni; és ekkép vagy velőm beteg, vagy azok nézete hibás, kik véleményemet nem osztják. — S most lássuk:

A magyar mélyen alutt. E közben nyelvét felejté, nemzeti színét veszté. Sok azt hitte, nem eszmél már fel többé, s el van olvasztva. De a magyar felébredt; milly halovány színben, milly torzalakban, kiki előtt ismeretes. Alig van nemzetek közt illy iszonyatos példa. Sok ezt azonban fel sem vette, sőt álfényében, mint Armida kertjében, még tetszett is magának. Többnek azonban türhetlen volt az önmegismerés e keserű képe, ámde erő nem szilárdítá keblét; kétségbe esett, s magára hagyta a hont. Voltak végre ollyasok, kik dagály s szélvész daczára nem gyengültek el, s férfiak maradtak a veszély óráiban. — S ismét élet felé kezdett fordulni a haza. Olly hervadólag tengett azonban szerencsétlen vérünk, hogy lehetetlen vala, mikép mi újabbak folyvást pirulván fejletlen, aljas létünkön, az előttünk olly ragyogó példák utmutatása szerint ne ébredztünk volna azon szent kötelesség érzetére, hasonlólag járulni hű kebellem köz anyánk ápolásához. És e nemes érzet nőttön nőtt, s hála a nagy istennek, már olly szép gyökereket vert, mikép a legszebb virágzásnak bizton elébe tekinthetni, hahogy a visszahatás *felhőszakadása* nem sodorja azokat

ismét töstől ki. Ámde itt a baj, és e veszély aggasztólag mutatkozik.

Az újabb kor, buzogva a legszebb lelkesedéstől s vágytól: minél előbb ragyogni a nemzeti egészség fényében, nem bírta szellemdús hevében felfogni, hogy javulási lépcsőzetünk okvetlen csak halk lehetne, mert sülyedésünk sem vala rögtöni; felejtván e fölött: nemzeti tekintetben mennyire javultunk legyen már, eliszo nyodott csigalépteinken, s fajtánk más nemzetekhez képest még mindig olly alacsony állásán. S így lön, hogy legtöbb magyar vak hevében úgy jutott azon tévutra, mellyhez képest magán kívül keresett segítséget, valamint a hullámokkal küzdő is ha magában nem bízik, mindent megragad, mire csak kezét teheti. «Jaj milly kevesen vagyunk — így sopánkodának — lehetetlen, mikép ennélfogva a roppant számu német- és szlávban el ne olvadjunk; terjesztetni kell tehát a nyelvet s nemzetiséget mindenek előtt.» És ez felette helyes, csakhogy a *mikép* körül forog a siker, minthogy nem minden modor vezet célhoz, sőt a mostan divatozó attól egészen eltávolít. Engem soha nem ijesztett *csekély számunk*, de fenmaradásunkért annál erősebben rettettem mindig azon okból — s ezt ki kell végre mondani — mert fajtánk anyagi mint szellemi léte olly *felette könnyű*. Itt a baj, és essünk át elvégre az önmegismerésnek ezen legkeserűbb adagán — mert csak ez után javúlhatunk teljes egészségre — mikép t. i. nem a mennyiség, hanem a minőség a szellemi erőnek sarkalata, s e szerint épen nem azért forog veszélyben létünk, mert kevesen vagyunk, hanem mert súlyunk olly parányi. És ezt sok magyar sejti, és azért tüzeli saját magát s másokat törhetlen

bátorságra, mi felette dicsőséges, csak hogy itt megint más csalképzetbe bukik, mi annak jele, hogy ha felébredt is már nagy száma, azért mindnyája korántsem ábrándult ki még; s a multat a jelennek s Magyarország azelőtti és mostani bajait összekevervén, oly hangulattal ül lovára most is, mintha jelenleg is törökkel vagy francziával kellene vívnia, észre sem vévén, hogy az nem kontyos, se nem veres sipkás, kivel dolga van, de egyenesen a civilisatió, mellyen kard nem fog, s melly előtt a legtündöklőbb vitézség is térdre esni kénytelen. S ugyanis a bátorság több árnyéklatu. Van t. i. ollyas, melly mindent megrohan, és még az ágyuszájtól sem fordul el; meg van ollyas is, melly kitűrni tud, s minden handabanda ellenére bevárja az alkalmas időt, meg a polgárok hevével szembeszállni, s hirtelenkedésünknek gátot vetni kész. Mindkettő maga helyén, arany. Sok azt hiszi: az elsőben több anyagi tán állati vegyület, a másik nemüben ellenben több lelki vegyület van, s hogy az elsővel bírók e földön rendszerint — s legtöbb esetben a nélkül hogy tudnák — gép gyanánt szolgálnak; midőn azon másik nemű bátorság tulajdonosai viszont rendszerint a gépforgatók. Már ez bármikép legyen is, tagadhatatlan marad, hogy azon katonai bátorság, ha ugy nevezhetni, mellyhez képest a hős bárminek is neki rohanni kész, mit egyébiránt egy pohár pálinka, mint tudva van, igen elősegít, még korántsem elég olly szövevényes s rendszerint olly hosszadalmas munka sikeres folytatására mint egy egész nemzetnek ujjászületési működése, hol az enthusiasmus ritkán használ, a hóbot pedig mindig árt, de egyedül a józan, a kiábrándult felfogás, és kirekesztőleg csak az összevető s kiszámító felsőbbség győz.

A nagyobb számban vélnek lelni üdvöt — boldog isten! — mintha bizony például 30 millió barbár népben több magához vonzó, több magához olvasztó varázs volna, mint bármilly kis számban is, ha ez a civilisatio kincsétől felcsordul. — Ha ököltre, botra kerül a dolog, akkor megengedem, a nagyobb számban az olvasztói varázserő, a felsőbbség. De csak háboruban sem mindig, mert a néhány macedoni bors megtöri a számtalan persa borsót, és a kis számú hellen dicsőíti fel Marathon síkjait; még csak háboruban sem mindig, s hát minél kevesbé még a lelki tehetségek szabad surlódási mezején, s kivált mostani századunkban, mikor az erőszak előbb utóbb egyedül saját magának ássa sírját. — De ha egyenlő körülményileg a nagyobb számban a nagyobb erő, mit senki nem tagad, ugyan azt hiszszük: nemzetiséget csak úgy rákenhetni bárkire is, ki éppen kezeink közé jut, mint például meszet falra, vagy mázat fazéokra? És azt hiszszük: parancs már elégséges, hogy valaki nemzeti sajátságából kivetkezzék? Ugyan mi magyarok türnök-e ezentul — ezentul mondom, mert egyszer már majdnem hogy megtették rajtunk, és igen is engedelmesek lettünk — türnök-e, mondom, ha bármilly hatalom akarna is minket úgy minden legkisebb czikornya nélkül saját mintájára kaptázni, kivált ha e minta felette messze fekünnék a tökélyesbtől, s valljon engedelmeskednénk-e olly parancsnak, sőt még olly törvénynek is, melly ha nemzeti hűtlenséget egyenesen nem követel is, sokak alkalmazása, és kivált tartalékgondolatja által mégis zsarnokká válnék? Azt remélem, azt hiszem, még akkor sem engedelmeskednénk, ha föröl före mind megegyeztünk volna ily szabályban, s annál kevesbbé, ha ez nem tör-

tént vala így; mert e világon elidegeníthetlen sajátok is vannak, miket tilos áruba bocsátani, mi ugyan nem egy hazai reformatornak peng ajkán, vajmi sok esetben vajmi pompásan, csakhogy rendszerint vagy nem olly sajátokra alkalmazva, mint például: becsület, erény, nemzeti hűség s több efféle, mikén valóban soha és semmi esetben túladni nem szabad; vagy egyedül saját érdekeinket méltatva, másokéit azonban, régi de néha néha mégis feltűnő Döbrögi-szellemben, fitymálva, sőt gyanúsítva.

Mondják ugyan, hogy törvényeink nemzeti nyelvünk ügyében semmi illyest nem követelnek. És ezt tudom, mert törvényeink egy hajszállal sem rendelték többet, mint hogy a holt latin szó helyébe az élő magyar lépjen, és a köz igazgatás nyelve azon faj nyelve legyen, mellytől nemcsak az ország vevé nevezetét, hanem melly az alkotmányos létnek is törzsöke. Minél semmi sem lehet igazságosb, méltányosb. És ha szorosan, de valósággal szorosan és nemcsak önámíttatásilag, ennél marad a magyar, és ha nem fénylik is legkedveltebb, legnagyobb divatu színben még — mi egyébiránt semmi esetre nem lehetene néhány rövid évek gyümölcse, mert hiszen kifejlett nemzetiség nem rögtön termő növény — vérünk legalább nem áll a maga ellen felbőszült szenvedelmek aggasztó veszélyivel szemközt úgy, mint ma, mert hiszen: «Nemzetnek fentartási, kifejtési küzdelme, hahogy másban is méltányolja azt, miért maga vív, olly gyönyörteli, olly dicső látvány, mikép nincs a világon olly aljas kedély, olly durva kebel, mellyet illy jelenet szinte rokonszenvre ne melegítne»; midőn viszont nem lehet semmi borzasztóbb, elidegenítőbb, mint fuladás közti kapkodót látni, ki ha feleszmélne, saját erejével ment-

hetné meg magát, de e helyett más életébe kap, s viszsza-
szalókve elsülyed.

És most kérdem, s hazánk fő heveseitől kérdem: ugyancsak annál maradtak-e, mit a törvény parancsol, t. i. hogy a latin szó helyébe lépjen a magyar, vagy kalandoztak-e ezen határon néha túl? Régibb intézetek s egyesülések körébe, hol nem magyar volt a szó, mert alkotóik sem valának magyar ajkuak, ugyan nem toltak-e a magyarság magát itt-ott máról holnapra erővel be? Némi gyűlemben, némi vigalomban — oh boldog isten, nem gyermekek vigalma-e ez? — nem lön-e a magyar kedvéért — igaz, csak kísérlet végett — kiküszöbölve gyakrabban minden egyéb nyelv, mint mirigy? Ugyan hány szent szónoklat nem vala elvileg s parancsra intézve magyar nyelven olly hallgatókhoz, kiknek tizedrésze sem vehet be azt lelki táplálékul? Bár a legkisebbe, mi időhiány és szövevény miatt máról holnapra magyarrá át nem alakulhata, ugyan nem furta-e magát be a magyar nyelv nyakra före, s ha erre gyenge vala, magas goliát-ként nem hangoztatá-e nemzetboszúloi haragját a nyilvánosság nem egy organuma? S hány lenézésre, hány méltatlanságra adott alkalmat az, ha valaki az elmezavar ez árjától mint lelketlen törzsök nem hagyá magát egészen elsepertetni e hazában, hol épen azok részéről hallatik nem egy fellengős szó: a kitűrni-tudásról, az emberi méltóságról, a szabadságnak boszú nélkül fertőzhetlen létéről stb., kik illy zsarnokságok, illy rögtönzések fő papjai? S ugyan e mindent egyszerre elárasztani akaró magyar hév nem növekedett-e már annyira, hogy az, ki elég bátor bármilly szerényen is emelni szavát, mintha egy kis kimélet, egy kis béketűrés, tán messzebbre vezetne

és jobban érlelné a hazai növényt, mint a most divatban levő azon szünetlen korbácsolás, mellynél sok még a kancsukát sem tartja rozszabbnak, ugyan nem növekedt-e, kérdem, e tulhév már annyira, mikép az, ki illy alakban látja a dolgot s bátran fel is szólni mer, ne legyen kitéve, a rossz, a gyáva hazafiság, sőt a hazáruulás legémelygetőbb pizskaival is azok részéről minden változatokban bemocskoltatni, kiknek — mint mondják — minden csepp vérök a kölcsönös méltánylat és az egészen szabad elmesurlódás elve mellett buzog, s kik a gyanúsításnak komoly ellenei?

Az előhozott vizsketegek, mellyek — megengedem — jobbadán a legnemesb, csakhogy egészen még ki nem ábrándult kedélyekben veszik eredetöket, azonban általján véve olly csekélybe vétetnek — t. i. a magyarok által, és *mert hiszen nem magyar törvény elleniek*, és itt lappang a bökkenő, hogy t. i. fél és bíró egy kalap alatt áll, és a méltánylat, loyaltás s bölcsesség törvénye még vajmi sokat tilt, mit a magyar törvény nyilván nem ellenez — mikép mintha Mátyással valóban kimult volna Magyarországból az igazság, legtöbb fel sem foghatja, mi nagy megbántást és sérelmet lelhet mind ezen kicsiségekben (!!) a más vérü, a más ajku; sőt nem egy magasztos lelketü, nemzetönállási ábrándiban bona fide még bámul is: egyenesen kegyelemnek miért nem veszi mind azt, például a szláv, mit érette és vele tenni szándoklanak, és ha kelletténél hevesebben védi vérét, miben annyi magyar szintugy hibáz, s sokszor vajmi erős példával jár elő, mert mindennek megvan saját határa, ezt neki korántsem bocsájtja meg, de midön olly gyanún szinte dühre hevülve, és méltán, mellyhez képest valaki

róla azt mondaná: «Minden, mit véredért teszesz, csak ürügy, és a köz birodalomtói elszakítás lappang kebledben», sarkán fordul, és keleti komolysággal — s hozzá lehet tenni, keleti igazságszeretettel is — minden lelkesedését csak ürügynek mondja, és a legocsmányabb czimborasággal kész vádolni őt. — Ugyan férfiui, lovagias-e ez, s hozhat-e áldást?

Ámde isten előtt mind azon kísérletekben, mellyekkel a tulhév vérünket terjeszteni és ekkép nemzeti létünket biztosítani buzog, nem kénytelen-e látni Magyarorszáiban minden más ajku — s kérdezzük meg őket, hadd szóljanak ők — sokkal többet, mint a magyar nyelv törvényesítését? Legyünk végtére igazságosak. Mert valóban az emberi nemre is mindinkább rávirrad a mennynek azon napja, midőn egyedül az igazságosak hazája fog gyarapulhatni. Álljunk helyökre, ugyan ki hagyja csak hajszálat is kirántatni erőszakkal, ellenszegülés nélkül; mi nagy csuda tehát, ha vérök tulbuzgói még a törvény ellen is szegülnek? Mi nagy csuda, mondom, minthogy eldönthetlen, mindenütt s mindenkor tapasztalt tény — mellyet nem hagyhatni ugyan helyben, melly azonban mindenütt így fejlik ki — hogy minden törvény, mellynek alkalmazása szellemi körén egy rész által tulhajtatik, az által helyzi magát aránysúlyba, mikép az, egy rész által viszont szigorún meg nem tartatik.

Nem elég mai időkben törvényeket írni; de azok iránt sympathiát is kell gerjeszteni. És ha valaki ollyas törvénynek nem hódol, melly előtte gyűlöletes, mellytől természete visszaborzad: sujthatja őt a betűnek szigorúsága ugyan, de czélját veszti; mert martirt emel, ez

pedig fanatizmust szül. És ha mindenki rögtön nem hódol olly törvénynek, melly csak idővel, s egyedül szeretetre méltó lét által vesztheti el sanyarúságát: illik-e, sőt szabad-e nekünk magyaroknak minden átallás, minden illetődés nélkül ollyasokra anathemát szórni, kik illy bűnökbe esnek? Mi olly annyira kristálytiszta vagyunk-e? Nyuljunk keblünkbe s feleljünk őszintén: illik-e, szabad-e nekünk illyest tenni, kik szinte nemcsak pirulásra méltó anyagok vagyunk törvényeink végrehajtásában, de még azoknak sem engedelmeskedünk mindig és mindnyájan, mellyek hozatalában nemzeti lelkesedéstől forrott vérünk, vagy illyest legalább affectált a nagyobb rész.

Valóban akarat ellen is elfordulni kénytelen illy szomorú jelenetektől a kiábrándult, s mély buba sülyed lelke: ha tapasztalja, hová vezethet vak hév és roszul fékzett lelkesedés, s hogy egyesek bűnös tulzásai néha milly rosz világba s ferde helyzetbe állíthatják a nagy közönség legszentebb érdekeit.

Oh vajmi jól tudom felfogni, milly kimondhatlan irigységi színben mutatkozik nemzeti nagyság a nemesb kedély tükrében, s milly kínokat kénytelen érezni honunk minden hübb fia, ha parányi, sötétségtől körülvett, maga keblében duló vérünket ama szerencsésb fajtákkal hasonlítja elfogulatlan össze, mellyek a civilisatiótól környezve, vagy azzal napontai érintkezésben léve, nagy nemzetekké alakultak, s hol habár náluk sincs kiküszöbölve minden aljas — miből halandó tökéletesen kilábolni soha nem képes — mégis nagy és kicsi, boldog s boldogtalan csak egy nagy családot képez, s hol legalább fő vonásokban egy érdekért, egy hazáért élve s halva, mindent már csirájában meg nem ront, meg nem gyilkol a viszályko-

dás, az irigység *dæmona*. Illy boldogság, mellyhez képest anyaföldünk körül, bármennyi színre oszoljunk is egyébiránt alább rendelt lépcsőzeteken, mindnyájunkat csak egy nagy érdek fűzne össze egy családba; illy boldogság azonban távol tőlünk. Ezt el kell ismernünk. De azért sem kétségbe esnünk nem szabad, s ellankadva a vak sorsnak átengednünk jövőnk kifejlését, sem önhittségtől felfúva, s minden hatalmakat felbőszítve és ellenszegülésre kihíva, erővel törekedni az után, mit kirekesztőleg csak bölcseséggel, t. i. élet-, s nem egyedül szoba- és könyvbölcseséggel érhetni el.

Köztünk — azt hiszem — nincs, ki, ha épen szívérét és életét nem is akarná adni — mik egyébiránt úgy is szinte csak harcz mezején bocsáthatók áruba haszonnal — legalább ne volna kész, ideje, fáradsága, értelme, vagyona, szóval: tehetségének kisebb vagy tán nagyobb részét is áldozatul hozni, miszerint nemzetisége ne csak tengődve éldegéljen, de mindinkább terjedve s nemesülve vagy inkább *nemesülve és terjedve* — mert ez a kifejlési logica — elvégre nagy, hatalmas és dicső nemzetté váljék is vére.

Ámde ezt, jóllehet saját bennünk nemcsak a feltámadási, de még a fölemelkedési erő is, soha el nem érjük, ha csak lelki felsőbbtség által nem. Ennek eléréseért kötelességünk tehát buzgólkodnunk.

S ím ez az egész titok, mikép menthetjük meg fajtánkat a bukástól, s mikép emelkedhetünk nagy, hatalmas, dicső nemzetté. Felsőbbség által, vagy sehogy sem.

Könnyebb volna, elhiszem, s hasonlíthatatlanul kényelmesebb, s sokkal kevésbé fáradsággal s előzvényekkel járó,

ha úgy, quia sic volo sic jubeo, a honnak már minden lakosa rögtön magyarrá is válnék, vagy ha már azért magyarrá vált volna, mivel három, négy nyelv mellett szólni még magyarul is tud. Illy kényelmesen a dolog azonban nem megy; mert valamint egyetlen egy kiképzett emberi velőben több magához vonzó, több magában olvasztó erő van, mint ezer üres vagy zagyvateli főben, épen úgy terjeszthet nemzetiséget is egyedül felsőbbtség és semmi egyéb; midőn a legszentebb buzgalom, a legdicsőbb vitézség, a legszilárdabb akarat, mellyekkel jól irányozva — megengedem — ezer csatát lehetne nyerni, nemcsak hogy egy hüvelyknyivel sem mozdítják elő a magyarság ügyét, de épen ellenkezőleg a lehető legaggasztóbb veszélybe bonyolítják azt, hahogy ezen felette nagy dicséretre méltó tulajdonok háttérében nem világlik az erkölcsi felsőbbtség ellentállhatlan súlyával a civilisationnak varázshatalma. — Minthogy, hála az égnek! e földgömbön — hol nemcsak fajtája, de egész neme érdekét köteles szívéen hordani minden jobbra törekedő ember, ki, mert vérét bálványozza, más fajtáját azért meg nem veti — e földgömbön, mondom, nem a jobb olvadoz az aljasban, de megfordítva s ármány daczára, az aljas a jobb-ban; miszerint minden nép, egyet sem véve ki, csak magában, t. i. fiaiban hordozza az élet s dicsőség, vagy a halál s szégyen csiráját.

Erkölcsi felsőbbtség mindig s mindenütt győzött erőszakon. Még China félénk népe is magába olvasztá győzőjét, a hajlatlan tatárt, mert nagyobb, jóllehet aránylag olly csekély erkölcsi felsőbbséggel bírt. — S így akárhány a példa, jóllehet eddigelé úgy szólván csak a sötétség és erőszak időkorát élte az emberiség, úgy

hogy ha már a multban, az anyagi erő korában is, győzött a lelki felsőbbségnek hatalma, alig lehet bizonyosb, miszerint annak ezentul még könnyebben s még bizonyosabban kell uralkodnia mindenen, miután már már kezd szürkülni azon hajnaltámadat, mikor a felszabadult gondolatnak ereje mind sérthetetlenebb világba állítandja a valót, melly előtt valamint le fognak omlani az előítéletek bálványai, úgy fog elhaloványulni minden zsarnok hatalom is okvetlen.

Ne keressük ennekokáért mentönket sehol is egyebütt, mint saját, vagy inkább *személyes* erényeinkben s lelki felsőbbségünkben; személyes tulajdoninkban mondom, mert nemzetnek erénye s felsőbbisége csak annyiban van, a mennyiben lehető legtöbb egyes tagja ugyancsak betölti saját helyét férfiulag és szeplőtlen.

Képzeljünk magunknak habár csak egy millió főből álló nemzeti családot, mellyben annyi értelmi súly, polgári erény, szép szokás, izlési varázs, kimívelt tudomány, életbölcseesség, gyakorlati tapintat, s több efféle elsőbbség volna felhalmozva, mikép mindenben segédkezet, helyes útmutatást, bölcs tanácsot tudna adni, minden készítményei tökélylyel volnának végezve, körében akaratlanul is jól és kellemesen érezné kiki magát, mert mind családi mind társasági viszonyai bájteliiek volnának, s melly mintegy bölcsője s kincstára volna minden emberi találmánynak és előmenetelnek, intézményeinek jótékony voltát pedig kiki egyaránt éldelhetné, szóval: mellyről értelmi felsőbbségénél fogva azt lehetne mondani: az oknak népe. S meg kell engednünk — hahogy az emberiség előmeneteli, tökélyesülési vágyát kérdésbe venni nem akarjuk — mikép illy ideal népben lassan-

ként mind annak el kellene olvadnia, ki azzal szorosb érintkezésbe jő. Maga magától, s a nélkül hogy tola- kodó volna, nőne és terjedne az; mert midőn mindenben min- tául szolgálhatna s példakép vétetnék, természetes, hogy lassanként mindenben utánozva is lenne, s ekkép mind nézetit mind szokásit, és ezekkel mulhatlan érzelmit is — mert jó példa: jó tett, és ez általján mindig hálát arat — lassanként azokra ruházná, kik vele érintkezésbe jönnek, mi által nyelve is terjedne mulhatlan; mert ébredjen csak egyszer érzet, s bizony ennek tolmácsa, a rokonhangu szó, sem marad sokáig el.

Képzeljünk magunknak illy ideal népet, s kérдем: nem leszünk-e kénytelenek megvallani, mikép illyesben határ nélkül több olvasztói varázs rejlenék, mint bár negyven-, ötvenmillió fejletlen s tudatlan egyajkuban; s hogy e szerint minden nép, és így a magyar is, sokkal nagyobb olvadási veszélyben van, ha minőségi súlylyal jő érintkezésbe, mint ha egyedül a nagy számmal volna dolga, mely eláraszthat, feldulhat, sőt meg is gyilkol- hat, de elolvasztani, megsemmisíteni soha nem képes; midőn más részről világos, hogy minden nép, és ekkép a magyar is, egyedül minőség és nem szám által ol- vaszthat más vért magába.

Ily ideal nép azonban soha nem létezett, igaz, de azért még sincs egy nép is, mely közelebb vagy távu- labb ez ideálhoz ne állana, azaz: melly más népek átellenében, olvasztó vagy olvadó ne volna. — És im ez tárja fel előttünk az emberi események mult és jelen titkait, hogy valljon miért nőttek és olvadtak, s miért fognak nőni és olvadni nemzetek. Minek legkomolyab- ban szívre veendő tanulsága az, hogy a melly nép élni

akar, annak okvetlen olvasztói szerepre kell emelkednie; mert elgyengülése és kora halála ellen e földön nincs más ír.

Olvasztói felsőbbbséggel kell bírni. Igen. Ámde bir-e illyessel az, ki szeretetre méltóság és rokonszenverjesztés helyett kuruzslóként csak külsőleg hat, s mert grammatikát tanít, mindenüvé zsinort varr, s mindent veres, zöld és fehérrel eltarkit, már azt hiszi, szíveket bájolt s velőket hódított? Vagy bír-e az olvasztói felsőbbbséggel, ki másban nem tudja becsülni, miért maga követel megbecsülést? Vagy tán az ért e mesterséghez, ki hős ellenét, mert olly lelkesedéssel vív vére mellett, mint ő saját véreért, a helyett hogy lovagias szellemben magához emelné, pogányilag sujtja, s hír-nevét alacsony gyanúval bemocskolni nem pirul? Vagy tán az a mély felfogásu olvasztó mester, ki nyughatlan hevében a magyarságot mostani nyers állapotjában, mielőtt elfogadhatóvá, izletessé vált volna, mindenkivel rögtön bevétetni akarja? Vagy tán az, ki hatalomcsalódásai közt, mint oroszlánt, a síkra kiállítja a még fejletlen magyart, mikép minden erőt, minden hatalmat ellene bösziítsen, ellene riaszszon? Vagy tán az ért e gyöngéd mesterséghez, ki könnyebben s szaporábban nyerhető fény végett, prókatori szeszélylyel mindent gáncsol, mindent ellenez, a helyett hogy inkább a hon bármilly késő javát is tűzné ki magának szempontul? Vagy tán az jár ez életkérdésben hü keblüleg és mély felfogással el, ki...

Ámde nem szükség, tisztelt gyülekezet, folytatnom e festvényt, mert a mondottakból, mennyire képes vagyok kitárni keblem érzetit, azt hiszem, eléggé kiviláglik, nézetem szerint milly tengely körül forog létünk, és

ekkép valamint nyelv, úgy nemzetiség ügyében is, mi a hivatása sőt legszentebb kötelessége nemcsak társaságunknak mint testületnek, de honunk bármilly nagy bármilly kis fiának is.

Nincs a haza terén egy, ki nemzetiségünket ne terjesztené, vagy azon csorbát ne ütne. Ki erkölcsileg bármilly kicsinyen is felsőbb, az terjeszt; midőn a bár hajszállal alantibb, csorbít. És e körülmény közt nemcsak a magyar vér létezik, de honunk minden ajku lakosa. Mert valamint nem ritkán inkább az ellenség hibái fűznek hirkoszorút a győzőnek homloka körül, mint személyes elsőbbségei: úgy emeli a magyar vért is e hazában minden más ajkunak alantiséga, tulzása s viszont.

S ha ez áll, mit nem igen vonhatni kétségbe, ha-hogy a lélek fölötti uralkodást nem zavarjuk össze a test fölött gyakorolható zsarnoksággal, és azon ámításban nem élünk, mintha már szellemig is hódítottunk volna, mikor anyagilag győztünk: akkor az önismeretnek tükréből, feltéve, ha őszintén és mélyen vettetik abba tekintet, sok előtt tán a legváratlanabb igazságok fognak visszasugározni. Nem egy lesz köztünk még az itt jelenlevők sorában is, s annál inkább a haza tág területén, megvallani kénytelen, hogy tán épen akkor ütött legnagyobb csorbát fajtánkon, mikor a sokaság lelkesedésétől felmagasztalva és elszédítve leginkább volt azon édes hiszemben: milly óriási léptekkel sőt sasreptileg mozdítá legyen azt elő; s egyedül azon pillanatokban munkált terjesztése körül egy kicsit, mikor magába vonulva és keves tanuk előtt, bármilly kis érényeiért is sympathiát és utánzási vágyat ébreszte. Ez

egyébiránt bármikép legyen is, s bármennyit s mi áltá járult legyen is kiki vérünk gyarapításához vagy olvasztásához: annyi igaz marad, mikép az általam most felhozott eszme mindenkinek csالhatlan hévmértékül szolgálhat, mellynél fogva, ha saját magával őszinte s szigorú számot vetni akar, kiki csالhatlanul azon becses tudomáshoz jöhet, hogy valljon vérenek olvasztásán működik-e szerencsétlenül, vagy szerencsésen másokat olvaszt-e abba; honnét száraz igazságilag az foly, mikép nemcsak mulasztás, de tulhév által is lehet olvasztgatni a hazán, vagy más szavakkal: hogy nemcsak a *semmit nem tevők, álgönyörök közt élők, a haza zsírját ingyen szivók* hosszú serege járul köz anyánk gyengítéséhez és végképi meggyilkolásához, de hasonlólag a magas paripán ülők azon parancsoló osztálya is ront a hazán, melly indiscret negédtől hajtva, elég előkészület nélkül, minden erővel szembeszállni buzog, és ekkép úgy veszélyezteteti hazánk felmagasztalási díját, mint minden fejletlen erő okvetlenül legyőzetik, ha versenygésnek indul. Mikből elvégre az világlik ki, hogy alkalmasint azon kevesek ápolják, dajkálják és növesztik fajtánkat leginkább, kik tőlünk tán nem is ismerve, keveset említve, s épen nem méltatva, minden pompa, zaj és követelés nélkül, szerényen, de hiven járnak el isten-rendelte mindennapi hangyamunkáikban.

Ha azonban ezen hiveknek, de azért mégis gyakorlatiaknak — melly tulajdont azért emelem itt különösen ki, mert sok előtt csak a fellengős a haza hű fia — csekély számát tekintjük, kik jóllehet nagyobbak mint körük, mégis olly kétkedő szigorúsággal töltik be helyöket, mintha arra kettőztetett erejük sem volna elégséges

— és illy ember emel hazát, és nem ellenkezője — ha, mondom, ezen helyöket tökélylyel álló hiveknek csekély számát s pedig mindenben tapasztaljuk — kiknek menyyei vigasztalás lebegjen halántékik körül — akkor lehetetlen nemzeti olvasztó erőnk parányiságától vissza nem borzadnunk.

Marie-Jeanne Roland franczia hölgy végepedéseinek emléke tűnik illykor akaratlanul is előttünk fel. E szerencsétlen, mint tudva van, mikor legnemesb ámításiból a rideg való göröngyére kilökve, élének — mellyet bevégeznie kelle — tavaszkorában érkezett volt a vesztőhely tövéhez, történetesen a szabadság szobrával, mellyet néplelkesedés emelt oda, találkozáskor szemközt, s helyzete iszonyatosságáról mintegy felejtkezve, elérzékenyült kebelével így rebegett az egekbe: «Oh szent szabadság, te égi malaszt, mennyi aljas, mennyi igazságtalan, mennyi embertelen bitorolja szent nevedet!» S így kiálthatunk mi is vérző szívvel, sőt piruló arczczal fel, ha előnkbe tátong azon nemzeti önfertőztetés-ásta mélység, mellyet már régóta iszonyatosan feltárva látott köztünk nem egy, mikor a legmélyebb de legveszélyesebb álmodat alutta még sok, s mellybe még mindig örökre s könnyebben elmerülhet a magyar nemzetiség, szabadság és becsület, mint valaha. Valóban vérző szívvel, piruló arczczal így kiálthatunk fel:

«Oh dicső hazafiság, te az egek legnemesebb magzatja, ki a halhatlanok sorába emeled az agyag fiait: mennyi rút, mennyi aljas buvik tisztos palástod alá, s hány ocsmány szégyenfi, mert ajkán nemzeti szó peng, ékeskedik czímeddel!»

S tisztelt gyülekezet, ha igaz, hogy egyedül az ön-

megismerés keserü gyümölcse által nyerheti el teljes egészségét az emberi lélek; s ha igaz, hogy egyedül ennek egészséges léte emelhet valamint embert úgy nemzetet valódi hivatásának fényfokára: akkor ürítsük a megismerésnek keserü serlegét fenékig ki, s valljuk meg, hogy tán nincs ország e földön, hol annyira össze volna zavarva a hazafiságnak magasztos eszméje a hazai nyelvvel, mihez képest nem egy gyalázattal megrakott, erkölcsi fekélytől émelygésig rossz szagu vérrokonunk tartatik mentségre s kiméltre méltónak, sőt nem ritkán még a legjobb hazafiság hitelében is áll, s pedig egyedül: mert magyarul jól pereg nyelve, nagy szónok s ügyesen tudja viselni a magyar szerepét; mintha a hazafiság e küljelei már elégségesek volnának a hazafiság legveszélyesebb mirígyeit eltakargatni. Mi nem egyebet jelent, mint velő elibe tenni külsőt, lényeg elibe színt, élet elibe halált; minthogy nincs elidegenítőbb, nincs semmi visszataszítóbb, méltó antipathiát gerjesztőbb, mint az üres, nyavalyás, bűnös kebelre ráházolt hazafiság.

A magyar szó még nem magyar érzés, az ember mert magyar, még nem erényes ember, és a hazafiság köntösében járó még korántsem hazafi. S hány illy külözmázos dolgozik a haza meggyilkolásán, ki, mert épen nincs más tulajdona, és a vak hév által mégis felhőkbe emeltetik, azok hazafiságát is gyanussá teszi, homályba állítja, sőt ellenök antipathiát és gyűlöletet gerjeszt, kik szeplőtlen kebelrel, minden efféle undok salaktól menten, a honszeretet legtisztább szellemében kapcsolvák vérükhöz. — S ím ez fő oka, miért áll a magyar hazafiság sokkal kisebb becsben, sőt nem legtisztább fényben a világ nagy színpadán, s miért nem képes civilisatói

sympathiát s hódító közvéleményt gerjeszteni a legmagasztosb magyar polgári erény is oda kün. Ám mert annyi bitor fényü álhazafiságtól van környezve és elrutítva, melly tapsot arat s bálványul emeltetik ide ben.

De forduljunk most el ez undok képtől, hol a maszlagos fény üli bitor ünnepét, s habár iszonyattal vagyunk is kénytelenek látni, a rothadásnak mennyi jeleit viseli nemzeti testünk, azért ne csüggedjünk, sőt bizzunk magunkban, s fordítsuk reményinket egy vigasztalóbb kép felé, mely szinte tárva előttünk, mert noha számban kevesek, s ezek sem mind tiszták, azért megtörve még nem vagyunk, s nem egy hű kedély, nem egy nemes erény viraszt még vérünk mellett. S ha igaz, mikép egyetlen egynek erényeiért százezrek bűneit boszultatlan hagyja az'eggek haragja, miért nem volna remélenünk szabad, hogy mindazon hűség, melly vérünkben most is él, s mind véres küzdelmink, mind halálos nyugvásink közt, habár végre egyes lámpaként csak pislogva is, mindig élt és tökéletesen még soha el nem alutt, ne volna szintolly képes azon átkot is elhárítani fejünk felől, mellyet hazánknak — fájdalom mondani — a legrégibb időktől fogva máig nem egy hűtlene, nem egy álbölcse, mintha szándéklottan idézett vala ránk.

Bizzunk magunkban, bizzunk erőnkben, készületlen azonban soha ne lépjünk síkra, s erőnkkel jobban gazdálkodjunk mint eddigelé; mert hiába, nemzetnek regeneratiói működésében, hol minden, s kivált az idő olly drága, és minden léptek annyira gátolvák, vajmi többet mozdít a szerény méh, a munkás hangya, mint a sok szópompa, meg a sok lelkesedési zaj. — S legyünk meggyőződve, minél közelebb emelkedhetünk minél többen

azon nép-ideálhoz, melyet felhozék, annál biztosabban s szaporábban éri el vérünk földi üdvét; midőn viszont annál bizonyosabban és hamarabb dől sírgödrébe, meny-nyivel inkább s többen távozunk attól, miszerint tisztelt gyülekezet, féltékenyen óvakodva, hogy ne ártson, s törhetlen állhatatossággal működve mikép használjon, közöttünk többé kevesebbé mindegyik, sőt hazánk minden fia: vérünk mentője, népcsaládunk jótevője, nemzetünk fel-
dicsőítője lehet. — Örömteljes öntudat; s azért töltse be helyét minden magyar, hű sáfárilag. S ha nem használ, de buknunk kell, s emberek előtt ki is leszen törölve emlékünks, legalább azon láthatatlan tanúk végett, kik előtt tán nem egészen megy veszendőbe mind az, mi az emberi nemet felmagasztalja, mutassuk meg, hogy volt fajtánk közt nem egy, ki nemzeti fenállásért, nemzeti felnemesítésért utolsó lehelletig lankadatlan küzdve, szebb sorsra lett vala méltó.

És most, miután nem vagyok olly botor hinni, mintha előadásom csak fogékony kebelre talált vala, sőt teljesen meg vagyok győződve, mikép nézetim igen távol esnek a mai népszerű eszméktől, mert sem a nagy tömegnek nem hizelkednek, sem tulságokra fel nem hív-
nak, és ekkép jóakaróim (!) csekély számát tán még inkább gyérítendik, mit azonban túrnöm kell: legyen szabad a még mondandókat nem ugyan kirekesztőleg, de mégis különösen a magyar tudós társaság tisztelt tagjaihoz irányoznom.

¶ Lelkesedés nélkül csak félig-meddig tökélylyel sem megy semmi, bár a legkisebb is. Hála ez okból, hogy

hazai lelkesedésünk felébredt immár úgy, mikép külbefolyás nem sülyesztheti vérünket régi fagy-álmaiba többé, sőt minden ellenséges beléavatkozás, mint inger, csak nevelni, szilárdítani fogja azt; hála, mondom, mert innen buzog népekre élet, s innen fejlík rájok jövőndő. Lelkesedés azonban nem mindig egészséges állapot, s vajmi sokszor tör nyavalyás lobba, lázba ki, s ekkor többet s szoporábban ront, mint maga a tespedés; hiszen valamint a Pest-kerepesi színházat felrögtönzé, mert Magyarország pillanatait drágáknak tartá, s már most szinte elérte a végcél! a csudalovat is hasonlókép csak a lelkesedés vonta be Ilionba, és a tíz évi drámának véget vetett csakhamar. — Fajtánk, vagy legalább annak igen nagy része egy tulságból a másikba esett, és így hihető — s bár ne volnánk kénytelenek ezen leges legkeserűbb serleget kiüríteni — hogy bizony helyes példákat követni, s rossz példáktól óvakodni nem igen tudó vérünk is csak saját kárán fog tanulni, s pedig mert valamint azelőtt előmenetelünk legsürgetőbb kérdéseit csak papirosra tudta mázolni, s életbe hozni nem birta a tespedés: úgy compromittálta már eddigelé is és fogja még inkább compromittálni a tulhév, hazánk némi fiainak nyavalyás lelkesedése újraalakulásunk legsürgetőbb, legéletbevágóbb érdekeit; miszerint jövőndök valóban aggasztóbb, mint bármikor ezelőtt. Közelébb állunk ugyan azon komoly kérdés eldöntő napjához, hogy valljon leszünk-e vagy nem; ámde, mint minap olvasánk, *szikla-csucsra* felcsigázva, honnét ugyan hátra többé nem, de előre épen olly kevésbé léphetünk okvetlen nyakszegés nélkül, hahogy nem lépünk a lehető legnagyobb óvakodással, minden ámitás-, felhevülés- s szédelgéstől men-

ten, mihez, megvallom, nekem napról napra fogy reményem, mert ezerszer tapasztalt és soha másképp ki nem fejlett tény, hogy hol mértékentuli erőltetés és zaklatás makacs ellenszegülést szül, ott a viszontorlások elmulhatatlanul mindig bekövetkező hada közt annyira felhevül, s olly vak s makacs szenvedélyességre fajul a nagy közönség, mikép bármilly óvakodást gyanúsítva, bármilly okot félre lökve, felbőszült, fékeiből kibontakozott árként mindent magával sodor a megtámadási párt, hahogy erősb; vagy csontmerevedtségre, halálos mozdulatlan-ságra ridegül a haza, s nincs ok, nincs rábeszélés, melly csak egy hüvelyknyi tágítást is eszközölhetne, ha viszont az ellenszegülési osztályzat győz. Mihez képest, mint-hogy valóban és a szavak devalvatio-szüksége nélkül *sziklacsucsra* felcsigázva, illy hangulati, illy érzési körülmények és viszonyok közt kel és alkonyodik felettünk a kétes nap: vagy bukni fog vérünk előbb, mint gondolnók, vagy magasztos, de vajmi éhes és sovány sasként ülhet a civilisatiótól elszigetelt szikla kupján a magyar, míg nyavalygós, öntulbecsülési álmainak vége nem szakad; mikor aztán már minden késő lesz talán.

Illy helyzet közt, kettőztetett kötelesség, azt hiszem, hogy kiki lélekismeretesen betöltse helyét, s abból ki ne kalandozzék; mert a lehető legnagyobb bölcsesség is egyedül csak így képes, a tespedők zátonyai s a tárogatók felbőszült elemei közt, diadalosan elérni a nemzeti üdv partját.

II. Fridrik porosz fejdelem fiatal korában — így beszélük — szer feletti hévtől hajtva, bizonyos csatában lovasságával a józanság elvein annyira száguldozék tul, mikép rutul visszacsapva, távul a csatatértől bizonyos

hid alatt lele menedéket, hol azonban végre ráakadott — s szerencse — nem az ellenség, hanem azon örvendetes hírt hozó küldött, hogy míg ő compromittálta a csatát, addig lépten lépve előre nyomult törhetlen phalanxával, mellynek minden tagja helyét állá, ősz Schwerin, s a fiatal hévnek daczára nagy nehezen ugyan, de mégis valamikép csak kicsikarta a győzelmi babért.

Legyünk mi, a magyar tudós társaság tagjai, s egyáltalában társaságunk is mint testület, illy phalanxnak kiegészítő része; s ha igaz, hogy, nemzetiség és alkotmányos haladás azon egyedüli két factor, mellyen emelkedhetik vérünk, dolgozzunk rendíthetlen állhatatossággal, de itt is óvakodva, nehogy a régi előítéletek s szokások rabjait kétségbeesési ellentállásra felbőszítsük, nyelvünk lehető legmélyebb s legtágabb kifejtésén; mert habár nem is szüli a szó a gondolatot, hanem a mély gondolatból fejlődik az alkalmas szó: mégis kimondhatlan varázsszal jár a rövid, szabatos, gazdag nyelv, s ha mint nyelv közvetlen nem is bír nagy terjesztési hatással, mégis kimondhatlanul drága kincs, mert magában rejti a nemzeti fenmaradásnak zálogát.

Őrizzük tehát e kincset, tisztelt tudós társaság, s ápoljuk soha nem lankadó hűséggel; mert hiszen a most felhozott tulkalandozási vétekbe, mellybe még az érintett nagy fejedelem is esett, épen ugy belévergődhethnék nemzetalakulási küzdelminkben legjobb akaratja ellen is nem egy honi vezér, s akkor, hahogy aggódásim még sem volnának tulgondnak, tulféltésnek szülöttjei, de szerencsétlenül én látnék tovább, akkor egy jobb, egy szerencsésb kornak, melly a kiábrándulás sanyar iskolájában a vesztett boldog napok kinteli visz-

szaemlékezete közt, tán egészen megsemmisítve még nem lesz, tán jól fog esni, ha jóllehet csak már négy falak közé szorítva is, még tökéletes némaságba nem dült légyen a honi nyelv.

S ím e szomorú kép, melly koránt sincs a lehetőségek körén kün, lebegett lelkem előtt, mikor több évvel ennekelőtte, noha teli a legszebb reményekkel, még sem tudtam magamat vérünk felette kétes állása körül soha is elámítani, és akkor gondolám: tiszta lélek, tiszta szándék is siker, vagy legalább: hűségbe becsület.

S mélyebb értelemben, a nélkül hogy társaságunknak legtávolabbról is valami politikai színt tulajdonítani ohajtanék, felfogásom szerint, e nemesb czélt hittem, hű sáfárkodásunk határin nemcsak tul nem fekünni, hanem hogy társaságunk csak úgy jár el valódi szerepében, s hivatásának csak úgy felel meg magasb szellemileg, ha a magyarnak nyelvkincse körül annál anyaiabb gonddal viraszt, és annak becsét, méltóságát emelni annál inkább buzog, minél kétesb jövőre borul nemzeti önállásunkra, s minél nagyobb s nagyobb sülyedési veszélyekbe bonyolódik a hon.

A legderültebb napokban is jó a biztos menedék, s így tán honi körülményink közt sem épen felesleges, nyelvünkre nézve a biztos kikötő.

Ez azonban legroszabb eset, mellyet az egek ura távolítson, és mellyet tán távolítani is fog tőlünk; hiszen vajmi sokat követhet el az ifjuság aranykora büntetlen, mit férfiaknak meg nem bocsátnának a menyei lakosok, vérünk pedig bizony ifju, kétségtelenül igen ifju, mert hiszen nincs az ifjuság egyetlen egy hibájának is híjával, és ez egyedüli de semmi által ki nem pótolható kincse,

t. i. kifejthető léte. — Reméljük tehát legjobbat, s dicsőség a sikeres vezetők fejére, ha kis intézetünk háttérben, és nyelvmenekedési tekintetben, szükségtelen, hasztalan marad örökleg.

Miután egyébiránt ok nélküli remény vajmi gyöngé alapon áll, s isteneket nem annyira a szónak mint a tettnek imája indít, s ideje volna már, ha elvégre járszalagok nélkül vágyunk haladni, a férfiúi kornak körébe lépünk: könnyítsük s segítsük mi is elő legjobb tehetségünk szerint a haladók magasztos pályáját; buzgólkodjék ennekokáért társulatunk minden tagja nyelvünket a definíciónak lehető legtisztább fokára állítani, mi által felette sok veszélytől megmentjük az igen is gyors léptekkel haladókat, mert hiába — s vegyük a dolgokat mint azok vannak, és nem mint azoknak lenniök kellene — igen sok ember csak úgy bír tiszta logika után cselekedni, ha tisztán eszmélhet; tisztán pedig csak akkor képes eszmélni, ha tiszta, határozott szavakba öntheti érzelmét. Gazdagítsuk tehát tiszta, határozott szavakkal a haza nyelvét, s e szerint ha szerencsésen csak egyetlen egy kitételre tudna is alkalmas szót fel-
lelni az academia, úgy mindazáltal, hogy azt ne csak gyűlöletessé ne tegye, sőt általa tetszetővé is váljék az eszme; egyetlen egy szót, melyet a német így tesz ki: *Klugheit*, és azt hiszem, már már megtette vala kötelességének jó részét társulatunk, s ha ma bukik, egészen hiába már nem élt, mert bátran kiléphet nép a nemzeti verseny disz-, de veszélyteli terére, ha elegendőleg felfogta az érintett szó egész jelentőségét, s a gyakorlati életnek mezején, hol minduntalan kineveti a tény az elveket, annak parancsát teljesítlen soha nem hagyja,

minthogy ez azon tulajdon, mellyel valamint ember, úgy nemzet is, habár elibe vág is eleinte a lelkesedés, villogó ész, elragadó szónoklat, széles tudomány, elvégre mindenben győz, s melly tulajdonra ekkép minden nemzetnek nagy szüksége van, s így annál inkább fejletlen, fegyver közt többé nem, de erkölcsi surlódásban annál veszélyesebben forgó vérünknek.

Azon szónak azonban, melly az érintett eszmét kitehné, különösen kedvesnek, különösen rokonszenvet gerjesztőnek kellene lenni, tisztelt academia; mert jaj, ha be nem fogadja a hön kebel, minthogy akkor valódi méreggá válik, s pedig mert nincs csábítóbb, nincs közönségesb, és — fájdalom — nincs napi renden levőbb semmi is, kivált nálunk s kivált most, mint gyanúsítani s a nevetség színpadára állítani mindent, mi a mérséklet, óvakodás s türelem színárnyéklatát viseli bármilly gyengéden is, mikre mind a gyávaság, félénkség, szűkkeblőség, sőt roszelelkűség bélyegét süti, vagy legalább olyannyira hajlandó sütni a fiatal hév, a magát tulbecsülő viszketeg, meg nem ritkán a polgárok lelkesedését mellékes czélokra ügyesen használó ravaszság. — Kedves, bájoló kitélt kellene feltalálni, mondom, mikép azon nehéz, sulyos erény gyakorlata lehetőleg könnyítessék, melly a feltalálendő bölcsesség-árnyéklatu szónak életbe léptéhez van kötve; minthogy az embereknek határtalanul nagyobb, kivált az élet tavaszkorát élő része, sokkal hajlandóbb gyakorlani olly tulajdonokat, mellyek számos tanu előttiek, rögtön tapsot nyernek, és ha semmi mással nem, legalább honfiak meleg kézfogásával tüstént jutalmazvák, mintsem zarándokilag olly erényeknek élni — és azért nevezém az illyeseket nehezeknek, sulyosoknak — mellyek

fel nem fogva, félre értve, gyanúsítva, sőt néha a rágalom és gyűlölet legkeserűbb mérgével illetve, rendszerint egyedül az életnek fagyszakán aratnak hálakedélyt, sőt olly sokszor egyedül a sírhant alatt.

Mozdítsuk tehát elő, könnyítsük, ha bármilly kicsiben is, az illy erények gyakorolhatását, mennyire csak bírjuk, mert kialakulásunk hosszadalmas, szövevényes, göröngyteni pályáján egyedül ezek által tarthatjuk magunkat fen, s emelkedhetünk más népek fölé; és azért keresünk azon annyszor gyanúsított tulajdonra, helyes, alkalmas, magához édesgető kitételt előlegesen, melly minden erények közt legtovább vezet — tán megszereti és szert tesz rá, ki még híjával van — melly mindnyájunk előtt, mint érintém, a «Klugheit» szó alatt ugyan eléggé ismeretes már, csak hogy mindnyájának cselekvési szótárában valamint magyar szóval nincs kitéve eddigelé, ugy soknak csak eszméjében sem foganzott még; mihez képest e kis szócska életbe hozása, e kis ige testté alakítása által is járuljunk ahhoz, hogy Magyarország ne csak külsőleg és ámítólag jószínnének, megelégtűntnek, gazdagnak, fényesnek lássék;

ámde mindig növekedve s hosszú időkre terjedve belsőkép is, valódilig jó egészségű, boldog, dicső és hatalmas legyen!

II.

B E S Z É D,

MELLYEL

A M. ACADÉMIA XIII. KÖZ ÜLÉSÉT, DEC. 26. 1844.

MEGNYITOTTA

A MÁSOD ELNÖK, G. SZÉCHENYI ISTVÁN.

Tisztelt gyülekezet! Miután szeretett elnökünket, kit tisztje és gondjai testvér Erdélyhonunkban tartanak, itt ez alkalommal tisztelhetni nincs szerencsénk, ismét nekem jutott azon becsület, a mai gyűlés elnökletét viselnem. Üdvözlöm ennélfogva a tisztelt egybegyűlteket! S legyenek meggyőződve, hogy valamint mindenkor, úgy ez úttal sincs forróbb és őszintébb vágyam, mint nemzeti újjá alakulásunk nagy művéhez, bármilly távulról s milly kis körben, ha csak egy mákszemnyit is hordanom hü kebellem.

Leélt gyásznapi unalmai után, midőn legszentebb kincsünk, drága anyanyelvünk, alig vala méltatva már, és «Járt számkivetetten az árva fiú», elvégre szebb hajnal látszik nemzetünk fölött bíborodni.

Kimondhatlan türelem, csüggedni nem tudó lelkiület, és az újabb kornak nemzetiesb fölébredése kívítták ugyanis valahára — és közelebbről bevégezett országgyűlésünknek ez tán legbecsesb gyümölcse — anyanyelvünk végképi diadalát, úgy hogy ezentúl nyelvkülönbség legalább, és ebből több vagy kevesebb, de szükségkép

mindenesetre eredő, bábeli baj nem fogják többé megzavarni azon kormány és nemzet közti egybehangzást, melly nélkül nem lehet hazánkra nézve valódi üdv; és mellynek hiát nemzeti évradjunk nem egy lapja bizonyítja olly gyászosan.

Későn, felette későn lépünk ugyan szent s elidegeníthetlen jogainkba vissza, s okvetlen lesz idő, mikor még kérdés: min fognak az akkor élők inkább bámulni; azon-e, hogy volt nemzet, melly tévedéseiben még anyanyelvének használatától is elpártolt, vagy hogy vala kormány, melly olly kicsinybe vette, s oly kevéssé méltatta azon nemzetiséget, melynek czélszerű kifejtése, nemes és megtörhetlen zománczánál fogva kétség kívül csodaszerűleg hatott volna a köz birodalom tekintélyes állásának öregbitésére? — — — — Ámde húzzunk a multakra fátyolt, és a helyett, mikép egyedül keserűséget szülő vizonti szemrehányásokra és meddő recriminációkra fakadnánk, használjuk a leélt események tanulságát inkább arra, hogy jövőendőben féltékenyebb gondal ápoljuk honi nyelvünket, azon kincset, mellynek szorgos dajkálása nélkül, bármikép erőlködünk is egyébiránt, soha sem fogunk az emberiségre díszet hárító nemzetek sorába fölemelkedhetni.

Ne nézzünk ennél fogva annyira hátra, mint inkább előre, s mindenekelőtt adjunk, a jelent élvezve, az egek urának hálát, hogy életre fordúltunk ismét, és a honi hang, melly csak kevéssel ezelőtt alig hallatszott a társas életben, immár nemcsak nincs száműzve abból többé, de ki csak magyarnak vallja magát, bírja is az anyai nyelvet, s ha nem bírja, legalább pirul ezen hiányán, s ügyekszik azt helyre ütni; midőn azon szerencsétlen, ki

e gyalázatán még csak pirúlni sem tud, bizonyosan köz megvetés tárgya.

Különösnek látszik ugyan, és más nemzetbeli, ki saját vérenek önfertőztetési bűnsúlyától ment, nem fogja érteni, miként lehessen azon örvideni, azt élvezni, minnek birtokától a legügyefogyottabb koldust sem lehet, nem szabad megfosztani! És ezért ha annyi s olly hosszas küzdések utáni vég diadala nyelvünknek épen nem, vagy csak alig gerjesztett köz lelkesedést, mint ezt csak kevéssel ezelőtt tapasztaltuk: ezen ne csodálkozzunk; mert mindennek e világon csak kellő időben van általános becse, melly pillanat ha elsurran, még Croesus kincse is vesztí értékét; mi újabb tanúsága azon rég elismert igazságnak, hogy az ki szaporán ad, kétszer ád, s hogy ekkép akkor bölcs az engedvény, mikor köszönetet szül: midőn az elkésett adomány rendszerint meghidegült kebelre talál.

Ámde mind ezek ellenére, mégis, tudom, velem együtt nem egynek keble melegült eddigelé nem ismert kényezetre, midőn legközelebbi alkalommal törvény ismét természeti állásába hozá végkép azt, mit onnan példátlanúl, részint nemzeti gyávaság engedett kilöketni, részint rövid látás tartott vissza. S hogy ne; mert ugyan nem egy szebb reggelnek hajnala virad-e ránk azon időkhöz képest, mellyeket mi régiebbek éltünk, és melylyekről a mostani nemzedéknek képzelete sem lehet; mikor saját elkorcsultával nem átalott még pajzánkodni is vé-rünk tehetős része; mikor az asszony nemcsak nem értette, de szégyenlette a magyar szót; mikor azon kevesek, kik ennyi gyalázat közt örjei voltak nemzetiségünk e fő zálogának, meleg részvét s köszönet helyett

hideg visszavonulással, gúnynyal, sőt még üldözettel is találkoztanak; mikor ezen undorodást okozó kórállapot nem lelt orvost, nem lelt ápolót, de e helyett — oh irgalmas isten! lehetne-e hinni — vérünk tökéletes megsemmisítését czélzó terv folytattatott nyilván, folytattatott alattomosan, de lankadásra nem térő következetességgel épen ott, hová szent bizodalommal tevő le fajtánk nemzeti sorsát? Oh kötelesség-felejtett tévedés, oh megbocsáthatlan rövidlátás, melly után nemcsak vérünk bűnhődik, de bűnhődnek mindazon nemzetségek is, melyekkel szorosb összeköttetésbe jutott a magyar! Mert ugyan mi most hazánk, s mi a köz birodalom ahhoz képest, mi roppant kincsforrásnál fogva olly könnyen lehetett vala, ha újjhuzás és egymás fölibe növési vágy helyett, vizsonti méltánylat és e rövidke törvény «*sum cuique*» adott volna kölcsönös kifejtésünkben irányt? Egészségtől pezsgő állapotban fénylenék a közállomány: midőn most, ha csakugyan nem akarunk mesterkélt külszint és pangó állapotot élettél és valódi belső jóléttel egybezavarni, nem egyéb a feladat, mint «helyre ütni, mennyire lehet, az elkövetett bűnöket, és a vesztett időt». S ím hogy végre eljutottunk ezen pontra, mellyen mind a kormány elismeri, hogy tenni s ránk nézve magyar és alkotványos szellemben kell tenni, mind mi általánosan meg vagyunk arról győződve már, hogy szügyenteli hátramaradásink közt többé nem vesztegelhetünk; ím hogy valahára eljutottunk ezen elismerési pontra, ez hoz sebeinkre enyhítő írt, ez tünteti jövendőnkét mosolygóbb színben fel, ez melegíti annyi fagy napok után kebleinket elvégre olly kéjjel, melly után mi régiebbek sokáig és szakadatlan sovárgottunk ugyan, melly-

ről azonban a legközelebbi időkig mindig el valánk tiltva.

Ne foszszuk meg tehát, miután elérkezett valahára a fordulási időszak, saját magunkat azon örömtől, melyet olly sokáig valánk nélkülözni kénytelenek, és élvez-zük — hiszen élvezeti körünk úgy sem nagy — fényesb napok reményében addig is nemzetiségünk mindinkább fölébredését; tapsoljuk azon magyart, ki hazánkért leg-hasznosbat tesz; hordozzuk vállainkon ama hölgyet, ki vérünkhöz leghűbb; áldjuk azon kormányembert, ki újjá alakulási küzdelminkben legőszintébben segít elő; keres-sük fel a veszélyt, ha illyes környezné a trónt, és ál-dozzunk — vérünkkel, életünkkel bár — olly fejedel-mért, ki hűségünkben bízik, és sorsát sorsunkkal köti össze; azon láthatatlan égi hatalmak előtt pedig borúl-junk le, mellyek kimeríthetlen béketűréssel óvtak s meg nem szünő viszálykodásaink daczára élni engedtek. Ámde ez okból — minthogy az égi lakosok egyedül vállvető és kezét fogó nemzetek elébe szoktak mosolyogni, mely-lyek nem fogyasztják egymás elleni nemtelen versenygésben erejüket — olvadozzunk valahára egymás iránti őszinte engesztelődésre is, s habár nézet és meggyőződés pár-tokra szakaszt, s nem mindnyájan járulunk is ugyanazon egy úton nemzeti felüdülésünk vég céljához: legyen a magyar név és fajtánkhozi hűség — hiszen úgy is olly kevesen vagyunk — azon általános egyesítő, melly egy megtörhetlen phalanxba szorítsa a magyart egybe.

Már pedig hogy épen ez alkalmat, és academiai köz ülésünk tartására átengedett épen e helyet válasz-tom a mondottak elősorolására, mit sejtőleg nem egy fog különösnek, sőt helykivülinek tartani, azért tán még

sem hibázok; mert hiszen habár akademiánknak soha nem volt is political igénye, s most sincs illyes, azért annak eszméje bizony még sem foganszott más okból, és még sem lépett tulajdonkép életbe egyébért, mint azon czélból, mihez képest nemzeti nyelvünknek és ezzel olly szorosan egybekötött nemzeti létünknek egy révpárt-jával, egy őrzével többje legyen, melly iránynál, bárki mit mondjon is, nincs ránk nézve nagyobb fontosságú political szempont; mert míg nyelvünk él s virul, mindaddig nemzeti létünk, ha csorbúl is, azért bilincsek közé sülyedni tán még sem fog; holott kivételes helyzetünkhöz képest nyelvünk hervadása, enyészete okvetlen nemzeti állásunk vég óráját vonná maga után. Miszerint, mint érintém — és ezt soha ne engedjük emlékezetünk-ből kiesni — nem is volt és még ma sincs, habár a tennivalóknak egy tengere is áll előttünk, ránk nézve fontosabb és sürgetőbb ügy, mint nemzeti nyelvünknek minden módóni ápolása és annak mind szilárdabb meggyökereztetése.

Sokan, sőt mondhatni tán legtöbben e nézetet azonban nem osztják, és már most, miután egy idő óta nagyobb tüzre lobbant a magyarság és azt törvény is kellőleg óvja, minden veszélyt multnak vélnek. S bár volna igazok és jóslának helyesül! Én máskép látom a dolgot, és megvallom, minél több megnyugvást tapasztalok a közönségben ezen ügyünk fölött, mintha az ezentúl már úgy maga magától minden dajkálás nélkül fogna üdülni, annál nagyobb gond tölti el keblemet; s pedig azon igen egyszerű és mindenben tapasztalt oknál fogva, mellyhez képest nincs veszélyesb állapot, mint a félig nyert csata, minthogy illyes lankadást szül, a biztosnak

vélt sáncz mögött pedig nem ritkán még a lelkesb is elszúnyad, kit síkon soha nem érne álom.

És most kérdem: ugyan hol azon nagy kezesség, mellynek paizsa alatt minden további gond és szorgalom nélkül ezentúl már szabad volna nemzeti nyelvünknek s ekkép nemzeti létünknek a mainál virágzóbb felüdülését remélnünk? Ugyan hol létezik ezen kezesség? Tán azon lelkesedésben, meg azon divatban, melly egy idő óta a magyarságért ví és mellette áll? Oh nem! Mert a lelkesedés, és kivált a magyar lelkesedés — ismerjük el hibánkat, mivel csak így javíthatjuk — olly könnyen hül mint támad, és ekkép inkább csak ollyféle diadalra hasznos, mellyet pillanat dönt; míg egy egész, és még mindig olly nyavalygó nemzetnek egészségi helyreállítását, mint a magyar — s pedig nincs kevesebbről szó — egyedül szenvedély nélküli felfogás, idő és türelem eszközölheti; a divat pedig nem szilárdabb mint tengerár, mellynek dagályát okvetlen követi apály. Hol létezik tehát az annyira biztos kezesség? Tán azon törvényekben, mellyek természeti vágásába hozák elvégre a honi szót? Valóban, bármilly különösnek és az itt eddigelé felhozottakkal ellenkezőnek látszassék is ezen állításom, még ezen törvényekben sem; s pedig, mert a puszta törvény nem egyéb mint betű, melly legfeljebb diplomatikai életet biztosít; midőn arra, hogy a társas életbe felvétessék valamelly nyelv, s az a nemzetnek úgy szólván nedv- és vérébe menjen át, törvény még korántsem elég: de ehhez még valami magasb, valami szellemibb is kívántatik. Így például azért, hogy latán törvény alatt állottunk, s pedig olly hosszú időkig, latánokká még épen nem váltunk, sőt az élet nélküli nyelv mind-

inkább el lön szigetelve a nemzeti élettől: szintolly kevéssé fog ezentúl megint a magyar törvények által bárki is valódilag válni magyarrá, hahogy nyelvünk a diplomaticai szózat korlátolt köréből kiemelkedve, nem ver gyökeret és nem virágzik a hon általános életmezején.

Éltető erő ennélfogva az, mi jövendő nemzeti létünket biztosíthatja egyedül. Ámde éltető erő, habár illyesnek irányt adhat is czélszerű törvény, sehol nem létezik egyebütt, mint azon vér- és nemzethezi hűségben, melly sokak keblében lakik, melly soha nem hül el, soha nem ernyed, de sötét napokban valamint fényesekben, a legkisebb körben mint a legtágabban, egyenlő gonddal és buzgósággal működik a honnak felvirágzási szent ügyén, s mellyet ehhezképest nem lehet, nem szabad egybekeverni azon kitörő, korlátok közé nem szorítható lánggal, s nyughatatlan, semmit bevárni nem tudó viszketeggel, melly nem egy hazánkfíának tüzei fel kedélyét: minthogy az első soha nem ront, de mindig épít, midőn a másik csak ritkán használ, legtöbb esetben pedig felriasztván a visszahatas elemeit, még a már kész munkát is rommá sujtja.

S ím ezen éltető erő, ha azt nemzeti hűség táplálja, és minden egyes polgár saját keblében szentül megőrizni buzgócodik, azon valami, mint érintém, mi még minden törvénynél is magasabb és szellemibb, mert mindig terem, soha nem pusztít; míg az írott törvény, ha nem ad annak életet a köznemzeti élet, vagy írott malasztként tesped örökleg, vagy zsarnok parancscsá válik vajmi könnyen.

És e szerint ha igaz, hogy hű hazafiság súlya leg-

jobb törvényt pótol, s nem viszont; ha továbbá igaz, hogy kifejtett nemzetiség nagyobb kincs mint alkotvány, mert az sok évnek gyümölcse és kebelben él, míg ez csak papirosan áll, s egyedül tehetség szülöttje, valamint egyedül tehetség védencze; s végre ha igaz, hogy csak azon nemzet él valódilag s emelkedik magasbra, mellynek lehető legtöbb fiai élnek hű kedélyileg a honért: akkor, valamint mindenütt és mindenkor, úgy ez alkalommal, midőn részint tiszt, részint barátságos hajlam hozott bennünket itt olly szép számmal egybe, és mindenek fölött nemzeti létünk legerősbb záloga forog kérdésben, akkor ez alkalommal annál inkább hiszem kötelességemben járónak anyanyelvünk mellett buzogni, és annak ápolását, művelését minden honfinak kötni szívére.

Egy idő óta a cselekvés újabb mezejére törekedik emelkedni hazánkfiainak nagy része; és ez helyes, mert a nemtevés meg a szó messzire nem vezet; mihez képest valójában ideje is már, hogy a régi pangás és bő beszéd helyébe elvégre tett lépjen; csak hogy, jóllehet, mint mondtam, igen dicséretes ezen irány, más részről nem tagadhatni, háttérbe szorítja mind azon intézeteket, melyek már fenállanak; és kivált azokat, mellyeknek köre inkább csak szellemi.

Igy például academiánk is már jó formán kiesett a divatból, és ekkép a nagy közönség kegyéből, pedig korántsem mintha hibásan állíttatott volna fel, mert hiszen mi egy résznek nem tetszik, az azért még nem hibás, s egyébiránt mi az, mi nem volna javítható; hanem azért nincs divatban többé, mert részint más térre voná a tenni-valók aggasztó sora számos hazafiak figyelmét, részint

valljuk meg: mert kisdedekként mint játészó szert, mellyel egy időig bíbelődheték, már megúnta azt sok magyar, és e szerint most valami más után eseng.

Mind ezen azonban épen nincs miért busúlnunk; mert hiszen academiánk — és ezt nem kellene felejtenuk — tulajdonkép nem czél, de inkább előmeneteli eszközeinknek csak egyike, melly ha el nem tompúl, el nem ferdül, szinte egy egy lépcsővel magasabbra segítheti ügyünket azon czél felé, melly nem kevésb mint nemzeti virágzás, — és így azon inkább örvendenünk kell, ha a mostani nemzedék olly ténre ügyekszik állni, melylyen tán még szaporábban és biztosabban fog üdülni vérünk, és adja erre áldását az egek ura! midön reméleni akarjuk, hogy azon gyermek hazafiak száma, kik minden fenállót megúnván, mindent csak kezdeni, de végezni semmit sem tudnak, napról napra kevesedni fog.

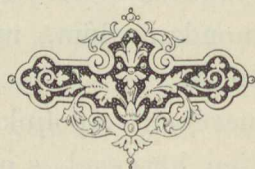
S így, midön a gyakorlati élet cselekvésmezejére lépett hazafiak sorát üdvözlöm — s bár ne szüljön gyönyörű lelkületök hátralökő visszahatást — nincs ez alkalommal egyéb mondanivalóm, mint újra meg újra ismétlenem azon kérést:

A haza szent nevében! ápoljuk és dajkáljuk anyanyelvünket ernyedetlen hűséggel, s nemcsak academiánk és a nyilvános élet tágabb határai közt, de a társas és családi viszonyok szűkebb köreiben is, hol tűzhelyeink égnek, hol szívrokonink laknak; azon okból pedig, mert a haladás mezején száz utakon kötelességünk közelíteni nemzeti üdülésünk fő czéljához, és újabb intézetek tán hathatósabban fogják előmozdítani lépteinket, azért academiánktól se vonjuk meg sympathiánkat, segéd kezünket; de midön új lelkesedéssel hevülnék újakra, mind-

azon fenállók iránt se hidegülünk el, mellyek előmenetelünknek szinte tényzői.

Abban végre, hogy midőn most nyelvünk új diadala miatt nemzeti ünnepet hiszek méltán üllendőnek, egy úttal e kincsünket a magyar közönségnek kettőztetett gondjaiba vagyok ajánlani bátor: ebben, azt hiszem, nemcsak nem vagyok következetlen, de lehető legkövetkezetesb; mert valamint az, ki elvesztett szemvilágát visszanyeré, nagyobb óvatossággal őrzi e boldogságát, mint az, kit soha nem környezett sötétség: úgy fogja minden hű és öntudatos magyar, nemzeti becsületünk e visszanyert zálogát is lankadásra nem térő buzgósággal ápolni élte fogytáig.

S most, tisztelt gyülekezet! hadd vegye ülésünk rendes folyamát.

III.

B E S Z É D,

MELLVEL

A M. ACADÉMIA XV. KÖZ ÜLÉSÉT, DEC. 20. 1846.

MEGNVITOTTA

A MÁSDO ELNÖK, G. SZÉCHENYI ISTVÁN.

Tisztelt Gyülekezet! Tán nem hibázok, ha ez alkalommal is, mint már többször tettem, a tisztelt gyülekezetet arra vagyok bátor figyelmeztetni, hogy a magyar Akademia, sajátlagos politikai körülményeink között, nemzeti újjászületésünket tekintve, egy főtényezőt képezhet, sőt hogy ilyest képezzen, szoros kötelessége.

Míg más népek szilárd nemzetiségök- s egyszerűbb csillagzatukhoz képest minden erejüket szerkezetök javítására pontosíthatják össze, úgy hogy a polgári álladalom malasztja minél általánosabban terjedjen legott: addig nekünk nyavalygó magyaroknak, e mellett, vagy jobban mondva: e fölött még azért is kell küzdenünk, mihezképest mint nemzet el ne bukjunk, el ne töröltesünk. Mert hiszen valamint holtnak hiába kínálkozik az élet kéje, szintoly kevéssé öltheti magára az emberiség jogait a magyar nemzet, ha megszűnt magyar lenni, mivel ez esetben más vér, de nem a magyar fogna részesülni ez áldásban. Mi, meglehet: közönyös az egész emberi nemre, noha én ezt sem hiszem soha is, mert minden saját fénykörében fölemelkedett népcsalád, egy

magasb lépcső az istenekhez; de minden esetre ez bár íg/ legyen, bár ne, nem lehet közönyös ránk magyarokra nézve, ha nem pusztá hang, vagy mint sok más, nem egyéb sallagnál azon hazafiság, melylyel oly meg nem szünőleg kérkedünk.

De nem! Mert noha számosb van köztünk, ki saját magát a hazával mindig összekeveri és személyét folyvást ez elibe helyzi, azért általán véve tán alig létezik emberfaj, melyben a hazaszeretet nemes érzelme annyira képezné minden csepp vér és nedv kiegészítő részét, mint a mennyire mi magyarok buzgunk ily lelkesedéstől. — Nem tagadhatni ugyan, hogy halálos álmunk közt, mikor az enyészet habja csaknem össze csapott fölöttünk már, nem egy gyönyörű tulajdonnal, melyet veszténk, azon szent láng is majd elaludt már bennünk, mely minden romlatlan emberi kebelben oly tisztán ég, s melyért, bármily gyermeki érzelemnek gúnyolják is azt a világ hidegen számító cosmopolitái, nincs mit pirúlnunk, mert legtöbb magasztos cselekedet mégis innen vette, innen veszi, és innen fogja venni a földön eredetét mindaddig, míg az ember egészen el nem fajúl, vagy gyarló természetéből végkép magasb sphærákba nem emelkedik. Igen, ezen szent tűz is csak pislogott már bennünk. — De, hála az égnek, nemcsak tökéletesen el nem aludt, sőt oly általános lobbál ég, miszerint hazaszeretet híja miatt veszély vérünket érni nem fogja immár. Csakhogy a hazaszeretetnek bármily áradozó léte — ne csaljuk e körül magunkat — soha nemcsak magasbra nem emelt eddigelé egy népet is, de ilyesnek még csak megmentésére sem volt elégséges, ha vak-szerelemre, elbizottságra s ebből okvetlen eredő mások

iránti türelmetlenségre fajúlt. Mert ez esetben, valamint a tűz, mely legnagyobb áldásaink egyike, vajmi könnyen válhatik átokká, szintúgy szülhet a hazaszeretet szent érzelme is, ha bölcsesség nem vezérli azt, határtalanul több rosszat, mint következtetne jót.

És e tekintetben — ha célunk nem az, tisztelt gyülekezet, mint ez magyar földön még oly gyakori szokás, hogy magunkat viszonzlag feldicsérgessük és tömjénnel jól lakjunk — bizony meg kell vallanunk: számtalan köztünk magyarok közt a legnagyobb bűnös, azaz a legotrombább ügybarát, mi kivált politikában mindig synónymon, mert számtalan «magyar: honszerelmes» legtisztább heve daczára szintoly arányban üt nemzeti-ségünk' mocskaiból mindinkább kibontakozó lényegén csorbára csorbát, valamint nem egy anyának majomszerelme is vajmi sokszor megsemmisíté már kedvencz szülöttének, melybül valami derekas válhatott volna, minden becsét.

S ugyanis köztünk vajmi sokan eldődink egykori hazafoglalási modorában hisznek nemzetiséget is tüzzelvassal terjeszthetni, nem figyelvén arra, hogy szellemi diadalokat, a minők: «nemzetiségek megkedveltetése», anyagi hatalom soha nem biztosított még, de ilyeseket jó sikerrel egyedül szellemi felsőbbség víhat ki.

Igaz ugyan, hogy e részben egy idő óta nagyon okúltunk és sokkal keskenyebb szigetre szorúlt azok száma, kik féltékeny mámorukban türelmetlenséggel hitték legjobban ápolhatni a magyarságot. Ám de azért még is mód nélkül nagyobb azon pajkos negéd és betyár szesznek súlya, melylyel nemzeti ügyünk körül forgolódik nem egy magyar, mintsem hogy e tekintetben, ki-

vált most, midőn minden oldalról fel vannak korbácsolva a szenvedélyek, s a viszontorlás jelei is mutatkoznak mindenünnen már, egészen nyugodt kebellet nézhetnének a jövőendő elibe mind azok, kiknek politikai hitvallásukban a nemzetiség sajátlagos felvirágzása legelső helyütt áll!

Valóban lehetetlen! mert ugyan mit ér és mily siker szülhet százak leghübb, legernyedetlenebb ápolása nemzetiségi szent ügyünk körül, ha még mindig vannak magyarok, kik magyarságot affectálván, rüpök és aljas viseletök által legrosszabb szagba állítják azt, s mi több, ha még mindig vannak magyarok — s pedig fájdalom, tán a nagyobb rész érez ily rövidlátólag — kik a helyett, hogy a nemzeti testnek ily nyavalyás fekélyeit soraikból kilöknék, nem csak kímélettel viseltetnek irántok, de e fölött még a nemzeti erőnek bizonyos túladozását is vélik e symptomákban észrevehetni; holott régi axioma, hogy az, ki a haza mocskait palástolja, a haza fénypontjait piszkolja be; valamint a bűn leplezője is mindig erényt sújt. Úgy hogy, bármily paradoxnak látszassék is, mit mondok, korántsem oly nagy csorbát üt nemzetiségünkön a magyarságot üldöző, mert ez ellenhatási rokonszenvet gerjeszt, mint fertőztetné ügyünket a betyár magyar, minthogy ilyestül a nemesb kedély émelygéssel fordul el; és személyével együtt azon ügyet is becsmerli, melyet a rövidlátó védni hisz.

Tudom, tisztelt gyülekezet, sokaknak köztünk nincsenek efféle ismétléseim ínyökre, mint általában sok nem foghatja meg s e szerint nem hagyja jóvá, miért helyezek én annyi súlyt azon néhai rakoncátlanságnak gyűlöletessé tételében s kiküszöbölésében, melytől kivált az ifjúság magát néha meg nem tudja óni; mert hiszen,

mint ők állítják: a magyarnak vére hevesb, effélék másutt is történnek, azért még sem jut senkinek is eszébe, néhány pajzán miatt egész nemzetnek becsületét kérdésbe venni akarni.

Ámde Istenért e körül is örök csalódásban akarunk maradni, mint annyi egyébben? mintha félnénk a valóság világába nézni, és nem látjuk, mily kápráztató különbség van köztünk és más népek közt? köztünk kiknek nemzetiség dolgában még csak lennünk kell, midőn más népek e részben már meg vannak! És e szerint helyzetünkben, ha a magyarságot valóban megmenteni s virágzásra emelni sovárgunk, minden kis morzsakegyérrel — ha így lehetne mondani — legszigorúbban gazdálkodnunk szoros szükség; míg más népek, mert nemzetiségben gazdagok és rajtok mint rajtunk más elemek szünetlen nem rágódnak, legalább e tekintetben nem kénytelenek ernyedetlenül állni őrt.

Hogy a magyarság már csak hajszálon függött, ez nem mi bűnünk, kik most élünk, sőt miénk az érdem, hogy fentartásáért hűn megváltunk; miért minden jobbnak rokonszenve is miénk. Ámde megbocsáthatlanul vétkeznénk, és mindazon részvét, mely nemes buzgalommat kíséré, csakhamar elhidegülne, ha megmentett de még annyira gyengélkedő kincsünkkel oly gondatlanul sáfárkodnánk, mint ilyest tán büntetlen tehetnek azok, kiknek ebbeli kincsök soha veszélyben nem forgott.

S azt gondoljátok tisztelt hazafiak, hogy nekem tán jól esik ily nyomorúlt kis vonásokban ápolgatnom ügyünket, s ennek elkerülhetlen szükségére titeket minduntalan emlékeztetnem? Oh ne hidjétek. — Nekem szintűgy, vagy tán kínosabban vérzik szívem mint nek-

tek, ha meggondolom, mire jutott vérünk és mennyire kétes annak jövője még. Én is érzem, s tán élénkebben és gyakrabban mint ti, a kétségbeesés azon kínait, mely epesztí a habokkal küzdöt, ki nem bízik erejében a távul levő partot elérhetni, s ekkép bennem is szintúgy pezsg néha nyugtalanságtúl a vér, mint benetek, inkább koczkára bízni sorsunkat s bukni egyszerre inkább, mintsem meg nem szünő félelem és remény közt utóbb is folytatni a felvett s annyira aggasztó hangyamunkát.

Azonban kérdem, és ítéljetez e körül hideg vérrel és engedelkenyen: vajjon éveim sorához, helyzetemhez s eddigi politikai eljárásomhoz képest, teljesíteném-e hazafiúi kötelességemet tehetségem szerint, ha nekem sem volna elég bátorságom «kiskoruságára» s ekkép még szerfölött gyenge állapotára emlékeztetni a hont; de én is azon fiatalokhoz vagy gyengékhez képest, kik nem bírják hevéket zablázni, veszélyes koczkára akarnám állítani nemzeti üdülésünket, kivált most, miután halálos dermedésünkből már felébredtünk, törvényünk magyar, s ekkép, noha helyzetünk most veszélyesb mint volt azelőtt, miként minden crisisben levő testé, azért tökéletes felgyógyulásunkhoz még is közelebb állunk, mint bár valaha, — csak hogy ilyest még felette gyenge állapotunkhoz képest egyedül úgy érhetünk el, ha gyenge csereinket senki nemcsak el nem gázolja, mihez azonban néhány kevés is elég, de azoknak anyai gondját viseljük, és pedig viseljük, mennyire lehet mindnyájan, mert kivált oly annyira elsúlyedtt nemzetiség felemelése, mint fájdalom, a miénk, csak köz-erővel s tökéletes egyetértéssel sikerülhet.

Vajjon illenék-e hozzám, ha én is dicséreteket akarnék elszónoklani, s nem tárnám fel az igazságot kereken; s vajjon illenék-e hozzátok tisztelt vérrokonim, ha ti a valónak megismerése helyett, jövőnk legfontosabb kérdése körül is, az illúziók légkörében akarnátok nyargalni? Bizonyára ily szerep viselés sem hozzám, sem hozzátok nem illenék.

Nemzetünknek mindig az volt egyik legnagyobb hibája, hogy vagy nem bízott magában, vagy elbízta magát. Hasonló a puskaaporhoz, melyet nyugvó állapotában egy kis víz is elolvaszt, mely fellobbanásával azonban, használjon aztán vagy ártson bár, saját magát mindig megsemmisíti.

S innen keletkezett azon humillimus servus-féle species, mely kivált a lefolyt időkben oly nagy szerepet játszott, és kezét csókolva édes örömet mindent háttára rakatott volna; meg viszont azon hetvenkedő betyár faj, mely Magyarországon kívül e világon, ha tán China falai mögött nem, bizonyosan nem létezik sehol, mely erő nélkül mindent erőltet, ok nélkül mindent provócál, és kiirthatlannak látszó létében hazánk mezején még most is burjányzik itt-ott, s valóban több kárt okozott és okoz nemzetiségünknek, mint bármily más hibánk vagy aberrációnk; mert azon pajkos betyár negéd s hetvenkedő pajzán viszketeg, mely nem egy magyarnak még most is legfőbb kincse és annyi garázdaságnak meg nem szünő kútfeje, oly annyira áll a valóságos férfiúi erővel ellentétben, és annyira nem «lovagiság», vagy az igazi lovagiságnak oly nyomorúlt torzképe, hogy azzal legfeljebb vénasszonyokat ijesztgethetni, és attúl émelygéssel kénytelen elfordulni minden

nemesb kedély. — S vajjon miért szakadt nemzetünk része, tán nagyobb része e két osztályzatra? Legelsőben is, mert a kiváltsági «circulus vitiosus» szűk körében forgott vérünk. S még inkább, mert a nemzetiség szel-
leme nem forrott ki elég tisztán akkoron még, és e szerint egyik túlzó oly könnyen hagyá magát abból mindenestül kivetkeztetni, mint a másik túlságos erővel akará azt mindenkire torkolni.

És azért itt van ideje, hogy e tekintetben is okúljunk elvégre már!

Tudom, lesznek olyanok, kik nem fogják kedvelni, hogy én, és épen én, a magyar Akademiát politikai életünkkel annyira összefüggő intézetnek tartom, és azt e tekintetben működésre sürgetni vagyok bátor. Ámde ez által csak azt tanusítják, hogy politikai kifejtésünk legmélyebb talajáig nem bírtak hatni eddigelé. Mert hiszen ez nem egyéb, mint nemzetiségünk biztosítása, felemelése, mi megint oly szorosan függ az élő szónak, írásnak s gondolat-elrendezésnek kifejtésével össze, miszerint lélektelen gép volna «Akademiánk», ha nem venne e hazafiúi műtételben legbuzgóbb s legernyed-
lenebb részt.

Becsültezzük meg ehez képest, mennyire tőlünk telik, a magyar nevet.

Ébreszszük azokat nyavalygó álmaikból fel, kik legjobb hiszemben, hogy a magyarságot szolgálják, ezen legnagyobb kincsünkön túlzásaik és erőltetései által inkább ütnek sebet, mintsem hogy ápolnák azt.

Figyelmeztessük hevesb vérű honfiainkat, hogy a nagyobb szerű haladás és nemzeti bukás közt — mely dilemma közé kivált mai nap, nem egy hazánkfia min-

den politikai kérdést szorítani szeret — még egy harmadik vágás is van, melyen lépten lépve, mákszemet mákszemre hordva, cseppet csephez adva, a bölcs végkép tovább ér, s nagyobb teremtetések szerzője, mint az elbizakodott, kinek zászlóján «bár törik bár szakad» áll, vagy a kétségbeesett gyenge, ki mindjárt bukni s másokat magával buktatni akar, ha felszínes combinatióinak nem felel meg az eredvény, és inai a magára vett súlyt nem bírják.

Ne csüggedjünk soha is, mert hiszen legrosszabb esetben sem fog azon nemes önmegtagadás, melylyel nemzetünk felvirágzása végett küzdünk, minden haszon nélkül a semmiség mélyeibe sülyedni; de, bármily kicsiben még is elő fogja ezen nemes törekvés, ha más formákban is, mozdítani az emberiség végcéljait. Nehogy azonban e lehető legrosszabb esetre legyünk szorítva, mi nincs dicsőség nélkül ugyan, de gyarló embernek, ki hűn ragaszkodik hazájához, korántsem elégséges éledelet még: használjuk, tiszta szándékunkban bízva, de erőnkben soha túl nem bizakodva, minden tehetségünket — mely ez esetben azonban egyedül csak szellemi lehet — mihezképest a megmentett és sajátlagos eredetiségében kiképzett magyar elem, ha nem rögtön is, egykor legalább az emberiség azon fénykörébe helyezze magát, melybe a világ előkelő népei fölemelkedtenek.

Legyünk meggyőződve, hogy habár nincs is a magyarnak őszintébb jóakarója széles e világon mint önmaga, mert hiszen miért követelhetnénk irántunk több szeretetet kívülről mint belülről: azért bizony még sem árthat a magyarnak más annyt, mint szinte csak maga; mert bármily nemű megsértése csak névelné erejét,

midőn egyedül saját vétkei ejthetnek nemzetiségén csorbát.

Egyedül minmagunkban van a feltámadás, ne felejt-sük ezt soha; és azért, bármily erősen ágaztassa is el hazánkban a pártokat és külön egyediségeket vérünk heve és politikai hitünk türelmetlensége, legyen köztünk legalább egy engesztelő eszme, mely lefegyverez s kéz-fogásra int, és ez: a nemzetiség eszméje, és azon hű-ség, mely ehez köt; mert ugyan, ha az ármány még ezen kapcsot is el bírja köztünk vágni, és magyar ma-gyart gyűlöl és magyar magyart üldöz: oh akkor nem csak nem virúl fölöttünk élet többé, de még végünk sem lesz díszteljes.

Azonban félre minden kislelkű időelőtti aggálylyal, mert nincs itt veszélye a bukásnak még. Nekünk él-nünk és üdölnünk kell, és élni és üdölni fogunk is, csak hazafiúi szeretet és egyesség melegítse állandóan vérünket; és ebben a magyar Akademiának tisztelt tag-jai menjenek elő például, kiket szintűgy, valamint e fényes gyülekezet egész testületét egyenként és összesen, hódolva üdvözlök.

FÜGGELÉK.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

FÜGGELEK

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

I.

A NÉGY ELSŐ ALAPÍTÓ (GR. SZÉCHENYI ISTVÁN, GR. ANDRÁSSY
GYÖRGY, GR. KÁROLYI GYÖRGY ÉS VAY ÁBRAHÁM) AJÁNLAT-LEVELE
A NÁDORHOZ ÉS AZ ORSZÁG RENDEIHEZ.

1825. november 8-ikáról.

Felséges Császári Királyi örökös Fő Herczeg Nádor Ispán, Nagyméltóságú Fő Rendek, Tekintetes Státusok! A jelenlévő országgyűlésen, az országosan egyben gyűlt Státusok és rendek buzgó igyekezettel fáradoznak mindazon akadályoknak feltanálásán, melyek Nemzetünk dicsősségét, Nagyságát és boldogságát, hátráltatják; mind pedig azon módoknak meghatározásán, melyek által azok feltanáltatván el is háríthatnak; valamint szintén azon segéd eszközöknek kigondolásán is melyek által a dicső Magyar Nemzet, országunknak szerencsés fekvése; polgári alkottatása és Nemes eredeténél fogva méltán reménylhető magosságára, és virágzó boldogságára, eljuthasson. — Császári királyi Fő Herczegségeddel, a főrendekkel, és tekintetes Státusokkal egy értelemben, a mint ez 1791-be, és azolta mindég, de főképen ezen ország gyűlése alatt nyilván kijelentetett, álhatatosan azt hiszük mi is, hogy a Szunnyadozó Nemzeti léleknek felébresztése, elterjesztése, s erős meg fundálása, egy a fent érintett célhoz legközelebb vezető utak közül, — mert ez által közelítettven a Nemzetegysége is, mely nélkül a Nemzet sem nagy sem hatalmas, de nemzet is csak alig lehet. — Ezen nagy célnak elősegülésére ismét, hosszasabban meg vólt már 1790—1-ben mutatva, mintsem hogy abban többé kételkedni lehetne, — hogy a nemzeti nyelvnek közönségesebb elterjedése, s tökéletesedése,

egy a legfogatosabb, de bizonyosan legelső eszközök között. — Meg vagyunk továbbá a felől is győztetve, hogy midőn nemzetünk nemzetiségében erősödik, általa mind a közönséges jó édes anya a Haza boldogul, mind az ezzel elválaszthatatlan egyesületben lévő Királyi szék fundamentoma meg nem rendithetetlen erősséget nyer. — Mert az egész Császári királyi Nagy Birodalom, annyira különböző nemzetei, egy nemzettel soha össze nem olvadhatván, ha külön külön Nemzetiségeket megtarthatják, valamint egy részről Nemzetiségek érzése Nemzetekhez, nemzeti Szokásaikhoz, és a fent álló rendhez köti őket, s kiveri fejeikből a világ-polgári rém ideákat, úgy más részről a testvér nemzetekben, épen a felébredett nemzetiség fogja kölcsönösen azon nemes tüzet felgyújtani, és táplálni, mely szerint egymással a béke napjaiban, a mind fentebb és fentebb való nemzeti ki művelődésben, a szükség idején pedig a Király és Haza oltárára teendő áldozatok meg tételében fognak egymással vetélkedni. — Ezen nemes vetélkedés pedig valamint a nemzeti erőket leginkább kifejtegetheti, — úgy, a minél inkább ki fejlődött nemzeti erők viszont a leghasznosabb gyümölcsöket érik. — El határozánk tehát mi magunkat Felséges Királyunk, és Hazánk egyesített java iránt lángoló buzgó szívvel, hogy a ki tett nagy cél elősegítésére egy Nemzeti tudományos intézetnek tegyük le első fundamentom követ. — Mellybe Császári királyi Fő Herczeg Nádor Ispánunk főoltalma alatt, 13-om ezúttal az ország gyűlése által kiválasztandó férjfiak által, kik ismét előlülőjüket, minden esztendőben magok között, a halál esetében pedig a hazafiak között az elhott helyében, mást szabadon választván; a nemzeti nyelvnek tökéletesítése, mind szélesebb és szélesebb ki terjesztése eszközöltessen. — Hogy így a tudományoknak, és mesterműveknek, a nyelv által leendő mind szélesebb és szélesebb kiművelődése viszont a tudományok és mesterművek szélesebb kiterjedése által tökéletesítse és terjeszsze, a szeretett anyai szép nyelvet is. — És ezen alkotmánynak első fundamentom követül kívántuk mi következő ajánlásainkat tenni. Gróf Széchényi István egy esztendei jövedelmét, Vay Ábrahám nyolcz

ezer conventionális értékű forintokat. Gróf Andrássy György
 tiz ezer conventionális értékű forintokat. — Gróf Károlyi
 György fél esztendei jövedelmét. — Felséges Császári Királyi
 Herczeg, Nagyméltóságú főrendek, tekintetes Státusok csekély
 ez az ajánlás a nagy célhoz képest, de ha Császári királyi
 Herczegséged, a nagyméltóságú főrendek, és a tekintetes
 Státusok hazafiúi szokott bőkezűségekkal s nemes buzgolkodás-
 dásokkal pártfogások alá veendik, meg vagyunk győztetve
 a felől, hogy az alkotmány sebessen fog az egek felé emel-
 kedni, s közügyekezeteinket, hasznai az édes hazára eláradván,
 áldani fogja a háládatos késő maradék is. — Esedezünk
 annakokáért Cs. kir. Fő Herczegséged, a nagyméltóságú fő-
 rendek, és tekintetes Státusok előtt, hazafiúi ajánlásainkat
 édes atyai kegyességgel elfogadni, oltalmok alá venni, egy
 országos deputatiót kirendelni, a melly velünk egyet-értve az
 intézetnek alkotó Statutumait, s törvényeit kidolgozza, végre
 pedig hazánk jó atyjának Felséges Királyunknak ajánlani,
 hogy ennek lételét articulussal megerősíttetni megengedni, s
 kegyelmesen ápolgatni méltóztasson, méltóztassanak. — Mi
 pedig hogy ha hazánknak és királyunknak ezen áldozat által
 hasznára legkissebet is tehattünk, ennek érzése boldoggá fogja
 tenni napjainkat, s kellemetessé utolsó óráinkat is. A kik
 egyszersmind kegyelmeiben, gratiájokban, pártfogásokban
 ajánlottak változhatatlan hív tisztelettel elhalunk. — Császári
 Királyi örökös Fő Herczegségednek — a nagyméltóságú fő-
 rendeknek és tekintetes Státusoknak Pozsonyban November
 8-án 1825. alázatos szolgálai.

VAY ÁBRAHÁM ÉS RAGÁLYI TAMÁS, BORSODMEGYE KÖVETEINEK
JELENTÉSE KÜLDŐIKHEZ, AZ AKADÉMIA ALAPÍTÁSÁRÓL.

1825. november 9.

Tekintetes Nemes Vármegye! Mind eddig az utolsó re-
praesentatio nyomtatásban meg nem jelenvén, azt a tekintetes
Státusoknak és rendeknek meg nem küldhettük, most azon-
ban, nem tartván tanácsosnak azzal tovább várakozni, van
szerencsénk, azt az $\frac{1}{2}$. alatt idehajtani azzal az alázatos kijelen-
téssel, hogy látván azt, hogy a nyomtatás ennyire halad,
ezentúl, mindes ilyes munkát írásba a mint elkészül, haladék
nélkül által fogunk küldeni. — Az országos deputatio, mely
az elaboratumok rendbeszedésére ki rendeltetett, de a melybe
mi, a tekintetes Nemes Vármegye utasítása következtében (a
mint azt az országos ülésben is kijelentettük) mind eddig is
az ide hajtott repraesentationkra resolutiót nem nyerhetvén,
belé nem avatkozhattunk; holnap tartja utolsó ülését, melybe
relációja fel fog olvastatni, sietni fogunk, a mint leirattatik
azt is a tekintetes karoknak és rendeknek kötelességünk
szerint megküldeni; valamint szinte második praefentialis
repraesentationkat is, mely szinte 20. árcusokban elkészülvén,
épen most irattatik, mihejést az a Circulusokban fel fog ol-
vastatni. — Által fogják abból látni a tekintetes karok és
rendek, hogy mi itt fáradozunk minden erőnkkel azon, hogy a
tekintetes Státusok és rendek parancsolatjait, melyekkel meg-
tisztelni méltóztattak, hiveségesen telyyesítsük. — És hogy ha
kivánt sikere nem lenne is, minden tekintetben az ország
gyűlésének, sem akaratumunk rosszszaságába, sem abba, hogy

dolgozni nem akartunk volna, annak oka nem lészen. Szükségesnek véltük még azt is alázatosan bejelenteni, hogy e folyó hónap 3-án tartott circularis ülésünkben éppen a midőn a Státusok a Nemzetiségnek felélesztése, elterjesztése, és megfundálása felett aggodva tanakodtanak, Gróf Széchényi István ezen czélnak közelítésére, egy esztendei jövedelmét magas érzéssel fel ajánlotta, a végre, hogy általa egy olyan nemzeti tudományos intézet állíttasson fel, mely a vittatás alá vett nagy czélt elő segélye. — Követték a nagylelkű Hazafinak szép példáját mások is. — A mint az idehajtott esedező levélből által fogják látni a tekintetes karok és rendek. — A Herczeg Nádor Ispán, kegyelmesen vette által azt kezeimből, s meg ígérte, hogy az intézetnek örömmel lesz pártfogója. — S már eddig többen is kijelentették nevezetes segedelmeket. Reményljük által látván szokott bölcsességek szerint ezen igyekezetnek következéseit, a tekintetes Státusok és rendek örvendeni fognak, az éledő Hazafiuság ezen első szikráinak. — Melynek további elő meneteleit, szinte sietni fogunk időről időre bejelenteni. — A kik egyébbbaránt, tartozó mély tisztelettel, magunkat kegyességekben, atyafiságokban ajánlván, maradtunk a tekintetes nemes Vármegyének Pozsonyban November 9-én 1825. alázatos szolgálai. — Vay Ábrahám m. k. Ragályi Tamás, m. k.

BORSOD VÁRMEGYE JEGYZŐKÖNYVI HATÁROZATA AZ ELŐBBI
JELENTÉSRE.

Szent András havának 19-ik napján Nemzetes substitutus Vice Ispán Fodor Pál úr elől ülése alatt tekintetes nemes Borsod vármegyének Miskolcz városában tartott Közgyűlés jegyzőkönyve

KIVONATA.

Mind az országos nunciumból, mind diætális követ uraknak folyó hónap 9-ikén irtt leveléből azt a hazafiúi szép ajánlást, mellyet méltóságos Gróf Széchényi István, Vay Ábrahám, Gróf Andrássy György, Gróf Károlyi György és Gróf idősb Pálffy Ferencz urak, a nemzeti nyelv és a Nemzetiség virágzására felállítandó magyar tudós társaság fundatiójára tevének; a tekintetes rendek megértvén s a maga egész nemesi mivoltában hazafiúi érdemlett dicsérettel, magasztalván, de jónak találván azt is, hogy a magyar tudós társaság egyben szerkesztésében, s a szükséges Statutumok megkészítésében önön magok méltóságos fundátor urak is befolyjni szándékoztak; meghatároztatik; hogy a polgári szép cselekedetek sorában tartozó ezen buzgó áldozat tételért örök emlékezetül jegyzőkönyvünkben is ezennel beigtatott hazafiúi dicséretünk és köszönetünk diætális követ uraknak irandó levelünkben, megyebeli ordinarius Vice Ispán és diætális első követ méltóságos Császári királyi kamarás Vajai Vay Ábrahám urnak kinyilatkoztatodván: követ urak mindketten ugyan azt, az ajánlásokat tett többi méltóságos Gróf és fundátor Urak előtt is külön külön nevünkben és képünkben személyesen nyilatkoztassák ki.

BORSOD VÁRMEGYE VÁLASZIRATA KÖVETEI JELENTÉSÉRE.

(Palóczy László eredeti fogalmazványáról, híven.)

Diætales követ uraknak. Mlgos stb.

Folyó holnap 9-én hozzánk irt hivatalos levelekből Kegyelmeseeknek; s az ahoz rekesztve megküldött írásból; úgy az újjabb országos Nunciumból; (melyre minthogy Diætales Instructiónkal és gondolkodásunk módjával megegyezik; s a Fels. kir. szék és a Haza boldogságát egyaránt tárgyazza — részünkről magát semmi észrevétel elől nem adja) megértvén azt, hogy Mlgos Cs. k. Kamarás s Megyebeli ord. Vispán és Diætales Első Követ Úr; úgy szinte Mlgos Szechenyi István; Gróf Andrássy György, Gróf Károlyi György és Gróf Idősbbs Pálffy Ferencz urak; a nemzeti nyelv és a nemzetiség virágzása előmozdítására felállítandó Magyar Tudós Társaság megfundálására, szép ajánlásokat tettek: ez a kedves érzést okozó Történet, — annak a Közönséges Jó Anyának a Hazának, melynek különösen fáj az; hogy néhány, más reménységre szült Fiainak tselekedeteiket és bánások módját, a mostani Ország Gyűlésén is közönségesen kárhoztatnia s ellenek büntetést is kérnie kellett — azt mutatta meg — hogy a fájdalommal — az öröm — határos — s a Haza Boldogságáért lángoló szív Nemes Tselekedeteit — nem csak a Régi Dolgok Jegyző Könyveiben — lehet feltalálni.

Mi tehát a fellyebb érdeklött buzgó és szép ajánlásokat, a Magok egész Nemesi Mivóltában; hazafiúi érdemlett dicsérettel magasztalván; de jónak találván azt is; hogy a Magyar Tudós Társaság egyben szerkesztetésében, és Statutumai meg

készítésében önnön magok, Mlgos Fundátor urak is be folyni szándékoznak; a Haza óltárára tett azon buzgó és égő Áldozatért, örök emlékezetül, Jegyző Könyvünkben is beiktatott Hazafiui Dicséretünket és Köszönetünket, Mlgos Cs. K. Kamarás, s Megyebeli Ordvispán és Diätalis Első Követ urnak ezennel kinyilatkoztatjuk; sőt ezen felyül Mind Kettőjöknek meghagyjuk, hogy ezen Hazafiúi Köszönetünket, az Ajánlásokat tett több Mlgos Gróf és Fundátor uraknak is — Fejenként; Nevünkben és Képünkben — érzékenyen s személyyesen — nyilatkoztassák ki. — A kik etc. 1825. Szent András Havának 19-ik napj. tart. Közgyűlésb.

NAGY PÁL KÖVETI JELENTÉSE AZ 1825-7. ÉVI ORSZÁGGYÜLÉSRŐL.

Tekintetes Nzetes és Vzleő Felső-Büki Nagy Pál Táblabíró Urnak, ugymint Tettes Ns. Sopron Vármegye az 1825-ik és 1827-ik Esztendei Ország Gyűlésén való Második követjének az Diätáról való Előladása.

Felolvasta az 1827-ik Esztendőben, October hónapnak 23-ik napján, a Diätalis Végzések publicatioja végett tartott Gralis Gyűlés alkalmatosságával Eő Herczegsége, Galanthai Eszterházy Miklós Urnak T. N. Sopron Vármegye Örökös Főispányának Előülése alatt.

Nagy Méltóságu Herczeg, Örökös Fő Ispán Ur!

Tekintetes Státusok és Rendek!

Minekutánna a Tettes SS. és Rendek a Követ Társomnak Előladásából méltóztattak megérteni, az elmúlt Ország-Gyűlésén felvett Tárgyoknak sorját, szükségesnek tartom a Tettes SS. és RRR. bővebb Informatiója, és a Jövendőség Tudománya végett, némelly Fő-Objectumokra nézve, e következőket különösen előladni: stb.

Tovább a praeferentialis Tárgyak közt alig volt valami, a mi az Ország Rendeinek Közaggodalmát és ohajtását jobban elfoglalta volna, mint az, hogy *Nemzeti Nyelvünk* más független Nemzetek példájára már valaha közönségessé tétessék, és azon Méltóságra emeltessék Hazánkban, mellyen szükséges, hogy egy szabad Nemzetnek Anya Nyelve áljon. Általlátták t. i. az Ország Rendei, hogy a Nemzetiségnek fenttartása nem alább való az alkotmánynak fenttartásánál, mert hanyatló,

vagy erőszak által megrendített alkotmányt boldogabb környülállások közt egyszerre ismét helyre lehet állítani, de elfajult, elkorcsosodott Nemzetet századok múlva sem lehet újra megnemzetesíteni. Lehet ugyan valamely polgári Társaság ha a dolgot Cosmopolitice tekintjük, boldog akármely nyelven beszéljen is, de nem leszen Magyar Ország többé soha Magyar Ország, ha Lakosi más Nyelven beszélnek.— Azonban fájdalommal kell jelentenünk, hogy az Orzágnak e rendbéli kívánságai, ámbár semmi nem látszatott azokat hátráltatni, most még elnem fogattattak, hanem ismét az Operatumoknak Revisiojára, s azzal a jövő Országgyűlésére relegáltattak.

Mivel régi hibás Combinatiók szerint, némelyek az austriai Birodalomnak gyenge részét abban állítják lenni, hogy olly sok különböző, és mind nyelvekre, mind szokásokra nézve heterogenens Nemzetekből áll, azért az austriai Ministeriumnak régi, még rosszabbul combinált törekedése, hogy ezen különböző Nemzeteket egy Nemzetbe forrassza, és a Német Nyelvnek közönségessé tétele által szorossabban öszve kapcsolja, azonban — ki ki első tekintetre általlátja, hogy több századok sem elégségesek arra, hogy a Magyar, Lengyel, Cseh és Olasz, a többi apróbb ágokat nem is említvén, meg Németesedjék, hanem meg történne sokkal korábban az, hogy ezen Nemzetek mindnyájan keverék korcsakká válnak, és azzal Nemzetiségeket, és a Nemzeti becsület éránt szükséges érzést az egész Birodalomnak legnagyobb kárára elvesztik — sokkal jobb Politica volna tehát ezen soha egy Nemzetben öszsze nem forrasztható Nemzeteket mindegyiket a maga eredeti nyelve; szokása, és erkölcsében megtartani, és a Közszükség, vagy veszedelem idejében őket Nemesi vörsöngéssel a közanyának segítségére és mentésére használni. — De egyébberránt is minekutánna nem a legnagyobb Politicával történt Tractátusok után egy oly hatalom kerítette bé Hazánkat, Lengyel Orzágtúl fogva Serviáig, melynek sebes terjedése talán nagyobb aggodalmat okozhat, mind azé, kinek halandó részét Helena szigete fedezi, és midőn éppen ezen Hatalom Hazánknak határ szélein mindenütt résszerint Nyel-

vére, részszerint vallására nézve, egyező Lakosokra talál, bizonyosan megkivánná a szorgos előrelátás, hogy a Magyar nyelv Hazánknak egész Terjedésében a határ széleig közön-ségessé tétessék, és az által egy oly természetes határ szabattassék, mely a Nemzeteket folyóvizeknél és Hegyeknél jobban örökre elválasztja. — Nagy örömmel kelletik mindazonáltal jelentenünk, hogy Eő cs. k. Herczgsége szeretett Nádorunknak Hitvese, ki egyébberánt is leereszkedése és nemzeti nyelvünk, és szokásainkhoz való hajlandósága miatt, a Nemzeti Közhódulásnak Tárgya vala, új fényt, és bect adott anya nyelvünknek, mellyen több izben az ötlet megtisztelő Országos kiküldöttségnek helyes kimondással, és ékes szavakkal felelt. Eő cs. kir. Herczgsége a most szerencsésen uralkodó Házból az asszonyi Renden legelső, a ki a Magyarokhoz Magyarul szóllott, és ez által nemcsak a Nemzetet Magának örökre lekötelezte, hanem a született Magyar szelédobb Nemnek, melyből némelyek ámbár még az Idegenek által is gunyolt együgyűségből Magyarul beszélleni szégyenlenek, követésre méltó példát adott stb.

Ezen fő Tárgyokon kívül még örömmel jelentjük azon fényt és gyarapodást, melyet Nemzetünk és Nemzetségünk méltán vár a *Magyar Tudós Társaságnak* a 11-ik és 12-ik, a *Ludovicæa katonai Nemzeti Nevelő Intézetnek* pedig 17-ik Tör: Cikkelyben foglalt felállításáról, és valamint mi voltunk oly szerencsések, egy illy *Tudós Társaságnak* szükségét más pallérozottabb Nemzetek példája szerint, a Circuláris Tanácskozásokban legelsőben proponálni, ugy méltán dicsekedhetik ezen Ns Megye, hogy kebelében született azon Nagy Hazafi, ki ezen Propositionkat szinte azon Circularis ülésben nyomban felfogván, Nagy emlékezetű attyának példája szerint, 60.000 ftokat pengő ezüst pénzben ezen Szent Czélra tüstént ajánlott, és dicső Nagy Lelkü példája által Másoknak is alkalmatosságot nyujtott a Haza oltárán áldozni, magának pedig, és Nevének örökre Oszlopot emelt, melytől ellehet mondani Horatiussal; Exegi Monumentum aere perennius. Nincs Tárgyra nézve egyéb hátra, minthogy e Ns Megyének Rendei Haza-

fui buzgóságok, és tehetségek szerint, azon kisedet neveljék, melly tulajdon kebelekből született. Nem fogják a Tettes SS. és RR. rosz néven venni, ha azt bátorkodom proponálni, hogy ez uttal tanácskozásban méltóztassanak venni azt, melly módon kívánnák, hogy mind az említett Hazafinak *Gróf Széchényi Istvánnak*, mind pedig szinte hozzánk tartozó Gróf Festetics Lászlónak Eő Nagyságoknak kijelentessék e Megye Rendeinek, hazafiúi Örvendezése, és szives hálaadása stb.

BERNÁT ZSIGMONDNAK AZ 1825-7. ORSZÁGGYÜLÉSEN UNC VÁRMEGYE
KÖVETÉNEK ZICHY ANTALHOZ INTÉZETT LEVELÉBŐL.

(1880. január 25-éről.)

Kedves Barátom és Öcsém!

Kedves leveled kellemesen ébresztett fel aggságom aluszékonyságából, tudtomra adva, hogy még szolgálhatok kedves Hazámnak, egy pár szemnyi felvilágosítással, szellemi ébredésének történetéhez.

Örök emlékezetű Indítványját gr. Szécseni István az 1825-diki Ország Gyűlés kezdetén, egyik Kerületi Ülésben tette. — Ennek körülményeit annál inkább szükséges felvilágosítani: mert a hamvaiban is tisztelt Gróf a kerületi Üléseknek a'kor tagja nem volt, és még is ott szólalt fel. — Alkalmul szolgált Néki, az ösmért nagyszerű áldozatára Sopron Megye Követének a hir-neves Nagy Pálnak beszéde, ki édes Hazánkban a Tudományok pangását szokott ékes szóllásával érzékenyen ecsetelte; jelesen felemlítvén: hogy a mig minden szomszéd Országokban tapasztaljuk: hogy tudományos Társulatok alakúlnak és nagy lelkesedéssel foglalkoznak — mindegyike főleg saját nemzeti — nyelvületének fejlesztésével, virágoztatásával és minden szép tudományok művelésével; addig nálunk, Magyar Hazánkban, e részben semmi haladás — de még csak megindulás sem tapasztalható, mi annál sajgóbb seb mindnyájunk kebelébe, mert jól tudjuk hogy édes Hazánkban nagy terjedelmű uradalmak alapítvák kirekesztőleg azon célra: hogy azoknak jövedelmei a Tudományok művelésére

fordittassanak, és hogy minden Tudományok virágoztatása édes Hazánkban is párhuzamos lépésekkel haladjon a szomszéd nemzetek buzgalmával. — Ezen beszéde a Sopron Megyei követnek ki törő lelkesedést idézett elő — nevezetesen Gróf Szécseni István engedélyt kérván a felszóllalásra; a Sopron Megyei követ beszédje értelmében felállítandó Magyar Tudományos Akademiára — nem bizonyos szám szerinti összevetet vagy sommát, hanem — egy évi tiszta jövedelmét ajánlotta fel. Ezen magasztos Nyilatkozat természetesen a leg ki törőbb lelkesedéssel fogadtatott — s rögtön utánna Vay Ábrahám, a'kor Borsod Vármegye követe és Alispánja ugyan azon czélra 10.000 frt * alapítványt ajánlott fel; s nyomban el határozatott: hogy ezen nagylelkű ajánlatok, a kerületi Ülések a'kori Társ Elnökei által Országos Ülésbe jelentessenek be, mi megtörténvén — a Rendek Ülésében elhatározatott, hogy ezen méltán nagy hord erejű ajánlatok a Mélt. Főrendekkel haladék nélkül közöltessenek, mi tellyesítettvén, következése lett, hogy a Főrendek az Elnöklő kir. Főherczeg Nádor dicső példájára nevezetes összegek felajánlásával járultak ugyan azon czélra, mellyek a Törvény Könyvbe is igtattattak.

Ezen Ország Gyűlés kezdetén a Mélt. Fő Rendek Üléseiben a latin nyelv használata általános szokás volt; azt közönségesen annak tulajdonítottuk: mert a Nádor Eő Herczagsége az Országos Ülésekben mindig latinúl beszélt, s ebbe követték Eő Herczagségét a Fő Rendiek általánossan. — Azomban ez idő tájban gr. Szécseni István a Fő Rendiek Ülésében leg első szólott magyar nyelven, mit ettől fogva szinte az Ország Gyűlése be rekesztéseig mindenkor gyakorolt és a miben több Főrendi Tagok is dicséretessen utánozták. — Sajnálom hogy Wirkner úr emlék iratait mostani elszigeteltségemben még nem olvashattam; azonban azon állítást, hogy a Nádor gróf Szécsenit a Fő Rendek Ülésében, a magyar nyelven felszólalásért meg feddette volna — magam nem hallottam, de

* Vay alapítványa 20.000 váltó (8000 pengő) forint volt. A gr. Károlyi és Gr. Andrássy — ugyanazon ülésben s rögtön a Vayé után tett alapítványaikról B. megfeledezett.

másoktól sem hallottam soha.* Abba pedig hogy gr. Szécseni a meg feddést követő napon quietált, határozottan állítom hogy tévednie kell Wirkner Urnak; mert gr. Szécheni a Hadparancsnokság azon parancsát, hogy az ezredhezi beállítás néki kötelességül tétetett, azzal előzte meg: hogy a Százados-ságról lemondva, egész lelkesedéssel adta magát a közön-ségessen ösmért örök becsü működésének stb. stb.»

* A fentebbiekből tudjuk (l. 109. lap ** jegyzetben), hogy miért s mely alkalommal feddette meg Széchenyit a Nádor. A katonaságból való kilépése közvetlen összefüggésben e feddéssel nem volt ugyan; de hogy Széchenyi fellépése s egész magatartása ez ország-gyűlésen szálla volt a bécsi és a katonai körök szemében s ez viszont hatott arra, hogy ő is beadja elbocsáttatása iránti kérelmét: az iránt semmi kétség nem lehet. (Lásd az előbb idézett jegyzetet).

KIS JÁNOS, EVANG. SUPERINTENDENS VÁLASZA GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN FELSZÓLÍTÁSÁRA, KIK VOLNÁNAK A MAGYAR IRÓK KÖZÜL ÉRDEMESEK, A M. TUDÓS TÁRSASÁG TAGJAI KÖZÉ FEVÉTETNI.

Méltóságos Gróf!
Kegyes Uram!

Alázatos köszönettel veszem, hogy engem is megkérdez-
tetni méltóztatik Nagyságod azeránt, kiket tartsak érdeemesek-
nek, felvételteni azon Nemzeti Tudós Társaságba, melyet az
Ország Gyűlése, leginkább Nagyságod dicső példaadása által
serkentetvén, felállítani kíván, s melly ha lábra kaphat és jó
lélekkel vezéreltetik, Nemzetünk kimiveltetésére nézve tagad-
hatatlanul igen fontos hasznu következtetéseket fog maga után
vonni. A publicum előtt nem örömet avatkoznám ezen kér-
désnek fejtegetésébe, mert attól tartanék, hogy ítéletem aka-
ratom ellen is egyik vagy másik Tudóst megsérteni látszhat-
nék: de Nagyságod megszólítására tartózkodás nélkül kimon-
dom gondolatimat, olyan reménységgel lévén, hogy Nagyságod
csak úgy fogja azokat tekinteni, mint eggyes embernek magá-
nosan közlött vélekedését.

A Directoriumról szóllanom helytelen is, felesleg való is
volna. Kiket kelljen abba a felvételés végett Ő Császári
Királyi Fő Herczegségének a Nádor Ispánnak Eleibe terjesz-
teni, azt Nagyságod s Nagyságodnak nemes hazafiságu Társai,
kikre ezen foglalatosságot az Országos Deputatio bizattatni
javasolja, sokkal bölcsebben tudják mint én. Azt mindazáltal
szükségesnek tartom megjegyezni, hogy némelly Méltóságokon
kívül, kik Irásaikkal is hirt nevet szereztek magoknak, több

első rangu Tudósaink is, különösen Literaturánknak érdemekkel tetézett Nesztora Virág, legavattabb Aesthetikusunk Schedius, legzöldellőbb koszorújú költőink Kisfaludy Sándor és Berzsenyi s legelméssebb Irónk Fáy Urak, csak azért nem fognak itt következendő rendeimben említeni, mert olyan bizodalommal vagyok, hogy a felsőbb rendű megtiszteltetésben, melyre nem csak méltók, hanem polgári helyhezetekre nézve is alkalmasak, bizonyosan fognak részesülni *

A rendes munkás Tagokra nézve felteszem mint kérdést nem szenvedő igazságot, hogy azokat olyan Tudósaink közül kell választani, kik magokat a magyar Literatura eránt való buzgóságon kívül, magyarul kiadott munkáik által is a közönség előtt megesmertették, s munkáikban nem csak a Tudományokban való jártasságot s a magyar nyelv fundamentomosabb esméretét, hanem a jó ízlést is eggyesítik. S ezen szempontból ohajtom azt, a mit mondani fogok, nézettetni.

A Szekretáriusságra minden tekintetben legérdemesebbnek is legalkalmasabbnak is tartom Kazinczy Ferencz Urat. Ő a most élők közül (még az idősebb s minden értelemben tiszteletre méltó Virágot sem vévén ki) az Irói pályát legrégebben futja; s ellehet akárkinek is sérelme nélkül is mondani, hogy azon mind munkái mind buzditásai mind példája által Literaturánk előmozdítására nézve legtöbb érdemeket gyűjtött. Mélyebb és szélesebb tudományu s tisztább ízlésű magyar Philologust mint Ő nem esmerek. Házi környülállásai, reménylem, megengednék néki a Pesten lakhatást. Hatvanhat esztendő s kora nem teszi őtet alkalmatlanná ezen hivatalra, mert lelke még most is bámulásra méltó eleven-séggel s ifjúsággal bir. Az az eggy környülállás látszhatnék a dologban nehézséget tenni, hogy nem kevesen vagynak, kik nyelvbeli merészebb ujitásaiban megbotránkoztak. De az én

* Kis János az itt említetteket, úgy látszik, az igazgatóságba szánta; de abba egy-
 kök sem választatott be, közülök Virág (megh. 1830. január 23.) nem érte meg a társaság
 alakulását; a többiek, Fáy és Schedius tiszteleti, Kisfaludy Sándor és Berzsenyi rendes
 tagok lettek az első választásoknál.

vélekedésem szerént az ő e részbeli törekedése is köszönetet érdemel, s úgy hiszem, hogy a részre nem hajló maradék azt is háladatossággal fogja venni. Akárki mit állítson, a mi kedves nyelvünk, akarmelly tökéletes is az belső mivoltában, s akarmelly kellemes is már mostani állapotjában is, még sem kevés változásokon tartozik külső formájára nézve által menni, míg a legkimíveltebbekkel minden oldalról egyenlő tökéletességre juthat; s azért nem csak természetét el nem veszti, hanem inkább szépségét neveli; valamint az a deli termetű ifju nem csak termetét nem diszteleníti, hanem ékességét neveli, a ki alacsony szerű vagy ó szabásu ruhája helyett, melyet eddig viselt, főbb rendű és csinosabb izlésű emberhez illő öltözetet nyer. — Azonban a dolognak ezen oldalát elmellőzővén is, s feltéven is azt, hogy igazok van azoknak, kik a nyelvujtásban lassabb lépésekkel való menést ohajtanak, még ezen esetben sincs az ilyeneknek is semmi méltó okok Kazinczy Szekretáriusságától félni; mert azon Tagokról, kik vele együtt Pesten fognak lakni (hogy a többiekről semmit se szóljak) méltán fellehet tenni, hogy még akkor sem hagynák ötöt az illő határokon túl haladni, ha (a mit korossága felől alig lehet gondolni) heveskedni akarna is.*

A Philologia mezeje nálunk legnagyobb számú mivelőkkel dicsekedhetik. Ezek között legnagyobb figyelmet látszanak érdemelni a következők:

Kulcsár István Ur, kinek könnyű folyamu világos és kellemes előladása, valamint nyelvünk tudományában való jártassága is ujságaiból eléggé esmeretes; **

Márton József Ur, ki felől mint a Grammatikának és Lexicographiának fáradhatatlan munkása felől szükségtelen volna bővebben szólni; ***

* Az akadémia megalakulásaig, e levél írása után, ismét majd négy év telt el s a hetvenegy évet meghaladott Kazinczy titoknokságáról szó sem volt többé; ő vidéki első rendes tag lett a — történettudományi osztályban.

** Kulcsár, 1828. márcz. 28-kán meghalt, épen a bizottsági tárgyalások alatt, s nem érhetette meg az alakulást.

*** Az első nagygyűlésen (1831. febr. 17-kén), levelező taggá választatott, már a tiszteleti és rendes tagok szavazatai által.

Döbrönte Gábor Ur, ki más munkáiban is, de kiváltképen az Erdélyi Muzeumban, mind buzgóságának mind tudományának mind jó izlésének szembetűnő bizonyosságait adta;*

Kisfaludy Károly ur, kiben a sok oldalú szép elmét közkedvességű Drámái naponként jobban esmertetik és szerettetik; **

Horváth András Téli Plébanos Ur, kitől mint igen jeles és jó készületű Philologustól, nyelvünknek mély belátásu esmerőjétől s tüzes lelkű erős képzelődésű s nagy hathatóságu költőtől, eddig kiadott darabjairól ítélve, nagybecsű munkákat lehet várni; ***

Kölcsey Ferencz Ur, kiről (ha szintén még eddig azon kívül a mit a Tudományos Gyűjteménybe, az Élet és Literatura című Időszaki Írásba s a Zsebkönyvekbe iktatott, keveset adott is ki) azt hiszem hogy legélesebb látásu s legjobb készületű Kritikusaink közé tartozik. †

Ezekon kívül (hogyan némelly fiatalabb Irónkat elhallgassak), †† Vitkovics Mihály Pesti Prókátor és Fiskális, Szemere Pál Pestvármegyei tiszti ügyész, Primóczi Szent Miklósi Aloiz Neográd Vármegyei Tiszti Jegyző s Páter Guzmics Izidor Benedictinus Urak ††† is már eddig kiadott munkáik által is dicséretesen esméretesek mind belátásokról mind jó izlésekről, valamint Beregszászi Nagy Pál Táblabíró Ur is Philologiai széles tudományáról. §

* Első rendes taggá a philosophiai osztályban, s titoknokká választott meg, az igazgatóság által.

** Első rendes taggá választott a nyelvtud. osztályban, 1830. november 17-kén; de megválasztatása hírére sem érhetette meg. Megh. nov. 21.

*** *Árpád*-jából még akkor csak töredékek jelentek meg. Harmadik vidéki rendes tag lett a nyelvtud. osztályban.

† Ugyanott második vidéki rendes tag lett.

†† Vörösmartyt, Schedelt, Bajzát, Czuczort nem említi; valószínűleg e fiatalabbak közt érti.

††† Vitkovics nem érhetette meg az alakulást (megh. 1829. szept. 9); Szent-Miklósi, bár 1849-ig élt, soha sem lett az akadémia tagja. Szemere Pál, az első választásnál kimaradt ugyan, de Kisfaludy Károly mindjárt bekövetkezett halálával, harmadik helyb. rendes tag lett a nyelvtud. osztályban. Guzmics ugyanott negyedik vidéki rendes tag.

§ Beregszászi Nagy Pál, kinnek emlékét az Akadémiában csak minap újította fel Imre Sándor, az orthologia híve s a nyelvújítás ellenzője, aligha választott volna be az akadémiaába, ha megére vala is annak megalakulását. (Megh. 1828. május 22.)

A Philosophiai Osztályra Fő Tisztelendő Fejér György Prépost Urat az Anthropológiáról és az Ember kimiveltetéséről irt munkái s vele együtt Fő Tisztelendő Ruszek Apáturat a Minervában kijött Philosophiai Előkészületek leginkább ajánlják.*

Historia-Iróink között legelső helyen áll a Pesti Nemzeti Bibliothecarius Horváth István Ur, ezen csudálkozásra méltó olvasottságu s a homályos dolgokat is nagy mértékben világosan elevenen és kellemesen előladni tudó Irónk, jóllehet Superintendens Budai Ur is dicséretesen megesmertette magát.**

A Törvény-Tudományban, Mathesisben és Physicában kik érdemeljenek leginkább helyet, arról ítéletet nem hozhatok, minthogy sem azon munkákat, mellyek ezen tárgyakról magyarul irattak, sem a Tudósokat kik benne legjáratosabbak, nem esmerem; egyedül a hir után említhetem az elsőre nézve Vitkovics Fiscalis és Kövi s Szlemenits Professor, † a másodikra nézve Pethe Ferencz Táblabíró és Bitnicz Lajos Szombathelyen Mathesist tanító Urakat. †† A harmadikra nézve még hir után sem tudok senkiről is szólni.

Ebből áll, Méltóságos Gróf a mit Nagyságod kérdezősködésére tudomásom szerint felelhetek, s a mit azzal az alázatos kéréssel terjeszték Nagyságod, Elibe, hogy vélekedésemet másokéival öszvehasonlítván, Nagyságod a maga bölcsesége szerint méltóztassék a dolgról ítéletet hozni, melly kétség kívül annál igazságosabb és helyesebb lesz, minthogy magasabb és messzebb nézetű álló helyről fog tétetni.

Egyébberránt szívemből ohajtván, hogy Nagyságodnak nemes lelkű s az egész Nemzetnek és a maradéknak háláját

* Fejér és Ruszek, bár mindketten 1851-ig éltek, soha sem lettek az akadémia tagjaivá.

** Horváth István a történettud. osztályban első rendes taggá választott, de nem fogadta el. Budai Ézsaiás tiszteleti taggá választott.

† Vitkovicsről fennebb volt szó. Kövi sem érte meg az alakulást (megh. 1829. július 24.) Szlemenits vidéki első rendes tag lett a törvénytud. osztályban.

†† Pethe (megh. 1832. febr. 28), szintén az akadémia méltatlanul mellőzöttjei közé tartozott. Bitnicz első (s egyelőre egyetlen) vidéki rendes tag lett a matematikai osztályban.

olly igen megérdemlő hazafiusága egy felől sok Követőket és
Gyámolítókat találjon, más felől olly boldog fogamatot nyer-
jen, melly Nagyságoddal szép tettének jutalmát mennél telje-
sebb mértékben éreztethesse, a legbuzgóbb tisztelettel maradok

Méltóságos Gróf

Kegyes Uram

Nagyságodnak

Soprony, Febr. 21-kén 1827.

alázatos szolgája

Kis János.

Nagys. és Fr. Pálffy ass. Nagyságod a fent. v. sz.
Nagyságod megbízásából híve van nékem Karamantája
névű asszonyt Kézfűrtés és termékekkel Kézfűrtés
apostolom igazán rendeltem.

Amellett az utóbbi hetekben több ajánlatot kaptam
Kézfűrtésnek tartom, hogy az orvos barátom egy Kézfűrtés
Kézfűrtés és pedig Kézfűrtés a presidióval Kézfűrtés
Kézfűrtés apostolom. ezzel a választás, a ki Kézfűrtés
több évi munkája alatt Kézfűrtés.

Együttel sem Kézfűrtés fejezem ki, hogy a Kézfűrtés
Kézfűrtés. Kézfűrtés. Kézfűrtés. Kézfűrtés. Kézfűrtés. Kézfűrtés.
Kézfűrtés. Kézfűrtés. Kézfűrtés. Kézfűrtés. Kézfűrtés. Kézfűrtés.

Kézfűrtés

GRÓF SZÉCHENYI PÁL ÉS LAJOS LEVELE GR. TELEKI JÓZSEFHEZ,
A M. T. TÁRSASÁG ELNÖKÉHEZ, MELYLYEL TESTVÉROK ÉLETNAGY-
SÁGU KÉPÉT AZ AKADÉMIÁNAK FELAJÁNLIJÁK.

(Eredeti fogalmazvány.)

Méltóságos Gróf és Elnök úr!

Tíz századok (mint hisszük) tűntek el már ama szép Hon felett, mellyben letelepedve dicső Eleink, a M. Nemzet a fegyver dicsőségének, a polgári jó vagy kellemtelen életnek változói közt létez. Minden korban találkoznak jelesbb Férjfiak, kik a Nemzet valódi hasznát, a Haza virágzását eszközölni minden áldozatokkal készek valának; mert a Honszeretetben s igaz hazafiuságban még eddig a Magyart meg nem előzte senki.

Mindazonáltal a jelen Századnak vala fentartva, egy olly Tud. Egyesület alkotása, melly jótévő napként sugározván az értelem világában minden homályt felderíteni s komor felleget oszlatni képes lenne. — Ezen Tud. Egyesület, a M. Tud. Academia felséges céljának, ugy nemkülömben az azt alkotó s kegyessen ápoló hazafiuságnak méltánylásából eltökélénk magunkban, azon férfiúnak, kit hozzánk valamint a Testvéri, úgy az édes Honnak szeretete legszorosabban csatol, Sárvári Felsővidéki Gr. Sz. István Öcsénknek mesteri kézzel rajzolt képét, tellyes alakban az utókornak átadni, s az átvevésre a M. Tud. Academiát tellyes bizodalommal megkérni: mert ki is adhatná azt igazabban, hivebben mint mi, azon egy édes anyai kebelnek sarjadéki, az atyai s anyai szívnek azon egy

részei!! S ki fogadhatná azt tőlünk sajátobb joggal, mint a magyar értelmi világnak halhatlan képviselői!!

A midőn magyar Nemzetünk s nemzeti kifejlődésünk eránt vonzó indulatunknak ezen parányi zálogával a M. Tud. academiának kedveskedünk, azon legforróbb óhajtásunkat egyszersmind nyilvánítani bátorkodunk, vajha legkésőbb unokáink is e képnek arczvonalmira pillantván, a legnemesebb szívnek érzelmeire fokadjanak, Hazájokat s Nemzetjüket boldogító legszebb tettekre sörkenjenek. Melly igaz szívbeli kívánságunk után maradunk

A M. Gf. s Elnök Urnak

Gyöngyös Apati aug. 15. 1836.

alázatos szolgái etc.

